

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Jana Samsa

**Nacionalne razsežnosti ljudske pesemske
ustvarjalnosti pri Slovencih**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Jana Samsa

Mentor: asist. dr. Ksenija Šabec

Somentor: doc. dr. Marjetka Golež Kaučič

**Nacionalne razsežnosti ljudske pesemske
ustvarjalnosti pri Slovencih**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

Zahvaljujem se
mentorici asist. dr. Kseniji Šabec in somentorici doc. dr. Marjetki Golež Kaučič za vso
pomoč ter vsem ostalim, ki so me pri nastajajočem delu spodbujali in mi
na kakršenkoli način stali ob strani.

NACIONALNE RAZSEŽNOSTI LJUDSKE PESEMSKE USTVARJALNOSTI PRI SLOVENCIH

Slovenija ali, kot jo nekateri imenujejo, »država na prepihu« je bila v preteklosti ravno zaradi zgodovinske in geografske umeščenosti deležna mešanja različnih kultur in jezikov, kar je zaznamovalo tudi vsebino slovenskih ljudskih pesmi. Pri preučevanju slovenske ljudske pesmi zato občutimo prvine tujega, vendar pa je ustvarjalec vsebino pesmi transformiral tako, da nikakor ni več tuja, temveč slovenska, domača. Tuje prvine so jo pri tem le obogatile. Slovenske ljudske pesmi so nastajale med ljudmi. Ti ljudje so skoznje čutili in se izražali. Peli so o svoji osebni izkušnji. Izkušnja je sledila izkušnji – bila je ena, bili sta dve, tri – in kmalu je postala izkušnja neke skupnosti. Nekega naroda. Še posebej, ko so jo zapisali in s tem okrepili tudi svoj jezik – slovenski jezik. Zato je ljudska pesem povezana s širšo družbo, z narodom. »Ona govori zanj in narod se vidi v njej«. V ljudski pesmi se skrivata narodova identiteta in zgodovina. Slovenske ljudske pesmi pa še zdaleč ne sodijo le v preteklost. Še vedno so živo ljudsko izročilo, del literarizacije, poustvarjanja, pa tudi predmet komercializacije v današnjem družbenem prostoru. Kljub temu ostajajo obrobni predmet zanimanja in poznavanja.

Ključne besede: nacionalno, narod, nacionalna identiteta, ljudska pesem

NATIONAL DIMENSIONS OF THE SLOVENIAN FOLK SONG

In the past, due to its historical and geographical position, Slovenia, or »a country at a crossroads« as it is referred to by some people, is a potpourri of cultures and nations. This has left its trace on the content of the Slovenian folk song. A closer study of the Slovenian folk song reveals traces of foreign elements. However, the author of the song has always changed the content and turned it into a homely, Slovenian song. The foreign elements only enriched it. The Slovenian folk song stems from the local people as a means of expressing their feelings. They used it to sing about their personal experiences. One experience after another – and soon they merged into a community's experience. And then into a nation's experience. By writing it down, the Slovenian nation strengthened its own Slovenian language. Therefore, the folk song is connected with the society at large, with the nation. 'It speaks for a nation and a nation sees itself in it.' The folk song reveals national identity and history. Nevertheless, the Slovenian folk song is not a matter of the past. It constitutes a much-alive folk tradition. It is a feature of literary genres, a means of recreating the folk tradition and an element of commercialisation in contemporary society. In spite of everything, it remains at the margin of the broader interest and knowledge.

Keywords: national, nation, national identity, folk song

KAZALO

1 UVOD.....	6
2 NACIONALNO KOT ODRAZ LJUDSKEGA IN OBRATNO.....	8
2.1 POMEN LJUDSKEGA IN LJUDSKE PESMI, ZGODOVINSKI PROCESI ZBIRANJA LJUDSKIH PESMI.....	8
2.2 KAJ IMAJO SKUPNEGA IN KAJ RAZLIČNEGA ETNIJA, NAROD, NACIJA IN NACIONALIZEM.....	12
2.3 NACIONALNA KULTURA IN IDENTITETA KOT DELA NARODA, NACIJE IN NACIONALNE DRŽAVE.....	14
2.4 POMEN LITERATURE ZA IZGRADNJO NACIONALNE IDENTITETE IN LJUDSKA PESEM KOT MIT.....	18
3 ANALIZA VSEBINE SLOVENSКИH LJUDSKIH PESMI	20
4 ANALIZA PREPOZNAVNOSTI SLOVENSКИH LJUDSKIH PESMI	43
4.1 Predmet raziskave, operacionalizacija in potek raziskave.....	43
4.2 Analiza in interpretacija podatkov.....	44
4.3.1 NAČIN OBDELAVE PODATKOV	44
4.3.2 GLAVNE UGOTOVITVE.....	70
5 SKLEP	72
6 LITERATURA	75
7 PRILOGE:	79

1 UVOD

O tem, da sta jezik in kultura bistvena elementa pri konstituiranju slovenske nacionalne¹ identitete, je bilo že veliko napisanega in raziskanega. Slovenske dežele in s tem slovenski narod² ali bolje etnična skupnost (glej op. 1) sta bili skozi zgodovino velikokrat prepuščeni tuji oblasti, z njima so upravljali vladarji drugih dežel, monarhij, kraljevin itd. Slovenski narod nikoli ni imel neke politične oz. ozemeljske oblasti nad nekom, ni imel svoje države; v svoji majhnosti pa je le ohranjal in razvijal jezik, ki je veljal za enega izmed njegovih razpoznavnih znakov, prav tako pa je bil tudi njegov povezovalni faktor. Kljub temu so se tudi glede uporabe slovenskega jezika porajale težave, na primer pritiski Italije, Nemčije med drugo svetovno vojno, vplivi fašizma med obema svetovnima vojnoma, še prej Kraljevine SHS, ko so želeli poenotiti jezik za vse tri članice itd. Etnično skupnost, ki je seveda obstajala pred izoblikovanjem naroda, saj je narod namreč novodobni pojem, so večinsko sestavljali ljudje, ki so živeli kmečko življenje. Pri kmečkih opravilih pa jih je pogosto spremljala pesem. S pesmijo so si krajšali ure in pozabili na težavnost dela. V pesmih so sporočali o svojih stiskah, zmagah, porazih, občutenjih. Nekatere pesmi so prevzeli od tujcev, druge so ustvarili sami. Veliko pesmi je odsevalo vsakokratno družbeno stanje, bodisi da je bil to čas turških vpadov, plenitev Arabcev po Sredozemskih obalah idr. Pri tem so se pesmi prenašale ustno in tako družile ljudi. V 19. stoletju so slovenski literarni ustvarjalci, ki so pisali v slovenskem jeziku, v svoja dela vključili tudi ljudsko pesem. V istem stoletju se je pričelo tudi narodno prebujenje in ravno v tem času sta bistveno vlogo odigrala jezik in kultura. Zbiranje ljudskih pesmi se je začelo že stoletje prej, vendar pa se je veliko pesmi znašlo tudi v repertoarjih slovenskih pesnikov in pisateljev tako v času narodnega prebujenja kot tudi pozneje. Zato tudi naslov diplomskega dela o nacionalnih razsežnostih ljudskih pesmi. Namreč pesmi so obstajale najprej prek ustnega izročila, pozneje so jih zapisali, pri tem pa so bile vedno povezane z družbo, v kateri so nastajale, z narodom, etnijo itd. In ravno s tem, ko se je ustno izročilo prelilo na papir, je postalo zakladnica kulture slovenskega naroda. Premalo se zavedamo ljudskih pesmi in ljudskega izročila in jih postavljamo na rob našega življenja, ker se preveč ukvarjamo s sedanjostjo. Pa vendar ljudsko izročilo predstavlja naše korenine, saj nas je preteklost

¹ Nacionalne pojmem kot narodne, lahko tudi zavest narodnosti ali zavest določeni skupnosti. Nacionalnost – nation-ness.

² Slovenci so v naslovu diplomskega dela mišljeni kot slovenski narod. Termin narod in temu sorodne bom pojasnila v nadaljevanju.

pripeljala v sedanost in se ravno v njej skrivajo številni odgovori na današnja vprašanja.

Cilj diplomskega dela je skozi analizo ljudskih pesmi odgovoriti na naslednja vprašanja: kdaj pride do zavedanja slovenske identitete prek ljudskih pesmi, kako je in ali je ljudska pesem pripomogla pri konstituiranju nacionalne identitete slovenskega naroda, kako se je koncept (na podlagi zgodovinskih terminoloških opredelitev ljudsko³ / narodno / nacionalno) ljudskega spreminjal skozi stoletja, kako so te pesmi gradile, oblikovale kolektivni spomin slovenskega naroda, od kod pesmi izvirajo in zakaj smo jih vzeli za svoje. Na hitro bomo preleteli tudi historiat zbiranja ljudskih pesmi.

Najpomembnejše **raziskovalno vprašanje**, ki ga nameravamo razrešiti, je **zakaj, kdaj in kako neka pesem postane ključna** (Golež Kaučič 2003) **v kulturi nekega naroda (nacionalna identiteta), v mojem primeru slovenskega**. Zanimalo nas bo:

1. kateri so tisti elementi ali idejni pojmi, ki jih ljudske pesmi vsebujejo v strukturi svojega besedila, ki vzpodbujajo ali omogočajo krepitev ter izoblikovanje nacionalne identitete;
2. ali lahko govorimo o ksenofobiji, rasizmu, upor, iskanju Drugega v teh pesmih;
3. ali ljudska pesem s tem, ko postane ključna za nek narod, dobi tudi mitske razsežnosti oziroma ali lahko in zakaj govorimo o ljudskih pesmih kot nosilcih mitskega, kaj mora pesem vsebovati, da postane prostor mitskega.

Metodologija, ki jo bomo uporabljali pri pisanju diplomskega dela, je analiza sekundarnih in primarnih virov. Nadalje bomo s pomočjo ankete skušali ugotoviti, v kolikšni meri poznajo ljudske pesmi študenti Fakultete za družbene vede – smer kulturologija ter koliko študenti Filozofske fakultete – smer slovenistika. Pesmi, ki jih nameravamo analizirati, so naslednje pripovedne pesmi: *Lepa Vida*, *Pegam in Lambergar*, *Kralj Matjaž*. Diplomsko delo bo zgrajeno iz **uvoda**, **teoretičnega dela**, v katerem se bomo ukvarjali z opredelitvijo glavnih pojmov, njihovo medsebojno povezavo in zgodovinskimi procesi zbiranja ljudskih pesmi, iz **analize ljudskih pesmi**, ki jih bomo črpali iz dveh znanstveno-kritičnih izdaj ljudskih pesmi – Kumer, Zmaga, Milko Matičetov, Boris Merhar in Valens Vodušek, ur. 1970. **Slovenske ljudske pesmi I**. Ljubljana: Slovenska matica – ter Golež Kaučič, Marjetka, Marija Klobčar, Zmaga

³ Običajno se govori o etničnem, vendar bomo uporabljali termin ljudsko, ker se bomo ukvarjali z ljudskim in ljudskimi pesmimi.

Kumer, Urša Šivic in Marko Terseglav, ur. 2007. **Slovenske ljudske pesmi V.** Ljubljana: Založba ZRC. Sledila bosta analiza anket in sklep.

2 NACIONALNO KOT ODRAZ LJUDSKEGA IN OBRATNO

2.1 POMEN LJUDSKEGA IN LJUDSKE PESMI, ZGODOVINSKI PROCESI ZBIRANJA LJUDSKIH PESMI

Raziskovalci Glasbenonarodopisnega inštituta⁴ so ljudsko pesem⁵ zajeli najširše: kot tiste pesmi, ki so bile pete, in pa tudi tiste, ki so bile le ritmizirane (Kumer in drugi 1970, 12-13). Pri opredelitvi ljudske umetnosti⁶ so izhajali iz ljudske glasbene umetnosti, pri čemer so na podlagi tega izpeljali definicijo, da »ljudska pesem zajema vse tiste pesemske pojave, razširjene med manjšimi ali večjimi družbenimi skupinami, za katere je pri samem nastanku-ustvarjanju ali pa pri razširjanju-povzemanju značilna spontana, nezavedno premišljena, nešolana in improvizatorična dejavnost« (Vodušek v Kumer in drugi 1970, 13). Da pesem postane ljudska, mora vsaj nekaj časa »živeti« v širši družbeni skupini. Problem nastaja tudi pri vprašanju, kaj spada pod *slovensko* ljudsko pesem. Težavo predstavljajo pesmi, ki so tujega izvora in so bile prevedene v slovenski jezik ter se potem tako razširile po slovenskem ozemlju, da so postale praktično slovenske. »Dva glavna kriterija za uvrstitev med slovenske ljudske pesmi sta razširitev pesmi na slovensko govorečem ozemlju ne glede na politične meje (sem spada tudi pesem, ki živi med izseljenci izven domovine) in pesmi v slovenskem narečju ali jeziku« (Kumer in drugi 1970, 14). Ljudska pesem je tesno povezana z ljudmi in njihovim življenjem, jih spremlja pri vsakdanjih, kmečkih opravilih, lahko opisuje, razlaga, presoja ... nenehno se spreminja, saj se s prenašanjem od ust do ust vsebina pesmi lahko dodaja, odvzema, se malce priredi itd. Jezik ljudske pesmi je težko opredeliti; ni knjižen, je pa zaradi tega vseeno popoln. »Preden je neka pesem nastala, je moral ljudski pevec nekaj doživeti, se zaradi česa žalostiti, veseliti, imeti v svojem spominu kak dogodek, in vse to ga je sililo k izpovedi« (Golež Kaučič 2003, 23–30). Z vidika povezanosti ljudske pesmi z narodom pa je pomembno slednje: »Ljudska pesem

⁴ V nadaljevanju GNI.

⁵ Ljudske pesmi delimo na pripovedne pesmi, le-te pa na junaške in zgodovinske pesmi, bajeslovne in pravljичne pesmi, legendarne pesmi, socialne pesmi, ljubezenske, družinske, šaljive in različne pesmi: živalske, svatovske ali snubitvene pesmi, mrliške pesmi, obredne pesmi, kolednice ter pivske pesmi (Kumer 2002).

⁶ Ohlapen pojem, ki v različnih vedah, smereh zajema različne vrste manj kvalificirane umetnosti za nižje in manj izobražene družbene sloje. Pojem ljudska umetnost se je pojavila v 19. stol. kot izpeljava pojma »ljudstvo«, ki je bil reakcija na modernizacijo družbe (Makarovič v Baš 2004).

je povezana z umetno pesmijo⁷ in veliko bolj vpliva na umetno kot obratno. Umetna pesem prevzema tiste elemente ljudske pesmi, s katerimi želi doseči uresničitev kakšne svoje poetološke zamisli, šokirati ali izpostaviti pomen tiste prvine v novem okolju umetne pesmi. V vseh obdobjih slovenske literarne zgodovine je jemanje ljudskih pesmi večinoma namerno, namere pa so različne« (Golež Kaučič 2003, 31). Namreč v vseh zgodovinskih obdobjih je pomembna tudi povezava med tradicijo, tradicionalnim in nacionalnim. Narodi bi težko obstajali brez naslonitve na tradicijo. Ljudska pesem spada med tradicionalno, kar pa še ne pomeni tudi neinovativno, in tisti, ki ustvarja ljudsko pesem določenega naroda, je tudi pripadnik le-tega (Golež Kaučič 2003, 34–35). Če poteka ljudska pesem iz kolektiva navzven v individualno in obratno, je umetna pesem komunikacija, ki poteka iz individualnega navzven v nacionalno in je zvesta aktualizaciji nacionalne ideje. »Ljudska pesem je glasnik naroda ...« (Golež Kaučič 2003, 35).

V Slovenskem etnološkem leksikonu je ljudska pesem opredeljena tudi kot »narodna pesem, stvaritev neznanega (v nekaterih primerih znanega) ustvarjalca besedila ali melodije. Oblikovana je po nenapisanih pravilih izročila, spontano; prenaša se praviloma s petjem od ust do ust, od roda do roda, iz kraja v kraj in je sestavni del narodove kulture«⁸ (Z.K. v Slovenski etnološki leksikon 2004, 290).

Kar zadeva ljudske pesmi slovenskega naroda, so bile zanj značilne pripovedne pesmi – balade (Golež Kaučič 2000, 522). Ljudska balada ali pripovedna pesem⁹ je oblika pesmi, ki ima dramatično poudarjeno zgodbo. Odločilna je zgodba in nekakšen konflikt, ki jo sproži. Konec je lahko srečen ali pa nesrečen (Golež 1998, 47). Balade so nastale na dva načina, in sicer s krajšanjem epov, ki so imeli en sam osrednji dogodek, ali pa so morebiti nastale še pred samimi epi. Vsak narod ima namreč svojo razvojno

⁷ »Umetna pesem je predvsem besedna umetnost, književno dejstvo, čeprav je lahko uglasbena ali govorno interpretirana. Njena forma je nespremenljiva« (Golež Kaučič 2003, 22).

⁸ Povezanost med ljudskim in narodnim je tako pomembna, pomembna pa bo tudi v samem nadaljevanju diplomskega dela. Ljudsko je bilo že v antiki del naroda. Na Slovenskem je prišla sredi 19. stoletja v rabo tudi beseda ljudstvo katere definicija je, da »*ljudstva ni mogoče opredeliti, pač pa ga je mogoče vsak dan znova doživeti*« (Kretzenbacher v Kumer 2002). Ljudstvo je nosilec izročila nekega naroda, ljudske pesmi pa so del tega izročila. Ljudsko je torej del ljudstva in to ljudstvo lahko predstavlja določen narod. Ljudsko predstavlja kulturo in zgodovino določenega naroda. Ljudsko je ožje od narodnega v smislu, da je manj razpoznavno v svetu, saj je lahko samo določen del ljudskega izročila postal naroden in tako razpoznaven, lahko pa je ljudsko tudi širše od narodnega v smislu, da razpolaga z veliko večjim repertoarjem zakladnice kulture določenega naroda, kot pa je tisti del ljudskega, ki ga je narod priznal za pomembnega (Kumer 2002, 15).

⁹ Nastala je v literarnih krogih, ljudska raba je ne pozna. Je romanskega izvora in pomeni plesno pesem (it. ballare = plesati). E. Seemann meni, »da je izraz pripovedna pesem pravzaprav najprimernejši, najbolj nevtralen. Značilno je tudi, da se ob petju balad pleše, torej da plesni koraki spremljajo petje« (Seemann v Kumer 2002, 15–18).

pot. Balada je torej pripovedna pesem in od njenih značilnosti je zelo pomembna ta, da je to pesem, ki se poje, in ne pesem, ki je zapisana. Balada je bila znana povsod po Evropi, pozneje se je preselila tudi v Ameriko, Kanado itd., najmočnejša področja za ustvarjanje balad v Evropi pa so skandinavsko, britansko in slovensko – Slovenci imamo nad 300 tipov balad (Golež Kaučič 2000, 522-523).

Ljudska balada je strokovni izraz in je prišla v književnost s pripovedno pesmijo Lenora leta 1774. Na Slovenskem je balada zaživela v 19. stoletju s Prešernovim prevodom te pripovedne pesmi, pozneje pa še z zapisom Povodnega moža. Pripovedna pesem, ki jo lahko štejemo med balade, mora nujno vsebovati dramatičnost. Slovenska ljudska balada se razlikuje od umetne na način, da je bolj zgoščena v zgodbi in obliki in ima melodijo. Prisotna pa je bila tudi pri vsakdanjih opravilih in življenju ljudi. Za ljudske balade pa je značilno tudi moraliziranje – za vsako slabo dejanje ljudje iščejo kazen. V slovenski tradiciji poznamo tri tipe balad splošno evropske snovi (npr. Godec pred peklom), slovanske (balade o razbojnikovi ženi, povodnem možu) in izvorno slovenske (Hudič odnese plesalko, Desetnica, Galjot, Mlinar, ki se spre s smrtjo) (Golež Kaučič 2000, 524–526).

V Slovenskem etnološkem leksikonu je balada prav tako opredeljena kot prvotno plesna pesem. V folkloristiki¹⁰ je balada pripovedna pesem z dramatično poudarjeno vsebino, ne nujno tragično zgodbo. Zdaj ima beseda širši pomen, označuje škotske in angleške ljudske pesmi, v Franciji stalno pesniško obliko provansalskega izvora. Od romantike balada preide v umetno književnost, kot termin v literarno teorijo (pesemska vrsta največkrat s tragičnim koncem) (M. T., Z. K. v Slovenski etnološki leksikon 2004, 21). Tudi pesmi, ki jih bomo analizirali v diplomski nalogi, spadajo med pripovedne pesmi.

Morda bi bilo smiselno na tej točki razložiti tudi to, da so se v obdobju razsvetljenstva začeli slovenski literarni ustvarjalci zanimati za ljudsko pesem. Kar zadeva politični položaj našega etničnega ozemlja v takratnem času, je bila to predvsem odvisnost od tujcev in razdeljenost ozemlja. Razdeljeni smo bili na ozemlje, ki je

¹⁰ »Folkloristika je veda, ki preučuje folkloro, njene pojave in značilnosti. Začetki segajo v 19. stoletje, takrat je prvo zbirateljsko gradivo začela dopolnjevati interpretacija gradiva«. (M.S., M.T. in I.S.G. v Baš in drugi 2004, 131). Na Slovenskem sta dala folkloristiki prve trdnejše temelje Stanko Vraz in Karel Štrekelj, pozneje še France Marolt, ki je ustanovil Folkorni inštitut oziroma Glasbenonarodopisni inštitut. Folklor pa pomeni ljudsko slovstvo, slovstveno folkloro, ljudsko umetnost, ljudsko kulturo, itd. (M.S., M.T. in I.S.G. v Baš in drugi 2004, 130-131).

pripadalo Avstriji, in to največji del, kraljevini Ogrski in pa Beneški republiki. Oblast so imeli v rokah deželni stanovi. Izobraženci so seveda želeli preroditi slovenski narod, tudi pesem so v tem obdobju začeli dojemati kot narodno. V tem času nastane tudi prva zbirka slovenskih pripovednih pesmi (Golež Kaučič 2003, 41–46). Začetki zbiranja slovenskih ljudskih pesmi segajo v leto 1775, ko je Jožef Zakotnik zapisal pet besedil pripovednih pesmi, Marko Pohlin jih je objavil. Ljudske pesmi so začele zanimati tudi Žigo Zoisa in na njegovo pobudo se je nad njimi navdušil tudi Valentin Vodnik. Njegova zbirka obsega okrog 150 pesmi, vendar niso vse njegovi zapisi. V letih 1811–1819 je nastala zbirka Jožefa Rudeža. V 19. stoletju je slovensko ozemlje doletelo tudi popisovanje ljudskih pesmi, ki so ga organizirala tuja upravna središča; sicer pa so zbiranje ljudskih pesmi na začetku 19. stoletja bolj prevzele romantične težnje. Vodnikov učenec Janez Primic je ustanovil »Slovensko društvo« v Gradcu in vanj vključil tudi zbiranje ljudskih pesmi. Za slednje so se navdušili še Urban Jarnik, Andrej Smole in pa Stanko Vraz, ki je nameraval izdati obsežno zbirko, izšel pa je le 1. del besedil z naslovom »Narodne pesmi ilirske« (1839). Za zbiranje je bil zaslužen tudi Poljak Emil Korytko. Vrazov učenec Matija Majar-Ziljski je objavil zapise nabožnih pesmi. Sicer pa je pri tem potrebno pripomniti, da so prvi zapisovalci v ljudski pesmi videli predvsem besedno umetnost in so besedila ljudskih pesmi velikokrat sami popravljali in izboljševali. Poleg tega pa so jim ljudski pevci besedila narekovali. Zbiranje ljudskih pesmi v 19. stoletju je pri nas veljalo za kulturno delo in znamenje narodne zavednosti. Nova pobuda za zbiranje ljudskih pesmi se je potem pojavila s Slovensko matico, ki je želela izdati ljudske pesmi. Pri tem je imel veliko vlogo Karel Štrekelj, ki je pesmi dobil tudi od drugih zbiralcev. Štrekljevo zbirko Slovenske narodne pesmi 1.–4., Ljubljana 1895–1923 je dokončal Joža Glonar, ker je Štrekelj leta 1912 umrl. S Štrekljem pa je povezano še vseslovensko zbiranje kot del vseavstrijskega podviga. Pesmi so zbirali z melodijami in besedili v izvirniku ter tudi nemškimi prevodom. Prav tako se je začelo aktivno zbiranje pesmi po vseh pokrajinah slovenskega ozemlja. Leta 1907 je Štrekelj načrtoval pridobitev fonografa z valjci za zvočno snemanje pesmi. Vse zbrane pesmi, skupaj s fonografom, je leta 1957 dobil v last GNI, prej imenovani Folklorni inštitut. Zbirka obsega okrog 13.000 pesmi iz skoraj vseh slovenskih dežel. Po prvi svetovni vojni je bilo treba ponovno začeti z zbiranjem ljudskih pesmi. Pomembno je bilo, da se je zbrano gradivo shranilo, in sicer v

Etnografskem muzeju v Ljubljani. Leta 1934 je bil pri Glasbeni matici ustanovljen prej omenjen Folklorni inštitut¹¹, ki je skrbel za zbiranje, raziskovanje in objavljane slovenskega ljudskega in glasbenega izročila. Vodja je bil Franc Marolt. Po letu 1951 je postal vodja inštituta Valens Vodušek. Z nabavo magnetofona pa se je začelo tudi načrtno in široko zasnovano zbiranje po slovenskih pokrajinah. Leta 1970 se je izdala tudi zbirka z naslovom Slovenske ljudske pesmi I–V, leta 2007 je izšla zadnja (Kumer 2002, 175–215).

V začetku 19. stoletja so se literarni ustvarjalci navezali na ljudsko predvsem zaradi tega, ker so želeli izpostaviti domačnost, domovino, domoljubnost. Slednje je bilo pomembno za vzpostavitev poznejše nacionalne identitete. To je bilo obdobje, ki ga je zaznamovala zaostrenost družbenih razmer ter kulturne spremembe, kar se je kazalo tudi pri literarnem ustvarjanju, ki je posegalo po ljudskem pesništvu. V tem obdobju namreč nacionalna identiteta še ni bila dokončno izoblikovana, opirala se je na jezik, saj je bila prej prisotna pripadnost po pokrajinah (Golež Kaučič 2003, 41–46). In ravno zaradi prepletanja in povezanosti ljudskega z narodnim je za lažje razumevanje potrebno razložiti pojme, kot so narod, etnija, nacionalna identiteta, kar bomo storili v naslednjih treh poglavjih.

2.2 KAJ IMAJO SKUPNEGA IN KAJ RAZLIČNEGA ETNIJA, NAROD, NACIJA IN NACIONALIZEM

Etnija je skupnost ljudi, ki je prepoznavna po eni ali več kulturnih razlikah, kot so vera, šege, jezik ali institucije. Je skupina, ki temelji na skupnem izvoru, kulturi, jeziku, religiji itd. in na podlagi tega oblikuje družbeno identiteto. Predvsem je pomemben element etnične skupnosti jezik, ki povezuje skupino. »Označujejo jo skupno lastno ime, skupni jezik, mit skupnih prednikov, skupni zgodovinski spomini, ki si jih medsebojno delijo, eden ali več razlikovalnih elementov skupne kulture, povezuje s specifično domovino in čut solidarnosti« (Smith 1991, 20–21). Pri etnijah je prisotna zavest o skupni pripadnosti in o oblikah skupne kulture – včasih je še bolj konkretna kot pri narodu. Slednji naj bi že bolj težil k politični nadgradnji, medtem ko pri etniji tega ni zaznati. Etnije so lahko potencialni narodi. Narod je po Rudiju Rizmanu »... politično ozaveščena etnija oziroma etnija, ki si na tej podlagi lasti pravico do državnosti ...« (Rizman 1991, 18). V okviru pogleda primordialistov je narod zgodovinski fenomen¹²,

¹¹ Folklorni inštitut je bil leta 1994 uradno potrjen kot GNI ZRC SAZU.

¹² Poudarjena je jezikovna, kulturna, verska idr. starodobnost nekega naroda (Velikonja 2002, 283).

po zgledu konstruktivističnih teorij pa je umetno ustvarjen, je konstrukt, posledica nacionalizma s konca 18. stoletja dalje. Torej je tako zgodovinska realnost kot ideološki konstrukt. Večina evropskih narodov je nastala v času zgodnje moderne dobe. Prejšnje občutenje pokrajinske identitete nadomesti nacionalna identiteta (Velikonja 2002, 283). Narod vsebuje zavest o skupni pripadnosti in oblike skupne kulture; ustvarja občutek skupnosti in povezanosti v množični družbi. Poleg tega pa je pri narodu poudarjena politična dimenzija; teženje k politični nadgradnji in pa projiciranje v preteklost, zatekanje k vsakršnim predelavam zgodovine, ki naj bi dokazovale korenine in izvor naroda (Južnič 1993, 278). Benedict Anderson (1998) je narod označil s terminom '*zamišljena skupnost*'¹³, medtem ko je Edward Said menil, da je narod tako '*namišljena skupnost*' kot '*interpretirana skupnost*', saj mora narod nenehno interpretirati svoj obstoj, kolektivni spomin, kulturo itd. (Said v Šabec 2006, 45). Subjektivni dejavnik oblikovanja naroda je nacionalizem¹⁴ – samozavedanje in samopredstavljanje skupine kot naroda. Objektivnih dejavnikov je več: ozemlje, etnično poreklo, zgodovina, država, jezik, kultura, miti, religija in gospodarstvo (Velikonja 2002, 284). Nacionalizem je moderna ideologija, ki določa obstoj posameznega modernega naroda in nova oblika etnične kontinuitete, saj revolucionarne spremembe v 18. in 19. stoletju niso uničile prejšnjih etničnih tradicij, temveč so jih še dopolnile. Pri nacionalizemih je prav tako prisotna delitev na 'mi' in 'vi', torej na skupino, h kateri se čuti pripadnost, ter na drugo skupino – tujo skupino, kar lahko vodi do diskriminacije. Tudi ni nujno povezan z nacionalno državo, saj lahko obstaja tudi brez nje (npr. Kurdi), »... ne more pa nacionalizem obstajati vsaj brez ideje o nacionalni državi« (Šabec 2006, 44–49). To ne bo predmet naše razlage. Je pa pri tem pomemben 'vsakdanji nacionalizem', s katerim se reproducira nacionalna identiteta. Slednji obsega vse, kar je tipično za neko državo – zastava, prazniki, himna itd., ter tudi predsodke in stereotipe. Prepoznaven je preko nacionalnih simbolov in »... implicitno deluje v jeziku, kulturi, itd. ...« (Šabec 2006, 49–57). Zavedanje nacionalnosti in pripadnosti narodu lahko implicitno zasledimo tudi v

¹³ »Zamišljena skupnost« zato, ker se mnogi člani majhnega naroda nikoli ne srečajo ali slišijo med seboj, pa vendar čutijo, da pripadajo eni skupnosti. Globoka je horizontalna povezanost« (Anderson 1998, 14).

¹⁴ Nacionalizem je zavedanje sebe kot naroda, ki je superioren nad ostalimi. Je idejno in politično gibanje, povezano z obstojem naroda in njegovih potreb ter interesov. Ne sega le v politično sfero, ampak ima tudi psihološke, antropološke in etnološke razsežnosti, ki skupaj tvorijo nacionalno identiteto. Je pretirana ljubezen do svojega naroda, kar lahko vodi v narodni egoizem in šovinizem, do nacionalnih konfliktov oziroma v terorizem (Skrbiš 2003: 11). Je tudi ideologija večinskega naroda, ki si prizadeva zagotoviti lasten obstanek (Šabec 2006: 57). Dve temeljni vrsti nacionalizma sta političen nacionalizem, imenovan tudi državljanski, kjer sta odločilna državno-geografski okvir in težnja po neodvisnih državnih ustanovah, ter kulturni (etnični) nacionalizem, ki teži k povezanosti narodne skupnosti (Velikonja 2002, 285).

kolektivnem spominu in literaturi, o čemer več pozneje, saj je »... kolektivni spomin konstitutivni element nacionalne identitete ...« (Šabec 2006, 48).

Na tem mestu pa se ne moremo izogniti razlagi pojma nacije, saj je tesno povezan s prejšnjimi pojmi. »Nacija je v lastni in suvereni državi utemeljen narod« (Šabec 2006, 16). Je skupnost znotraj jasno razmejenega ozemlja, ki je podrejena enotni administraciji, vodstvu in nadzorovana s strani notranjega državnega aparata in pa tudi drugih držav. Nacijo je torej možno utemeljevati s pomočjo države in skozi državo. Če pojmujeemo državo kot sovpadanje z narodom in nacijo, je to zahodnoevropska varianta pogleda na pojem narod. Tu je država pred narodom. Proces narodnega in državnega oblikovanja je bil namreč bistveno drugačen v Zahodni kot v Srednji Evropi. V Zahodni Evropi so razmeroma zgodaj nastale države z močno osrednjo oblastjo. Primer tega so Francija, Anglija, Italija itd. V Srednji Evropi je bil ta proces počasnejši, oblast je bila šibkejša. Kot primer srednjeevropskega modela, ki povzdiguje predvsem kulturo in jezik in temelji na zgoraj omenjenih objektivnih kriterijih, navajam Čehe, Slovake, pa tudi Slovence (Vodopivec 1996, 9). S pesmimi kot delom kulture, ki so dajale občutek pripadnosti nekemu narodu, se je čutila medsebojna povezanost in drugačnost od drugih narodov, kljub še neobstoju države. Pri tem so ljudske pesmi slovenskega naroda postale del njegove nacionalne kulture. Na tej točki je potrebno razložiti tudi pojma nacionalna kultura in identiteta. To bomo storili v naslednjem poglavju in ju podrobneje opisali na primeru slovenskega naroda.

2.3 NACIONALNA KULTURA IN IDENTITETA KOT DELA NARODA, NACIJE IN NACIONALNE DRŽAVE

Nacionalna kultura¹⁵ je mišljena kot del nacionalne identitete¹⁶ in predstavlja »... kulturno produkcijo državotvornega naroda na nekem ozemlju ali znotraj države ...« (Velikonja 2002, 287) ter je posledica procesa »nacionalizacije« moderne družbe. Nacionalno kulturo zaznamujejo naslednji procesi selekcioniranja in komponiranja: a. homogeniziranje (asimiliranje različnih kulturnih in jezikovnih dediščin; izničenje

¹⁵ Nacionalna kultura predstavlja vse skozi zgodovino pridobljene in izoblikovane »prispevke« (na primer poezija) k oblikovanju nekega naroda oziroma tiste, ki jih sam narod postavi za nacionalno pomembne. Slovenska nacionalna kultura je nastala pred oblikovanjem slovenske nacionalne države v okoliščinah, kot so germanizacija, italijanizacija, notranji pritiski cerkve, boji med levico in desnico, občutenje tako večvrednosti kot manjvrednosti do t. i. Vzhoda in Zahoda (Velikonja 2002, 292).

¹⁶ Nacionalna identiteta ali samobitnost je tisto, kar narod »drži skupaj«, v smislu, da vanjo spada vse, kar je za narod pomembno, vse, kar ga reprezentira kot narod – od zgodovinskih, geografskih do jezikovnih in religijskih dejstev. Zato pa je nacionalna kultura del nacionalne identitete.

razlik namesto priznavanja), b. kanoniziranje¹⁷ določenih umetniških zvrsti in stilov, kulturne in jezikovne zgodovine, c. standardiziranje v institucije in skozi nje (mediji, muzeji, galerije ipd.), d. aktivno podpiranje (subvencioniranje, sistematično ohranjanje itd.). Ta kultura je privilegirana nad vsemi ostalimi kulturami znotraj naroda (Velikonja 2002, 287). Pri tretji točki pa nas zanima tudi »... ljudsko in umetno v pojavu posameznih del s podobno snovjo, ki se razporejajo skozi časovna obdobja ...« (Golež Kaučič 2003, 99). Nacionalna kultura določenim kulturnim artefaktom podeljuje nove smisle in namene, izbran postane »npr. največji dramatik svojega naroda« (Velikonja 2002, 287), nedvomno je lahko to tudi pesem, mit, ki pripomore k samobitnosti naroda in notranji integraciji, kar je tudi značilno za nacionalno kulturo. Obstanejo tisti elementi, ki se jim v nekem določenem trenutku podeli status »*nacionalne pomembnosti*« (Velikonja 2002, 99). »Nacionalna kultura je »*selekcioniрана kultura naroda*« in hkrati »*konstituirana kultura za narod*« (Velikonja 2002, 288). Tu pride v igro pojem nacionalne identitete, ki se ponuja kot ime za nekaj »nacionalno posebnega (v tem primeru »slovenskega«) v kulturnih dobrinah, storitvah, zapuščini« (Vogrinc 2003, 38); z nacionalno identiteto kot nečim, kar je treba ohranjati, braniti, je navadno mišljena tista vsebina, ki je že priznana kot del nacionalne kulture ali pa bo to postala (Vogrinc 2003, 38).

V ponovno opredeljeni politični situaciji sta bila kot najvišji izraz slovenske nacionalne identitete privzeta tudi **Prešeren** in Cankar, kar pa razkriva, da se »kontinuiteta« vzpostavlja za nazaj. Načinov, kako plasti identitete postanejo nekaj »slovenskega«, nikakor ni potrebno vnaprej etiketirati kot slovenstvo. Tudi danes postajajo dosežki npr. v kulturi element nacionalne identitete za nazaj. Beseda »identiteta« je zamenjala prvotna imena, kot so (nacionalni) značaj, duh, samobitnost. Identiteti bi lahko rekli *pripadnost*. Gre za odločitev glede primerne ali neprimerne vrednosti določenih kulturnih vsebin. Identiteta naj bi zahtevala sposobnost naštetih, kot kaj se identificiraš, in sicer so to imaginarne identifikacije (Vogrinc 2003, 38–41). Kot je zapisal Slavoj Žižek: »Postavimo kot metodološko izhodišče, da je nacionalna identiteta na ideološki ravni rezultat procesa *identifikacije* individuov s svojo Nacijo, ta identifikacija pa ima obliko, ki jo je Louis Althusser zajel s konceptom »*ideološke*

¹⁷ »Kanonizirano pomeni, da so besedila ne samo razširjena, temveč tudi na nek način že uzakonjena; o vsaki dobi nekaj povedo, vsaka doba v njih nekaj najde, nekaj pa odloži kot dediščino za prihodnje rodove. Dela s 'skupno snovjo' oblikujejo posebno 'literarno tradicijo' (Vodička v Golež Kaučič 2002, 99), ki je pomemben dejavnik identitete ter kontinuitete sistema nacionalne ali mednacionalne literarne enote« (Juvan v Golež Kaučič 2003, 99). Ljudske pesmi, s katerimi se bom ukvarjala pozneje, so kanonizirane.

interpelacije»: individuum se konstituira v ideološkega subjekta »Slovenca«, tako da se prepozna v pozivu Naroda« (Žižek 1987, 26).

Kultura ni bila samo branik slovenske nacionalne identitete in jo postavljala pod vprašaj, ampak jo je tudi ohranjala in branila. Za identiteto nikakor ne zadošča naslonitev na tradicijo, zakoličenje domačega in avtentičnega. Za vsako identiteto je potrebno določeno dejanje, tako na kolektivni kot individualni ravni, ki terja odmik od dotlej znanega in našega, potujitev dotlej domačega – sleherna identiteta je identifikacija, torej tvegan proces in ne stanje. Iz tega sledi, da nacionalna identiteta dobi smisel le, če ne deluje kot trdno merilo za odmerjanje domačega (našega) in tujega (ogrožajočega), temveč z dejanji, ki vedno znova sprevračajo dotlej veljavno merilo in ga zakoličijo na novo (Dolar 2003, 32–34).

Pri tem se lahko ustavimo pri pojmu kolektivnega spomina, ki je konstitutivni element nacionalne identitete nekega naroda. »Vsak narod se neprestano konstituira s priklicevanjem pomembnih dogodkov« (Šabec 2006, 48).

Narod si ustvarja zgodovinski spomin, s tem ko bogati svojo zakladnico kulture z novimi deli. Pri tem si ustvarja tudi kolektivni spomin¹⁸. Če začnemo z individualnim spominom, lahko rečemo, »da je vedno povezan s širšo družbo« (Golež Kaučič 2007, 79). Spomin je pojem, ki je del vsakega posameznika. Spomniti se torej pomeni, da posameznik ohranja, obuja zaznave, občutja, do katerih je prišel v preteklosti. Ker je človek družbeno bitje, individualni spomini niso samo posledica osebnih doživetij in zaznav. Mišljenje in drugi duševni pojavi so strukturirani znakovno ali bolje jezikovno. Jezik obstaja in deluje prek diskurzov kot družbena vez, ki s simbolnimi reprezentacijami omogoča izmenjavo medsebojnih izkušenj, znanj, čustev itd. Zato so spomini vsakega posameznika preneseni preko jezika ali drugih simbolov. Juvan piše: »V pojmovne enote in relacijske strukture jezika ter drugih znakovnih sestavov pa so se skozi čas nalagali in ohranjali tudi pomeni, ki so se nanašali na takšne predstavitve dejanskih in imaginarnih dogodkov, oseb, situacij, reči ali okolij, ki so se intersubjektivno izkazali za pomembne pri oblikovanju kolektivnih identitet« (Juvan

¹⁸ Razlika med zgodovinskim in kolektivnim spominom je v tem, »da je pri zgodovinskem potrebna razgradnja sedanjosti, ki se jo potem projicira na preteklost, kolektivni spomin pa na novo zgradi preteklost« (Golež Kaučič 2007, 79).

2005, 384). To pomeni, da kot kolektivni spomin obstajajo tudi ljudske pesmi, ki se jih spominjajo posamezniki¹⁹. Pri tem je pomembno tudi to, da ima kolektivni spomin, kot ga dojemamo bralec, drugačne razsežnosti, saj se naš spomin opira na tisto, kar smo skozi zgodovino doživeli. Tako je bil za prenos sporočil pomemben kolektivni spomin, saj so se le preko njega sporočila prenašala (Golež Kaučič 2007, 80). »Ljudska pesem je kolektivno izročilo, ki ga ustvarjajo posamezniki« (Golež Kaučič 2007, 80). Individualni spomin je po Halbwachsu prežet s kolektivnimi referencami, kar pomeni, da se v našem spominu meša več tokov mišljenja. Kolektivni spomin je proizvod govorne in simbolne interakcije, ki jo ponotranjijo posamezniki. Posameznik je vedno nosilec spomina, a je odvisen od skupnih okvirjev, ki ta spomin organizirajo. Nosilec kolektivnega spomina je skupek ljudi, spominjajo pa se posamezniki kot člani skupine. Posameznik se pri obujanju spominov opira na točke zunaj njega; uporabljati mora besede, ideje, podatke, ki jih je dobil od drugih. »Kolektivni spomin ustvarja živo vez med generacijami, ki živijo skupaj«²⁰ (Halbwachs 2001, 52-56).

Assmann meni, da se koherentnost vsake kulture vzpostavlja s pomočjo kolektivnega spomina. Ta veže kulturo tako časovno, prek izročila, kot tudi socialno. Kolektivni spomin ustvarja skupni »simbolni svet smisla« (Assmann v Juvan 2005, 387). Assmann tudi razdeli kolektivni spomin na komunikativnega in kulturnega. Zanima nas kulturni spomin, ki v tem primeru zajema dogodke, osebe, ki jim skupnost pripisuje »utemeljitveno vrednost, podobno kakor v mitih izvora«. Snov, ki se pomni, je strožje oblikovana, posredovana je predvsem ob izjemnih priložnostih in prek trdnejših znakovnih objektivizacij. Kulturni spomin sega lahko v daljno preteklost, nosilci pa so »specializirani posamezniki« ali »elite«, na primer šamani, plemenski poglavarji, pevci, pozneje pa zgodovinarji, kulturniški intelektualci, pisatelji itd. (Assmann v Juvan 2005, 387). Ob tem so del kulturnega in s tem kolektivnega spomina tudi ljudske pesmi. Koherenco pisnih kultur tako gradijo rokopisi, natisi in izvedbe pisnih tekstov, ki se na tak način sklicujejo na območje že zapisanega in s tem variirajo različne mreže smisla (npr. Sveto pismo, Platonova dela, Lepa Vida, Krst pri Savici, Hlapci). Tekstualno koherenco kulture zagotavlja ne samo spoštljivo posnemanje izročila, temveč tudi

¹⁹To razložimo tako, da na primer posameznik določeno doživetje izrazi v pesmi (deseta hči iz družine se na primer spominja, kako je morala od doma), ki pa lahko postane kolektivni spomin za bralce.

²⁰ Kolektivni spomin torej obstaja pri posameznikih, slednji pa so znotraj simbolnega reda vpeti v diskurze, preko katerih stopajo v družbena razmerja. Obstaja pa tudi na družbeni ravni – na ravni družbenih skupin, institucij. V slehernem subjektu je torej prisoten Drugi, zato bi bilo treba tudi nosilca družbenih okvirov spomina iskati v instanci Drugega, saj se preko tega oblikuje individualna identiteta (Juvan 2005, 386).

razstavljanje in izpodbijanje le-tega. Sredstva za predajo kulturnega spomina so se skozi zgodovino spreminjala. Med omenjena sredstva lahko uvrstimo ustno izročilo, mite, balade, pripovedke, običajne pisne dokumente in vire, slikovno gradivo, upodabljačo umetnost, spomenike, nagrobnike, spominke, ceremonije, obrede, plese, geografske prostore spomina, literarna dela različnih zvrsti. »Zapis namreč pomeni podaljšanje povedanega čez meje prostora in časa« (Juvan 2005, 388). Več o literaturi kot sredstvu za predajo kulturnega spomina (Juvan 2005) in ljudskih pesmih, ki so del literature, v naslednjem poglavju.

2.4 POMEN LITERATURE ZA IZGRADNJO NACIONALNE IDENTITETE IN LJUDSKA PESEM KOT MIT

Literatura je odličen medij kolektivnega spomina. Literarna dela so s svojo vsebino in oblikovanostjo dokumenti nekdanjih dogodkov²¹. Ne predstavljajo le zgodovine, »temveč so velikokrat izdelana z namenom, da predstavijo ali prikličejo minuli čas, minule dogodke, bodisi posameznika ali skupnosti« (Juvan 2005, 389–390). Kako veliko vlogo je imela literatura pri izgradnji slovenske nacionalne identitete, kažejo ljudske pesmi, ki pa lahko postanejo tudi mit, kar bomo razložili v naslednjih vrsticah. Najprej naj povemo, kaj je to mit²², in sicer je interpretacija človekovega položaja v svetu, ki odgovarja na njegov najgloblji krik groze spričo nedoumljivosti bivanja. Zmožnost tvorjenja mitov je eden najboljše izdelanih obrambnih mehanizmov v boju za preživetje. Iz roda v rod se mit prenaša z avtoriteto tradicije in določa človekovo kulturo v najširšem smislu (Senčar in drugi 1994, 126–127). Kot smo že omenili, pa je potrebno tradicijo kot temelj nacionalne identitete ohranjati in nadaljevati. Najbližje naši temi je teza R. Barthesa, da »mit ne prikazuje stvari tako, kot v resnici obstajajo, ampak jim daje posebne, drugotne pomene« (Barthes v Golež Kaučič 2003, 100).

Ko ljudska pesem izgubi svoje naravno okolje, postane mit – to se torej lahko zgodi skozi literarno ustvarjanje, ko postane umetna pesem, spreminjajoča se.

Kot smo že omenili, so skozi literarne obdelave prešle tiste ljudske pesmi, ki so temeljile na zgodbi, pri čemer pa so morale imeti za svojo snov nekaj

²¹ Nekdo, ki na primer preučuje *Brižinske spomenike*, lahko sklepa na izvor, kraj in čas nastanka besedil. *Brižinski spomeniki* pa pričajo tudi o srednjeveškem duhu na slovenskem etničnem ozemlju (Grdina v Juvan 2005, 390).

²² »Mit naj bi skrival v sebi pomene, ki presegajo poezijo in s svojo simbolično vsebino zadevajo kolektivno usodo slovenskega naroda. Simbolični pomeni so enkratni, porojeni iz specifičnega slovenskega položaja, zgodovinske usode itd.« (Kos v Juvan 1990, 82).

*občečloveškega, bazične eksistencialije ali pa neki arhetip, mit, ki je nadčasoven, vedno aktualen, ne glede na čas*²³. *Ljudske pesmi, ki imajo največ pesniških realizacij, dokazujejo nadčasovnost teme* (Golež Kaučič 2003, 100).

Pri tem pa ljudska pesem postane tudi »obrambni mehanizem« nekega naroda. Goljevšček meni:

Če se v določenem zgodovinskem trenutku podobna kolektivna situacija obnovi (npr. eksistenčna ogroženost določenih socialnih skupin), se s to situacijo vred obnovijo tudi strukturalne poteze mita, mitski elementi bodo odločilno vdrli v umetnost in skozi njo sodelovali v tvorjenju norm obnašanja in komunikacije. Pesništvo bo spet dobilo svoj 'sedež v življenju', postalo bo 'ljudsko', širilo omejeni prostor družbenega obnašanja na nove potrebe, aspiracije in cilj. Vemo, kako važno vlogo je pesem odigrala v procesu nastajanja slovenske nacionalne zavesti (Goljevšček 1982, 199).

Da besedilo v kulturi nekega naroda postane mitsko, pa razložimo s tem, »da mit izvira iz kolektivne zavesti in je plod fantazije, mitski elementi pa v svoji arhetipski²⁴ obliki lahko ostanejo skozi stoletja v določenem kulturnem prostoru, če le nosijo v sebi prvine, ki so nadčasovne«²⁵ (Jovanovič, Goljevšček v Golež Kaučič 2003, 116). In čeprav na primer za ljudsko pesem Lepa Vida ne moremo reči, da izhaja iz mitološke postave, saj gre za življenjsko zgodbo, je prav zaradi nenehnega obnavljanja zgodbe in preoblikovanja motiva dobila nadčasovne značilnosti slovenskega mita. Ravno to obnavljanje zgodb lahko povežemo z Dolarjem, ki piše, da kultura ni bila samo branik slovenske nacionalne identitete, ampak jo je sprevračala in postavljala pod vprašaj, s tem pa jo je tudi ohranjala in branila (Dolar 2003, 32–34). Vse ljudske pesmi imajo življenjsko zgodbo, ki je povezana s širšo družbo, z narodom, in te pesmi lahko z nenehnim obnavljanjem zgodbe postanejo mit ter del nacionalne kulture nekega naroda

²³ Aktualnost pesmi je mišljena v smislu, da pesem nosi sporočilo ali pa ima za podlago motiv, ki pritegne širši krog ljudi, ker v njem prepoznavajo uporabnost, v našem primeru kot pomoč za enotnost, suverenost naroda, in to skozi različna obdobja v zgodovini. S Prešernom je Lepa Vida postala nekakšen »hit«, ki se je obdržal skozi zgodovino.

²⁴ »Arhetip je težnja, da se oblikujejo različne upodobitve enega in istega motiva – reprezentacije, ki se lahko v podrobnostih izredno razlikujejo, a pri tem ohranijo skupen osnovni vzorec« (Jung 2002, 23–81).

²⁵ Poudariti pa je tudi potrebno, da je v slovenski literaturi vzpostavljen »krog nenehnega vračanja« k ljudskemu. V vseh literarno zgodovinskih obdobjih obstajajo dotikališča z ljudsko pesmijo. Značilna je kontinuiteta nastajanja ne glede na spreminjanje stilov (Golež Kaučič 2003, 14).

in njegove nacionalne identitete. Na tej točki se lahko lotimo analize vsebine slovenskih ljudskih pesmi.

3 ANALIZA VSEBINE SLOVENSKIH LJUDSKIH PESMI

Vse ljudske pesmi, ki jih bomo analizirali, so raziskovalci ljudskih pesmi že preučili tako z vidika melodije kot zgodovinskega ozadja, torej izvora pesmi, povezanosti pesmi z drugimi narodi itd. Nas pa bo zanimalo predvsem, kateri so tisti idejni pojmi v besedilu pesmi, ki so pripomogli h krepitvi slovenske nacionalne identitete, ali v pesmih zasledimo sociološke pojme, kot so ksenofobija, rasizem ter filozofski pojem Drugega²⁶, torej ali v pesmih lahko zasledimo iskanje in identifikacijo z Drugim. Slednji so sicer sodobni pojmi, zato jih tudi v samih pesmih ne jemljemo dobesedno, temveč od njih prevzamemo predvsem vsebino in jih apliciramo na čas, ko so pesmi nastajale, saj takrat zgornji koncepti še niso bili izoblikovani, pri tem pa jih povežemo s časom, ko se je začelo zanimanje za slovensko nacionalno identiteto. Podrobneje bomo obdelali tri pesmi, in sicer Lepo Vido, Pegama in Lambergarja ter pesmi o Kralju Matjažu.

Zvijačna ugrabitev mlade matere (Lepa Vida) ²⁷

Vsebinsko jedro Lepe Vide je zvijačna ugrabitev mlade matere. Ugrabi jo mornar. Poznamo tri različice pesmi Lepa Vida, ki se ločijo predvsem po tem, kakšna je usoda ugrabljenе žene po ugrabitvi. V prvi različici se Vida ne vda v usodo, ampak se vrže v morje in utone, v drugi različici Vida ostane kot dojlja španski kraljici na dvoru, v tretji različici pa se Vida vrne nazaj na svoj dom (Grafenauer 1943, 19). Analizo bomo opravljali na drugi različici, saj je bila večkrat literarno obdelana. V slovensko umetno literaturo jo je zanesla tudi Prešernova predelava, in to ravno zapisa iz Ribnice. »S Prešernom je pesem postala najbolj znana in je bila predelana v ključnem obdobju za slovenski narod« (Golež Kaučič in drugi 2007, 86). Prešeren je bil prvi, ki je prepesnil ljudsko pesem in se oprl na motiv, ko »zamorec« odpelje ženo in mater v Španijo in tam postane dojlja španskemu kraljeviču. Svoji predelavi pa je dodal *čustvo hrepenenja*

²⁶ Če razumemo odnos med nami (narodom) in Drugim kot tak, da Drugi predstavlja »odrešitev«, na način, da se v obrisih Drugega skriva smisel nas (Žuravljova 2007, 186-187). Gre za koncept drugega po Levinasu – Drug je vedno pred nami, vedno nas prehiteva; želje Drugega so vedno večje kot pa naše zmožnosti. Drugi vstopi v mojo sedanost, vendar ostaja prihodnost (Kovač v Levinas 1998, 12–18).

²⁷ Pesem za analizo je najstarejša zapisana varianta, in sicer Jožef Rudež, 1819, Ribnica na Dolenjskem. Vir: Ms.-manuskript- 478, l. 3-4 (NUK), zbirka SLP V. V prvih variantah je najti tudi veliko popravkov. Zapisi vseh pesmi so v prilogi.

(Golež Kaučič 2003, 120), kar je vplivalo na poznejše pesniške predelave Lepe Vide. Pri motivu je bila namreč pomembna njegova širina, pesem je imela »idejni smisel, zmožnost polisemije, ženski arhetip in aktualnost sporočila skozi vse čase« (Golež Kaučič 2003, 117). Pri tem bomo pri analizi naredili tudi manjšo primerjavo med ljudsko pesmijo in Prešernovo prepesnitvijo.

Oglejmo si na primerih kitic elemente, ki so posredno povezani s krepitvijo slovenske nacionalne identitete:

»Tako je rekel črn zamorc:

'Le z mano, z mano, lepa Vida

u špansko deželo!

Pote je poslala španska kraljica,

ne boš družga delala,

kakor bele postle postilala

ino boš dojila

španskiga kraljiča'.«

Iz te kitice lahko vidimo, da »zamorec« Lepo Vido vabi na španski dvor, kjer naj bi se Vidi bolje godilo kot doma. Vida povabilo sprejme. V pesmih Vida večinoma odide na barko z razlogom, da bi rešila bolnega otroka, razen v zgornji različici, ki jo je povzel tudi Prešeren in kjer Vida stopi v barko, ker upa, da jo bo pot po morju vodila v boljše, lepše življenje (Golež Kaučič in drugi 2007, 88). Kar bi lahko posredno tudi pomenilo, da v njeni domovini vladajo slabe razmere. Poglejmo:

»Doma imam starega moža

ino bolno dete.

Stari prekašljuje,

dete prejokuje.«

Iz prejšnje kitice lahko domnevamo, da se prednikom slovenskega naroda²⁸ trenutno slabo godi, zato tudi besedna zveza »***ne boš družga delala***« (Prešeren je v tej kitici

²⁸ Ko govorimo o obdobju do 19. stoletja, govorimo o prednikih slovenskega naroda, prebivalcih slovenskega ozemlja, slovensko govorečih prebivalcih itd., saj se do 19. stoletja pojem narod ni uporabljal.

uporabil besedno zvezo *»hujga dela tam ne boš imela«*) iz prve podane kitice nakazuje na ugodje, srečo, veselje, mir v drugem svetu. In zato Vida stopi na barko, ker upa na boljše razmere. To se kaže že v ribniški različici pesmi Lepa Vida. Že naslednja kitica pa nakazuje, da je s sprejetjem povabila storila napako, saj je zapustila sina in moža:

*»U barko je stopila,
od kraja odtegnila.
Začela jokati lepa Vida:
'Komu sem pustila stariga moža
ino bolno dete'.«*

V naslednjih kiticah Vida sprašuje sonce in luno po svojem možu in otroku, vendar o njiju ne dobi dobrih novic in tako ostane nesrečna in vdana v svojo usodo. Vida neskončno hrepeni po svojem domu. Tudi Prešeren si je za obdelavo izbral ravno to različico ljudske pesmi Lepa Vida, *kjer je lahko vključil hrepenenjski motiv* (Golež Kaučič in drugi 2007, 88-89), ki je zamenjal prvotnega – *nemoč ugrabljene žene* (Golež Kaučič 2000, 534). Tega se pozneje obravnava kot pomemben element krepite slovenske nacionalne identitete, saj ga lahko interpretiramo v smislu, da je ljubezen do bližnjih močnejša od hrepenenja po boljšem življenju. Življenje doma je kljub vsemu najboljše: tu lahko občutiš, da si ljubljen, in se počutiš varnega. Vse skupaj lahko navežemo na domovino (še posebno pri Prešernovi predelavi) oziroma ljubezen do domovine ter na tujino – kljub majhnosti tvoriš močan narod, ki si prizadeva pridobiti svojo državo.

Zanimivo pa je to, da v našem ljudskem izročilu ne najdemo izrazito domoljubnih pesmi. Slovensko govoreči prebivalci so namreč od samega začetka pripadali tuji oblasti in pojem domovine ni pomenil isto kot pojem države, saj je bila današnja Slovenija razdeljena na pokrajine in tako tudi ni bilo zaznati nacionalne zavesti v današnjem smislu, temveč je bilo prej zaznati pokrajinsko pripadnost. Ljubezen do domovine je v slovenskih ljudskih pesmih predvsem ljubezen do domače vasi ali fare. Vendar pa so to ljubezen in domotožje stežka izrazili v pesmi (Kumer 2002, 194). Pomemben element pri krepitev nacionalne identitete je Vidino spoznanje, da je storila napako, ko je zapustila dom, in to dejanje močno obžaluje.

V pesmi je prisotna ambivalentnost: *»Tujina kot deveta dežela ter obenem strah pred tujino in vsem tujim, iz česar pa tudi izvira motiv hrepenenja, nezadoščenosti, večnega*

iskanja boljšega» (Golež Kaučič 2003, 117). To bi lahko interpretirali, da je v pesmi neke vrste »tolažba« za narod (da naj narod drži skupaj, naj njegovi predstavniki ne zapuščajo drug drugega, naj se bojuje proti vsemu, kar ga lahko uniči), v kateri Vida obžaluje, da je sledila željam in hrepenenju po tujem svetu. Tudi vse naslednje kitice, kjer zasledimo celo ponavljanje določenih verzov, ko Vida sprašuje najprej sonce, nato luno, kaj počne njena družina, kažejo na neutolažljivo trpljenje, ker je zapustila svojo domovino. Ribniška različica ljudske pesmi se zaključí z:

»Lepo doji mojega kraljiča.«

Prešeren je to predelal v:

*»... Vida vsak dan je pri okni stala,
se po sinku, oču, mož' jokala.«*

Kar še bolj napeljuje na Vidino obžalovanje in trpljenje. To so torej nekateri izmed elementov, ki posredno želijo vzpodbuditi slovenski narod h krepitvi nacionalne zavesti, k temu, da naj se združijo pred tujim, da v tujini lahko izgubijo vse, kar jim je doma dragega. Pesem je sicer nastala v srednjem veku in je imela za takratne razmere drugačen pomen, toda v umetni poeziji je pridobila neko »aktualnost«, ki je spremljala vsa obdobja slovenskega naroda do pridobitve svoje lastne države, krepila je zavest o tem, da če se združijo, lahko s skupnimi močmi ustvarijo boljše razmere »na svoji zemlji«, kot če bi šli iskat srečo po svetu. Balada, ki ima v osnovi zgodbo, je s Prešernom dobila nekakšen »vpliv« na narod, postala mit in služila kot obrambni mehanizem, kot tolažba in upanje. Iz ljudske pesmi, ki je prvotno lahko zajemala drugačen pomen, se je s posegom literatov spremenila v *nacionalni mit* (Juvan v Golež Kaučič 2003, 126) kot pomoč pri izoblikovanju slovenske nacionalne identitete.

Goljevščkova meni, da so

temeljni mitski modeli še zmeraj živi in prisotni in se v določenih življenjskih situacijah obnavljajo. Oživljanje mitosa je s stališča ljudskega pesništva zmeraj oživljanje posebne, v dani zgodovinski realnosti pogojene »kolektivne poetike«, ki upesnjuje osnovni doživljaj ali občutje tako, da je dana možnost identifikacije in sodelovanja pri ustvarjalcu pesmi in tistemu, ki pesem sprejema. Dana mora biti »skupna usoda«, pesnik pa mora biti še dovolj narodno ukoreninjen, da

lahko reprezentira večjo skupino. V takih primerih je jezik pesniškega izražanja skupnostni (Goljevšček 1982, 102).

Kar zadeva spreminjanje motivov, se lahko pri različnih predelavah pesmi zazna kak žanrski premik; baladi dodajo ljubezensko vsebino, prihaja do individualiziranih motivov, ko se recimo zamenja ime junakinje ali pa morje postane element neznanega in neskončnega, razširi se iskanje boljše poti s strani vsakega posameznika in to »boljše« se vedno znova išče – kot začaran krog. Pri nekaterih drugih pesnitvah se motiv razširi na nacionalno raven, na podlagi tega, da je zapustila in izdala očeta in sina in s tem domovino, poleg tega pa se s tem hrepenenjem po boljšem svetu priključijo celo upor (Golež Kaučič 2003, 120–123).

Ponovno aktualizacijo motiva ljudske pesmi Lepa Vida je spodbudila tudi druga svetovna vojna in trenutek nacionalne ogroženosti. Ko Vida sprašuje luno in sonce, kaj počne njen sin, kje je in če je še živ, pomeni tu, da ni odšla mati, temveč sin. Motiv cilja na poudarjanje nacionalne zavesti, sin je namreč borec, ki se bojuje za svobodo. Ti motivi se nadaljujejo tudi v sodobni poeziji. Spet druge pesnitve obravnavajo motiv hrepenenja kot značajske lastnosti slovenskega naroda – nesvobodni, vedno hrepeneči Slovenci, kjer je prisoten negativen ton pesmi in usode Slovencev. Kot odgovor negativni usodi Slovencev in Slovenk so razviti tudi motivi, da je Lepa Vida predstavnica svojega rodu – naroda (Slovencev) in njen rod ne bo izumrl, to pa ji kot trpeči ženski prinese tudi moč (Golež Kaučič 2003, 120–125).

Ne smemo namreč pozabiti na pomembno vlogo žena v življenju slovenskega naroda, o čemer priča tudi ljudsko izročilo. V baladah so ohranjeni ženski liki. Sporočilo pri Lepi Vidi nam ponazarja mlado ženo, ki jo želja po sreči zvabi v daljni svet. V tujem svetu pa si želi nazaj in hrepeni po zapuščenem možu, domu in otroku. Njena usoda nam razodeva hrepenenje. Poleg pa je tudi oseba, ki pomaga pri oblikovanju novega rodu. Nova pesniška stvaritev seveda dobi drugačen pomen, pri tem pa se oprijema starih stvaritev. Se pravi, da se literarno obdelana pesem vrača k peti pesmi in obratno, torej, da se sodobnost zateka k preteklosti in v njej išče odgovore in obratno, v smislu, da se v sodobnosti skriva sled preteklosti (Golež Kaučič 2003, 107).

Besedo »**zamorec**« smo postavili v takšno obliko zato, ker nas je zmotila opazka nekaterih raziskovalcev motivov Lepe Vide, pri katerih se pojavlja dvom, da ta izraz označuje zamorca kot črnca, torej v negativnem pomenu. Po mnenju teh raziskovalcev bi to besedo lahko zapisali kot zvezo med »za« in »morec«, torej za-morec, človek, ki je »izza morja«. Če si ogledamo del kitice:

*»Prelepa Vida plenice prala,
pri kraju morja na sinji skali.
Knji se je pripeljal črni zamorc.«*

Po Grafenauerjevih preučevanjih, ki je sicer jedro balade videl v »ugrabitvi mlade žene-matere«, od kod in od kdaj balada kot pesniška zvrst sploh izhaja,

naj bi balada nastala na področjih, kjer so v tistem obdobju plenili Mavri. Ugrabitev s povabilom na ladjo naj bi prišla z Normani na Sicilijo v času od 9. do 11. stoletja in zgodba o ugrabitvi mlade matere in žene naj bi nastala v neki obmorski deželi glede na to, da se ugrabitev dogaja na ladji, ugrabitelj pa je lahko kdorkoli. Slovenci so po Grafenauerju zgodbo slišali nekje zunaj domače dežele in prišli v stik z različnimi ljudmi, tako da je kakšen temnopolt Sredozemec, pa še mornar povrhu, v pesmi zlahka postal črn zamorec. Španska kraljica pa je le kraljica daljne dežele (Grafenauer v Kumer 2002, 151–152).

Golež Kaučičeva pravi podobno, »da v pesmi ni zamorca v smislu črnca, ampak gre za Saracena, Mavra – človeka izza morja. Pesem pa izvira iz 9. do 11. stoletja, ko so Arabci plenili po sredozemskih obalah, tako da to pomeni, da za rasizem v tej pesmi ne gre, temveč je tak odnos do zamorca nekaj čisto normalnega za tiste čase« (Golež Kaučič 2003, 117). »To, da se zamorec v baladi ne spremeni v Turka, dokazuje, da je bil razvoj različic Lepe Vide končan v 14. stoletju. K temu je pripomogel motiv morja, s katerim so ljudje povezovali zamorca« (Stanonik 1999, 20, 21).

Ali je šlo v pesmi za **rasizem**²⁹, kar je ugotovitev nekaterih socioloških raziskav (Golež Kaučič 2003), ali pa morda **ksenofobijo**³⁰, je težko presoditi. Trditi in se točno

²⁹ Rasizem je termin, ki nima enotne splošno sprejete definicije. Rasizem ni statičen pojav, je ideologija in družbeni proces, ki je diskriminatoren (kar pomeni, da lahko določena skupina ljudi vrši določeno dejanje nad določeno drugo skupino, recimo zatiranje Judov) do drugih na podlagi njihove dozdevno drugačne rasne pripadnosti, in ni nujno, da temelji na kaki posebni teoriji o biološki ali kulturni superiornosti. Na rasizem je vplival kolonializem, a kljub temu je obstajal že prej in so nanj vplivali

opredeliti, kako so se ljudje med različnimi spopadi in v različnih situacijah vedli, kaj so občutili drug do drugega, je težko. Če rasizem pojmuje kot trajno obliko zaničevanja in zatiranja druge rase (glej op. 29), potem bi se v nekem smislu lahko strinjali z Golež Kaučičevo, ki meni, da je odnos do zamorca nekaj čisto normalnega za tiste čase in da ne gre za rasizem. Sprva je lahko res pomenil človeka »izza morja«, ker jih je zanimalo, kaj se skriva na drugi strani morja, gnala jih je radovednost, če je tam morda vse drugače, če je življenje lepše. Besedo »zamorec« so si lahko prebivalci s področja današnje Slovenije še drugače razlagali, na primer kot **tujca**. Zavedali so se, da je to nekdo drug, ki ni pripadnik slovensko govorečih naseljencev. Domnevamo lahko, da ga je kot tujca sprejemal tudi Prešeren v svoji predelavi ljudske pesmi. Da so do njega čutili odpor ali sovraštvo, bi težko ocenili, čeprav bi se lahko dokopali do mnenja, da je bilo posredno občutiti sovraštvo, če samo pomislimo, da je bila Vida v tujini nesrečna, in to še bolj nesrečna kot doma, in da zamorec, kogarkoli že označuje, bodisi črnca, bodisi tujca, pomeni nekaj slabega ali zelo slabega. Še bolj se je takšna misel lahko porodila v času, ko se je začela izražati pripadnost narodu, narodna enotnost, pozivanje k boju za svobodo in združitev. Upravičen pomislek bi lahko bil, da se je sovraštvo zelo verjetno pojavilo do tujih narodov oziroma do tistih, ki so takrat zasedali in si prilaščali slovensko ozemlje. Pa tudi če je rasizem sodoben pojem, je kot pojav veliko starejši. Kar se tiče slovenskih dežel, je znan primer iz leta 1496, ko je cesar Maksimiljan dal izgnati Jude s Štajerske in Koroške. Slovenske dežele so pri tem sodelovale od daleč in niso aktivno posegle v razvoj sovražne ideologije. Bile so namreč v tuji lasti, slovensko govoreči prebivalci so bili takrat kmetje, podložniki, poleg tega pa je bilo pri nas vedno malo Judov. Bolj se je antisemitizem prijel v 19. stoletju, ko so se za slovenski narod porajale družbene spremembe, vendar pa nikoli ni prešel v nasilno fazo obračunavanja (Stanič 1996, 36–37). Primer nam zgovorno kaže, da je rasizem, kot ga imenujemo danes, obstajal tudi na slovenskih tleh, čeprav morda ta ni najbolj reprezentativen primer. Ostanimo pri prvem motivu – strahom pred tujino. V tej pesmi je želela Vida premagati ravno ta strah pred tujim, oddaljenim. In ga tudi je, le da ni bilo tam nič več sreče kakor doma ali celo manj, saj je zapustila svojo družino, vse tisto, kar ji je bilo najbolj pri srcu. Če se sklicujem na dejstvo, *»da je ksenofobija neločljivo povezana z nacionalnim ponosom in da od 18. stoletja dalje večina evropskih držav razvija podobe*

mnogi drugi dejavniki. Konstrukcija rase kot »problema« ni prišla z evolucijo, temveč z boji, zlomi in prekinitvami, izkoriščanjem delovne sile v kapitalističnih družbah itd. Rasa je človeška, družbena stvaritev (Haralambos in Holborn 1999, 696–714).

³⁰ Sovraštvo do tujcev.

tujega in tujcev, v katerih so le-ti prikazani kot umazani, zviti, neumni in nemalokrat spolno sprevrženi» (Frenkiel v Šabec 2006, 59), potem lahko rečem, da v primeru pesmi Lepe Vide ne gre za rasizem ali ksenofobijo, saj ni »zamorec« nikakor očrnjen, prikazan v slabi luči in se do njega ne čuti sovraštva. Poudarjene so druge komponente, predvsem hrepenenje. Zamorec je v tem primeru tisti, ki naj bi pomagal, sama Vida pa stori napako, ki jo potem obžaluje, kar lahko posredno navežemo na dejstvo, da domovina lahko človeku nudi največ. Iz pesmi je tudi razvidno, da t. i. »črnega zamorca« ni srečala prvič, kar lahko razberemo iz verza:

*»Kaj je tebi, lepa Vida,
ki nisi več tako lepa,
kakor prve leta?«*

Težko bi torej rekli, da gre za ksenofobijo ali rasizem, »saj je Vida zamorca poznala in je morebiti celo vedela, kam odhaja« (Pogačnik 1988, 32).

Če primerjamo Prešernovo predelavo Lepe Vide s Prešernovim Krstom pri Savici, kjer Črtomir po izgubi vsega, celo svoje osebne sreče, pristane na krst na željo Bogomile in postane oznanjevalec krščanstva ter se tako identificira ravno z virom svojega poraza, ta identifikacija ne pomeni nikakršne »notranje sprevrnitve«, ampak je Črtomirov pristanek na krst dejanje pasivnega mišljenja v smislu, da »naj bo tako kot hočeš, saj je tako in tako že vse izgubljeno«. Pri tem pa ne gre za odrešitev (Žižek 1987, 37). Lepa Vida v primeru, ko sprejme tujčevo povabilo, tudi nekako deluje v tem smislu, kot ga omenja Žižek. Namreč, kljub strahu pred tujim, jo premaga želja po boljšem življenju, saj se ji doma zelo slabo godi in torej nima kaj izgubiti, če sprejme njegovo povabilo, in se s tem tudi ona identificira z virom svojega poraza – zapusti že izgubljeno, hrepenenje po boljšem pa je zanj dejansko popoln poraz; tudi v tem primeru ni odrešitve. To posredno stori »na željo« oziroma iz razloga, da bi rešila otroka in moža, da bi jima bilo življenje bolje. Tudi Črtomir želi ustreči svoji ljubljeni Bogomili, potem ko je že vse izgubljeno (glej Žižek 1987, 37). Vida je pri kraljici še bolj nesrečna, kot je bila doma. Mož zapusti dom, da bi jo poiskal, bolni sin pa celo umre. V tem smislu je strah pred tujim nekako upravičen, če ne celo zaželen, in sreče, kot jo najdeš v domovini, ne najdeš nikjer drugje. *»Nacionalna identiteta slovenskega naroda ima nerazrešeno razmerje do univerzalnosti Zakona«* (Žižek 1987, 34), v našem primeru do tujega, tujine, neznanega. Vidi je bil ta zunanji svet na nek način vsiljen,

vendar ga je sprejela. Tudi način srečanja slovenskega naroda z zahodnim evropskim duhom mu je bil nekako vsiljen, vendar je moral narod svoj etos ponotranjiti, ga potlačiti in se razpoloviti na javno in zasebno bitje. Na zunaj je izpolnjeval zahteve, ki so mu jih postavljali tujci, v svoji notranjosti pa vsega skupaj ni popolnoma doumel (glej Urbančič v Žižek 1987, 34). Tudi Vida je sprejela tujčevo povabilo, sama v sebi pa je bila dejansko razpeta med tujino in domovino, med boljšim in dejanskim stanjem. Na koncu je spoznala, da bi bilo boljše, če bi ostala doma. Tu se mešata identifikacija z virom svojega poraza ter sledenje tujim navodilom. Torej na eni strani hrepenenje, na drugi strah in vpetost v zunanji svet. Kot pravi Žižek je »za obdobje od druge polovice 18. stoletja do konca 19. stoletja značilno iskanje poti, nihanje in razreševanje zagat in vprašanj« (Žižek 1987, 36). Prav tako pa se skozi Krst pri Savici »izraža ponovljiva slovenska zgodovina, in sicer slovenska »konvertibilnost«, prilagodljivost zgodovinskim okoliščinam, novim ideologijam« (Juvan 1990, 223), kar lahko apliciramo na zgodbo Lepe Vide. Kljub temu, da je Vida obžalovala svoj odhod od doma, je tujčevo povabilo sprejela in se tudi kaj kmalu prilagodila na razmere v tujem kraju.

Na to lahko navežemo tudi naslednjo trditev, in sicer da je slovenski narod v tragično podobo mlade matere prenesel različne stiske, ki so zaznamovale intimni svet preprostega človeka. »Posebnost Lepe Vide je v tem, da se najgloblji konflikt ne vzpostavi med Vido in zunanjim svetom, temveč poteka v njej sami. Moč tega konflikta, ki je hrepenenje, je dalo pesmi Lepa Vida posebno mesto med ljudskimi pesmimi« (Klobčar v Golež Kaučič in drugi 2007, 88).

Prav tako ljudska pesem o Lepi Vidi ne pozna motiva o mladostniški lahkomiselnosti, ki jo je v pesem vneslo šele Prešernovo čustvo hrepenenja. Prve različice, ki jo je Prešeren objavil, ne zaznamuje nikakršna jasnost o tem, zakaj je Vida tako nemirna in zazrta v daljave. Z verzom »omožila sem se, starca vzela, poslušala sem neumne svete ...« je Vidin zakon izpadel kot nepremišljeno dejanje iz mladosti in postal povod za njegovo razbitje. V sami ljudski pesmi je motiv starega moža oslabil Vidino povezanost z domom, Prešeren pa je v pesem vnesel razlog, da se je Vida poročila zaradi nasvetov drugih, torej ne iz lastne volje. Problem pa se je pojavil pri otroku. V Vidinem primeru torej ni rešitve. »Po eni strani jo je gnala želja iz nepotešenosti po ljubezni, po drugi strani pa je velika bolečina nastala ravno iz podreditve psihofizičnih potreb materinstvu« (Pogačnik 1988, 23–25, 80). Zato je Vidino ravnanje podobno Črtomirovemu, na koncu pa vseeno ni odrešitve. Vida je storila napako doma, mislila je, da je vse izgubljeno, odšla na barko, pri čemer pa je spoznala, da je storila še večjo

napako – pozabila je na otroka. In s tem, da se je identificirala z virom svojega poraza, pomeni, da se je identificirala s tem, da je poslušala druge, ki ji niso dali pravega nasveta – tokrat je bil to zamorec.

Lahko domnevamo, da so na ta način želeli slovenski pesniki in pisatelji, ki so pesem vnesli v literaturo (v 19. stoletju), opozoriti javnost, ali bolje, celoten slovenski narod, da ni dobro, če se predolgo odloča in niha pri določenih vprašanjih in dejanjih, še posebno pa, da drugi odločajo v našem imenu. Narod bi se moral sam odločiti, kaj je za njega dobro, se zavedati, na kakšnih temeljih naj gradi svojo državo, samostojnost, in imeti določeno motivacijo za prihodnost.

»V Lepi Vidi gre za polemiko o samostojnosti slovenskega naroda, o nevarnostih, ki hkrati pretijo od zunaj in od znotraj. Zaprtost lahko vodi v incest ali notranje uničenje, odprtost pa lahko pelje k izgubi, entropiji« (Rupel v Pogačnik 1988, 304). Motiv pesmi Lepa Vida nekako razodeva bivanjski problem, bivanjski kompleks slovenskega naroda (Pogačnik 1988), kar lahko apliciramo na slovenski narod in boj za nacionalno identiteto – strah pred novim, samostojnim, neodvisnim in po drugi strani privlačnost in težnja po novem, drugačnem.

Pegam in Lambergar (Dvoboj junaka z velikanom)³¹

Pegam in Lambergar je prva objavljena slovenska pripovedna pesem. O njej govori že J. L. Schönleben v knjigi »Appendix d'Annales et Chronologiam Carnioliae« (1674). Na koncu opeva junaškega Lamberga. Tudi Janez Vajkard Valvasor ob opisu gradu Kamen, ki je bil v lasti Lambergarjev od leta 1469, omenja to pesem. Ko omenja sliko na grajski steni (upodobitev na steni predstavlja boj med Pegamom in Lambergarjem), meni, da zgodbo pozna iz kmečke pesmi in ne iz kakršnihkoli drugih poročil. Leta 1807 je pesem, ki jo je priredil Valentin Vodnik, naposled objavil njegov učenec Janez Anton Zupančič (Kumer in drugi 1970, 14). V celoti, z melodijo vred, pa je bila pesem zapisana šele leta 1910 (Kumer 2002, 149). Vsebina pesmi *Pegam in Lambergar* se nanaša na dvoboj med vitezom in troglavim velikanom, ki ima nadnaravne sposobnosti. Velikanovo ime, Pegam, nekateri primerjajo z nemškim izrazom Behaim, kar bi pomenilo Čeh. Pri nas se je zaradi tega porajalo mnenje, da je pesem odmev bojev za celjsko dediščino v 15. stoletju. Pegam naj bi bil Jan Vitovec,

³¹ Zapisal: neznanec, priredil Valentin Vodnik, pred 1807. Vir – obj: J. A. Zupančič, Der turnier zwischen den beyden Ritten Lamberg und Pegam. Ein krainerisches Volkslied mit einer deutscher Übersetzung. Laibach 1807. V SLP I.

češkega rodu, vojskovodja grofice Katarine, vdove po zadnjem celjskem grofu Urhu II. Na Kranjskem je ostal v slabem spominu zaradi požiganja in ropanja na Gorenjskem leta 1458, v času, ko so potekali poglavitni boji za celjsko dediščino (Nartnik 1995, 134). Lambergar iz gradu Kamen pri Begunjah pa je bil poznan po svojem herojskem značaju in spretnostih v bojih. Pred njim se Pegamu nihče ni upal zoperstaviti, dokler mu ni Lambergar odsekal glavo. Kako pomembna je bila pesem za slovenski narod, pričajo številne upodobitve te zgodbe na panjskih končnicah. Pesmi, ki so po vsebini podobne tej, poznajo tudi drugi evropski narodi, zato ni nujno, da je zgodba resnična (Kumer in drugi 1970, 14). Lambergar pa se prav tako istoveti z dvema nečakoma prvega ljubljanskega škofa Žige Lamberga: z Gašperjem Lambergom ter Krištofom Lambergom. Oba sta bila znamenita viteza svojega časa. Dejansko pa naj ne bi ne eden ne drugi usmrtil Jana Vitovca, saj je le-ta leta 1468 začel živeti kot hrvaški ban in cesarski svetnik. Je pa v bitki z vojsko cesarja Rudolfa Habsburškega že leta 1278 padel češki kralj Premysl Otakar II., in sicer v bližini Dunaja, se pravi podobno kakor Pegam v pesmi (Nartnik 1995, 134-135), za razliko da so Otakarja premagali Habsburžani in tudi zavzeli dediščino Premyslov (Vodopivec in drugi 2003, 36), se pravi, da so v tem primeru zmagali Habsburžani, v pesmi pa zmaga slovensko govoreči prebivalec. Sporno je tudi to, da je grad v lasti Lambergov šele od leta 1469, medtem ko naj bi pesem govorila o bojih iz leta 1458, ravno tako pa v pesmi iz leta 1910 grad sploh ni omenjen, temveč je omenjen šele v prepesnitvi Antona Tomaža Linharta v 18. stoletju (Kumer 2002, 149). Zato bi se raje držali dejstva, »da so osnova pesmi boji med celjskimi grofi in Habsburžani« (Terseglav 2005, 8). To lahko domnevamo tudi iz spodnje kitice:

»Pa Lambergar odgovori:

*'Na Kranjskem imam tri gradi,
de b moji, prosim, lastni bli!'*«

Iz zgodovine namreč vemo, da so se že v začetku 10. stoletja na slovenskem ozemlju izoblikovale dežele oziroma krajine, ki so bile pod oblastjo Habsburžanov. Vendar so utrjevanje oblasti Habsburžanov v deželi Kranjski sredi 15. stoletja ogrozili celjski grofje, kljub temu, da so pozneje Habsburžani zmagali v boju za celjsko dediščino (Vodopivec in drugi 2003, 34–37). Iz zgornjega lahko domnevamo, da Lambergar predstavlja celjskega grofa, Pegam pa Habsburžana. Namreč, tudi dežele so bile v lasti

plemiških družin in tudi besedna zveza *»tri gradi«* bi lahko nakazovala na Lambergarjev položaj v družbi.

Po drugi strani lahko domnevamo, da so si predniki slovenskega naroda pesem omislili kot nadomestilo za bolečo resnico, da Jan Vitovec, ki je prebivalcem slovenskega ozemlja prizadejal škodo, ni bil dejansko usmrčen, četudi ni bilo tistega leta, ko je ropal po slovenski deželi še nobenih Lambergov kot lastnikov gradu in nobenega Lambergarja. Pesem so enostavno oblikovali in preoblikovali tako, da bo prebivalce slovenskega ozemlja ponazorila kot močne, nepremagljive. Predniki slovenskega naroda so si pesem izoblikovali kot tolažbo, da so močni, vzdržljivi, da so se sposobni boriti proti drugim, da lahko obstojijo sami, da ne potrebujejo drugih. Namreč *»pod oblastjo dinastije Habsburžanov dežele oziroma pokrajine na slovenskem ozemlju, ki so nastale, niso bile narodnostno enotne, zakoreninila pa se je močna deželna zavest«* (Vodopivec in drugi 2003, 34).

Pokrajinsko razpršeni predniki slovenskega naroda potrebujejo le svoje ozemlje, saj je za vse drugo že poskrbljeno – nacionalnost sloni na trdnih temeljih. Na to nakazuje kitica, ki govori, da v prelepi deželi na Kranjskem živi edini tak mož, ki je dovolj pogumen, da premaga tako rekoč tujca (Jana Vitovca), poleg tega pa še po določenih zapisih iz zgodovine kradljivca in lažnivca za slovenski narod. Prav tako pa lahko pesem predstavlja tudi bodoči slovenski narod kot vrednoto, za katero se je vredno bojevati in jo braniti.

Odgovori mu car tako:

»Kaj češ prašati me zato?

Na krajnski zemli mi živi,

kar se na Kamnu govori,

se nikdar tebe ne boji.

Krištof Lambergar z imenam,

na sini skal prebiva tam,

te v pest želi dobiti sam.«

Ali gre za ksenofobijo in rasizem, je zopet težko opredeliti. Kljub temu, da gre (v primeru Jana Vitovca) za ropanje in požiganje na slovenskem ozemlju, bi težko rekli, da gre tudi za ksenofobijo, saj se sliši sovraštvo do tujcev v tem primeru preveč splošeno. Pa tudi za rasizem bi težko rekli, da gre, še posebej, če sledimo naši

definiciji tega pojma. Človek, s katerim se Lambergar bojuje, je nekdo, ki je škodoval slovenski deželi, se pravi, da bi šlo lahko prej za maščevanje za storjeno škodo na slovenskem ozemlju, če izhajamo iz teorije, da je pesem odmev bojev za celjsko dediščino v 15. stoletju. Poleg tega naj bi po zgornjih podatkih to počel celo nekdo, ki bi moral delati v prid prebivalcem slovenskega ozemlja – Jan Vitovec je bil namreč vojskovodja grofice, ki je bila poročena s celjskim grofom. Šlo je celo za izdajo slovensko govorečih naseljencev, kar bi dejansko lahko vodilo do največjega razočaranja. Torej gre za upor proti temu, da se isto ne ponovi. Lahko bi rekli, da se je odpor do tujca pojavil pozneje. Četudi raziskovalci te pesmi dvomijo v njeno resničnost in čeprav je znana tudi izven Slovenije, je kljub temu postala priljubljena med slovenskim narodom, ne samo kot pesem, ampak tudi kot motiv, ki so ga upodabljali. Pesem je na nek način krepila nacionalno identiteto (to lahko razberemo že iz zgornje kitice) – Lambergar bi lahko nakazoval na maloštevilnost naroda, ker je bil pač en sam in edini, a kljub temu opozarjal na njegovo pogumnost, vzdržljivost in navsezadnje veličino v vsej svoji majhnosti. Lambergarja ni sram se boriti se zase in za svoj prav, ker se zaveda, kaj dela, in zaupa sam sebi:

Mu pravi Lambergar tako:

*»Na polju, de vsi vidijo,
za najo čast se bijeva.«*

V pesmi pa je navzoča tudi mati, ki ponazarja dom, domače, iskreno ljubezen. Kot popotnico daje mati svojemu sinu nasvete, saj bi raje, da ostane doma. Tudi kitica:

*»Zasede konjča brzdiga,
roko pa materi moli:*

'Mat moja, zdrav ostante vi' ...«

lahko nakazuje na to, da bo z Lambergarjem vse v redu in da se bo vrnil nazaj domov, v domači kraj, torej, da zaupa sam sebi. Lambergar predstavlja Drugega v smislu, da predstavlja našo avtoriteto, da ga občudujemo, da želimo postati kot on, predstavlja moč, pogum in vedno novo zmago, hkrati pa nam je nedosegljiv. Poziva nas naj se borimo, naj ne obupamo. Če izhajamo iz tega, da je pesem odmev bojev med celjskimi grofi in Habsburžani, lahko domnevamo, da Lambergar predstavlja moč in pogum ter

nepremagljivost; »hiter vzpon celjskih grofov je bila namreč imenitna priložnost, da na slovenskih tleh nastane močno politično središče, ki bi se lahko merilo tudi z drugimi prestolnicami v Evropi« (Mikeln in drugi 1991, 14). Se pravi, da so si lahko omislili nepremagljivega moža, ki bi ubranil razpad celjske dinastije, v upanju, da bi se kaj takega zares zgodilo. Na ta način je pesem lahko krepila nacionalno identiteto. Vendar to lahko samo domnevamo. Ravno tako je lahko povod za ponavljanje motiva boja dveh konjenikov (ki ga sicer ni težko naslikati) v panjskih končnicah spomin na boje med celjskimi grofi in Habsburžani, ki postanejo neizbežno zgodovinsko dejstvo. Pesem spominja tudi na »boje raznih dinastičnih rodbin za pridobitev posesti, ki so prednike slovenskega naroda pestile od 12. do 15. stoletja. Vojskovanje je bilo v tem primeru stvar vitezov, ki so se bojevali mož proti možu, s konjem ali brez« (Kumer 2002, 157). Zdi se, da je pesem podobna tematiki Martina Krpana Frana Levstika, kljub temu da Krpan ni dobro presodil, zakaj gre v boj z Brdavsom. Namreč, nagrado je Krpanu, če premaga Brdavs, obljubil le sam cesar in ta tudi obljubo držal. Ostali so ga prezirali kot človeka, ki ne spada v cesarstvo. Krpan pa je prvič, s tem ko je premagal Brdavs, storil nekaj, kar ne bi storil zaveden slovenski človek, saj so bili interesi avstrijske države drugačni od interesov slovanskih narodov pod njo, prav tako pa niti ni bil toliko osveščen, da bi zahteval obljubljeni nagrado, ampak se je zadovoljil že s tem, da bo lahko legalno prevažal sol iz Italije v Avstrijo (Pogačnik 1999, 264). Kljub temu je Lambergar, za razliko od Krpana, zahteval za zmago tri gradove na Kranjskem, ravno tako pa se je boril za svojo posest, torej ni šel v boj s Pegamom tako nepremišljeno kot Krpan z Brdavsom. Pesem postane kanonizirana (glej op. 17), saj dejansko govori o zgodovini slovenskega naroda. Mit je postala z obnavljanjem, ponavljanem, vsebino in kot motiv panjskih končnic. Ljudem se je zdela pomembna, jih je navdihovala, dajala moč, upanje. Zdela pa se jim je pomembna predvsem z vidika bojev med celjskimi grofi in Habsburžani. Ta zgodovinski dogodek je bil namreč velik za slovensko govoreče naseljence in je na nek način res lahko deloval kot upanje za nastanek nečesa pomembnega na slovenskem ozemlju oz., kot smo že omenili, političnega središča.

Kralj Matjaž

Pred samo analizo pesmi bomo podali še nekaj dejstev o Kralju Matjažu v slovenskih ljudskih pesmih. V slovenskih ljudskih pesmih so zapustili sledove turški vpadi, ki so na našem ozemlju trajali nekje od 15. do 17. stoletja; ravno tako pa je bil to

tudi čas bojev med avstrijskim cesarjem Friderikom III. in ogrskim kraljem Matijo Korvinom. Pomembno dejstvo je, da je Matija Korvin leta 1483 sklenil premirje s turškim sultanom, kar je prineslo mir slovenski deželi za kar osem let (Kumer 1990, 97). Po nekaterih poročilih naj bi obstajal ogrski kralj Matija Korvin, ki je postal pozneje tudi slovenski »Kralj Matjaž«. Za nobeno pesem o Kralju Matjažu ni mogoče reči, da bi bil Kralj Matjaž v njej že od samega začetka. Pesmi so prihajale k nam od drugod in le-te smo po svoje oblikovali. Le pesem *Smrt kralja Matjaža* je morala nastati pri nas, saj o njej ne najdemo različic drugod po svetu, vendar pa tudi v tej prvotno ni obstajalo Matjaževo ime (Kumer 1990, 97). Matjaževo ime naj bi v pripovedne pesmi vstopilo šele takrat, ko je iz njih izpodrinilo druga imena. Najbolj je to očitno v pesmi *Godec pred peklom*, kjer Matjaža srečamo le pri Vrazovi različici (Kumer in drugi 1970, 51).

Po nekaterih podatkih »je vzrok za nastanek ljudskih pesmi o Kralju Matjažu v tem, da je bilo ljudem lažje biti podložnik v času vladanja Matije Korvina« (Kumer 1990, 99). Če izhajam iz tega, so si Matjaža izbrali za svojega junaka in le-tega vpletali v različno oblikovane pesmi in pripovedi. Tudi zapis, da naj bi ljudski junak Matjaž dobil ime po Matiji Korvinu, je zapisan iz razloga, ker naj bi po nekaterih podatkih slovensko govoreči prebivalci ne bili preganjani v 15. stoletju samo s strani Turkov, temveč so jih ogrožali tudi madžarski napadi, ki niso bili nič manj silni od turških. Tu se je postavilo vprašanje, kako naj bi ogrski kralj postal slovenski Kralj Matjaž. Obstaja namreč še ena razlaga. Leta 1478 je slovensko deželo, Koroško, zajel prvi večji kmečki upor. Pri tem je na Koroško vdrlo več tisoč Turkov, pričakalo pa jih je le okoli šesto kmetov in rudarjev. Turki so seveda premagali kmečko vojsko, katere vodja naj bi bil kmet Matjaž. »Za šesto slovenskimi fanti, ki jih je vodil kmet Matjaž kot poveljnik, je zajokalo šesto mater, sester, nevest, žena itd. V takih okoliščinah pa se prav lahko rodi mit o tem, kako bo nekoč Kralj Matjaž popravil vse krivice in ustvaril boljši, pravičnejši, srečnejši, svet« (Fatur 1992, 127). Kakorkoli že, ljudje so si izbrali ime Matjaž in mu dodali še naziv kralj. Domnevamo lahko, da je to res lahko posledica poznavanja ogrskega kralja Matije Korvina – vezi med Ogrsko in slovenskimi deželami so bile v 15. stoletju namreč dovolj tesne, da je bil mogoč kulturni pretok (Gogala 2002) – in njegove podobnosti z imenom Matjaž ali pa katerega drugega Matjaža, ki je bil lahko pogumnejši in drznejši od ostalih in je kakorkoli postal znan med ljudstvom. Ne glede na to, je Kralj Matjaž dajal predvsem upanje za boljšo prihodnost. Slovenske ljudske pesmi govorijo predvsem o Matjaževih bojih s Turki in o reševanju Matjaža iz

ujetništva s pomočjo turške princese. Pripovedke ali bolj slovenske pripovedi o Kralju Matjažu pa govorijo predvsem o njegovem boju z bogom. Ko ga uniči vojska, ga zagrne tudi gora. Matjaž naj bi spal za kamnito mizo, pri čemer se mu je brada ovila okoli nje in, ko se bo nekoč čudežno prebudil, bo odrešil ljudi trpljenja. Zgodbe o Kralju Matjažu pa govorijo tudi o krščanskih predstavah o apokalipsi, Antikristu in pa Mesiji (Kropej 2002, 26). V nasprotju z legendami o Kralju Matjažu pri drugih narodih je v slovenskih čutiti veliko več »pravljичnosti in legendarnosti«. Slovenska tematika pesmi o Kralju Matjažu je namreč veliko bolj sorodna zahodnoevropskim. Slovenska pripoved o Matjaževem spancu je tako prišla iz nemških dežel. To legendo sicer poznajo tudi drugod, le da brez Matije Korvina (Gogala 2002, 123–127). Matija je bil rojen leta 1443 v družini poklicnega vojaka Janosa Hunyadija. Bojišče je bilo v tistih časih najprimernejše mesto za oblikovanje poklicne kariere. Janos si je po bojih in zmagah proti Turkom pridobil naklonjenost ljudi, postal pa je tudi ljubljenec kralja. Leta 1456 je Janos umrl. Med ogrskim plemstvom se je vnel boj za zapuščino, v katerega sta bila vržena tudi oba sinova. Na smrt je čakal tudi sam Matija. Kralj ga ni dal obglaviti, temveč ga je obsodil na dosmrtno ječo, čez leto dni pa je kralja doletela nenadna smrt in prestol je zapustil brez nasledstva. Ljudstvo je za vladanje izbralo petnajstletnega Matijo, ki ga je spremljala avreola njegovega pokojnega očeta. Deželi je kmalu zavladal kot absolutistični vladar. Njegov vzpon se je zgodil v času, ko se je krščanska Evropa s strahom ozirala na jug, proti Turkom, ki so prodrli vse do južnih ogrskih meja. Matija Korvin se je zelo rad razglašal za varuha krščanskega sveta, vendar pa se obljubam nikoli ni popolnoma pokoril. Med Korvinovo vladavino Turki Ogrske niso odločnejše napadli, tako da se je na ogrsko-turški meji do smrti Matije Korvina ohranjal nekakšen status quo. S svojo vojsko je najprej Turkom odvzel Jajce in s tem utrdil ugled borca za krščansko vero. Osvajal je tudi druga ozemlja. Velikanski uspeh je bila predvsem zasedba Dunaja, ki ga je bilo izredno težko doseči. Njegova smrt ni pojasnjena, jasno je le toliko, da ga je smrt presenetila (Gogala 2002, 21–25).

Kralj Matjaž reši svojo ugrabljeno ženo³²

Tudi v tej pesmi je prisoten spomin na ugrabitve, ki so ravno tako prizadele ljudi. Motiv zgornje pesmi naj bi bil namreč starejši od samih turških vpadov, vendar so ljudje pesem oblikovali po svoje in v njej izrazili svoja občutja (Kumer 2002, 156).

³² Zapisal: po neznani predlogi redigiral Valentin Vodnik v letih 1813–1819, Gorenjsko. Vir: Vodnikov rokopis, prva redakcija, Ms 519, list 94 in 95 (NUK), v SLP I.

Matjaž je poleg Lambergarja že drugi junak, ki je reševal ljudi neprijetnosti in skrbi ter jim dajal upanje in tolažbo v težkih trenutkih. Lahko tudi rečemo, da gre tu za identifikacijo z Drugim (glej op. 26) – dejansko si slovensko govoreči prebivalci želijo biti takšni, kot je Kralj Matjaž – močni, vsemogočni, nepremagljivi, samosvoji, razpoznavni itd. Želijo se poistovetiti z njim. S pesmijo so morebiti želeli opozoriti na sovražnika. V pesmih o Kralju Matjažu je prisoten strah pred tujim, natančneje pred Turki³³, v tistem času. In ravno zato, ker so do tujcev gojili strah, ker so se bali vojne, smrti, so si v življenje oziroma v svojo pesem vpeli misel na neustrašnega junaka, ki bo pomagal rešiti tako posameznika kot vse prednike slovenskega naroda.

V pesmi gre tudi za hrepenenje. Tako kot je »pri Vidi prisotno individualno hrepenenje, je pri Kralju Matjažu prisotno širše družbeno hrepenenje, hrepenenje neke skupnosti, ki teži po boljšem položaju, po boljšem svetu. Gre torej za željo po preseganju stvarnosti, po videnju prihodnosti« (Fatur 1992, 126–127). Težko bi rekli, ali je prisotno sovraštvo do tujcev, saj v sami pesmi ni nakazana ksenofobija – dokler Matjažu ne ukradejo žene, živi svoje življenje brez sovraštva do tujcev in tujega, življenje bojvnika, kljub temu, da se lahko iz pretiranega strahu pred tujim porodi sovraštvo do tujega. V tem primeru je bil prisoten strah pred Turki, vendar je študija Jeana Bethkeja Elsthaina o razlogih »zakaj so fantje odhajali v vojno v 19. stoletju, pokazala, da je bila pomembnejša od sovraštva do nasprotnika predvsem želja po žrtvovanju in pripravljenost umreti v imenu domovine« (Elsthain v Šabec 2006, 59) in da so bili tudi v 19. stoletju drugačni razlogi za odhod v vojsko, kaj šele v času, ko je ljudska pesem nastala. Vojaške pesmi, ustvarjene med predniki slovenskega naroda, so izražale žalost nad odhodom v vojsko, namreč odnos do vojaščine je bil nasploh odklonilen. Vojaščino so slovensko govoreči prebivalci doživljali kot nekaj neprijetnega, odvečnega, nekaj, zaradi česar so morali iti od doma brez pravega razloga (borili so se namreč za Avstrijo, deželo, kateri so bili podjarmljeni, in v tem niso videli pravega smisla; vojaščina je bila služba tujim gospodarjem, tudi z uvedbo splošne vojaške obveznosti leta 1771), sledila pa je lahko še smrt (Kumer 2002, 134). Lahko domnevamo, da to nakazuje tudi spodnja kitica:

³³ Turki so v pesmih lahko pomenili tudi muslimane iz Bosne, saj je bila bosanska država od leta 1463 do 1878 pod vladavino Otomanov, se pravi pod turško oblastjo (Velikonja 1998, 72). »Globoka Turčija« v ljudskih pesmih pomeni lahko samo balkanske dežele pod turško oblastjo (kamor gre Kralj Matjaž reševati svojo Alenčico) ali pa pogansko deželo in »turški car« je lahko podobno kot »španski kralj« vladar daljne dežele (Kumer 2002, 124).

»Mu pošljejo četrti dan:
'Na vojsko brž na mejo vstan,
na kraj oblasti dunajske,
dol na pokrajne vogrske!'«

Poleg turških vpadov so takratne slovenske pokrajine prizadele tudi neprestane vojne med ogrskim kraljem Matijo Korvinom in Habsburžani (Vodopivec in drugi 2003, 55). Če si bojevnika v pesmi predstavljamo kot preprostega človeka slovenskega rodu, potem je v zgornji kitici govora o tem, da je bila pač vojaščina služba tujim gospodarjem (Kumer 2002). Če izhajamo iz zgornjih dveh pogledov na vojskovanje, je tudi Kralj Matjaž prikazan kot bojevnik, ki se bori v imenu domovine, v imenu svojega naroda, oziroma je v vojsko moral oditi, čeprav si tega ni želel, svojo zemljo pa je branil tako dobro, kot če bi se sam narod boril za svoj obstoj. Lahko domnevamo, da pri tem ni občutiti sovraštva do tujcev, temveč je prej prisotno zgoraj omenjeno širše družbeno hrepenenje po boljšem življenju – sam narod bi bil ponosen imeti takega bojevnika, ki se bori v imenu domovine. Pesem *Kralj Matjaž reši svojo ugrabljeno ženo* govori o tem, kako se gre Matjaž boriti na tuje, med njegovo odsotnostjo pa Turki ugrabijo Alenko, njegovo ženo. Verz v pesmi:

»Hite naprot mu držina,
najpredaj grede mojškrica,
vsi žalostni zdihovajo,
solze točjo, jokajo.
Kralič pa pravi, govori:
»Ne bojte se držina vi,
dans tretji dan **resnično bom**
kralico dal vam jo na dom.«

nakazuje na to, da se družina boji za svojo Alenko, ki je sicer tudi kraljica, ker je poročena s Kraljem Matjažem. Besedna zveza '*resnično bom*' nakazuje Matjaževo poštenost, bojevitost, nepremagljivost, neustrašnost, nekakšno vsemogočnost in popolno zaupanje vase in v svoje sposobnosti. Nakazuje na to, da narod (če pesem gledamo v luči 19. stoletja) ne sme podvomiti v njegovo nezmožnost rešiti Alenko.

Lahko pa bi Alenka poosebljala tudi narod, ki se boji za svoje preživetje. Ključna točka in preobrat v pesmi je namreč ravno Alenka. Če nadaljujemo, je potem Kralj Matjaž prisposoba za zmožnost naroda, da se bori in da zmaga. Po Althusserju se namreč individuum konstituira v ideološkega subjekta, »Slovenca«, tako da se »prepozna« v pozivu Naroda, da se odzove klicu nacionalne dolžnosti (Althusser v Žižek 1987, 26). Na ta način se oblikuje tudi nacionalna identiteta (Žižek 1987, 26). Narod oziroma Alenka v pesmi je torej na nek način opozorila na nevarnost, ki prihaja od zunaj, in pri tem pozvala posameznike, naj se pripravijo in borijo, torej da je njihova dolžnost rešiti sebe in narod. Pri tem je pomembno vlogo odigral Kralj Matjaž kot prisposoba individuumu, ki se odzove klicu nacionalne dolžnosti, predvsem pa je to individuum, katerega glavne karakteristike so bojevitost, vztrajnost, samozavest in predvsem nepremagljivost. Dejansko se Kralj Matjaž prepozna v smislu »odličnega bojvnika«, »namreč odzvati se klicu dolžnosti Naroda – priznati svojo zakoreninjenost v kmetstvu ipd.« (Žižek 1987, 43). To so vse pomembni elementi oziroma karakteristike Kralja Matjaža, ki bi posredno skozi pesem nakazovale na pomoč pri krepitvi slovenske nacionalne identitete. Spet drugače lahko razumemo Alenko kot narod v smislu, da je le-ta trenutno ogrožen, vendar pa Kralj Matjaž nakazuje na to, da se lahko spopade s težavami, da je narod dovolj močan in vreden sam sebe. Kralj Matjaž je lahko tolažba ali nadomestilo za misel, naj se narod bori, saj Turki kot prisposoba za nevarnost, ki prihaja od zunaj, niso tako vsemogočni, kot se zdi. Če narod zaupa vase, potem lahko premaga vse ovire. Torej je narod dovolj močan, da se spopade z vsem, kar ga pesti. »Zgled slovenskega naroda *par excellence* je namreč samostojen narod, gospodarsko, politično in moralno trden in neodvisen od drugih« (Žižek 1987, 27).

Mit o Kralju Matjažu je v slovenski književnosti doživel veliko transformacij. Veliko število literarnih besedil z motivom Kralja Matjaža je največje med drugim v letih narodnoosvobodilnega boja (1941–1945) (Balint-Čeh 2002, 481). Prav tako se razlikujejo tudi motivi v samih delih, in sicer prvotni motivi od drugotnih ali kulturno-specifičnih, se pravi izoblikovanih glede na prostor in čas. Kulturno-specifični motiv pomeni, da so nanj vezane določene konotacije v slovenski književnosti. Recimo prvotni motiv, ki izraža 'ujetništvo', se preobrazi v 'turško ujetništvo'. V slovenski književnosti se je vsebina mita o Kralju Matjažu vse bolj spreminjala. Iz mitičnega odrešitelja je postal osvoboditelj naroda, zmagovalec nad Turki, postopoma pa je doživel celo demitizacijo in 'ostal brez prestola' (Balint-Čeh 2002, 484–486). Glede na zgornje bi lahko tudi Alenka poosebljala narod, ki si želi svobode, torej suverenost

države, »pri čemer pride do spremembe prvotnega motiva svobode v suverenost države« (Balint-Čeh 2002, 484).

Če Alenko izvzamemo iz pesmi kot osebo, potem lahko iz zgornje kitice razberemo, da je Kralj Matjaž zaverovan vase, da bo kraljico dobil nazaj, kar spet nakazuje na samozavest in »vsemogočnost«. Naslednja kitica to še stopnjuje:

»... pa ona: 'Druže pravi moj!

Kako težko čakala sim te' ...«

Lahko domnevamo, da je bila sama namreč prepričana, da jo bo Matjaž rešil, kar nakazuje besedna zveza, da ga je dolgo čakala. Ves ta čas je bila prepričana v njegovo vrnitev in rešitev. »Namreč zgodovinski proces poganja predvsem boj za priznanje nekega naroda« (Šaver 2005, 45) in, s tem ko si narod ustvarja takšne neustrašne in nepremagljive junake, na nek način želi biti priznan in pa tudi razpoznaven.

Rasizma tudi v tej pesmi ni zaslediti. Če sledimo naši definiciji termina, bi bilo morebiti čutiti poviševanje lastnega naroda že samo z likom Kralja Matjaža, vendar se ne bi kaj preveč zadrževali pri tej trditvi, ker se nam ob pesmi prej porodi misel na to, da je ljudi strah, kaj bo z njimi, ne pa misel na to, da koga ponižujejo, zatirajo in ga postavljajo za manjvrednega. Ravno tako gre v pesmi za boj s Turki, ker so Kralju Matjažu ukradli ženo, in ne za kakršnokoli diskriminatorno dejanje. Krepitev nacionalne identitete omogoča že sam junak, ki narodu daje upanje in tolažbo. S tem ko reši svojo ženo, postane nepremagljiv in si pridobi zaupanje ljudi. Kralja Matjaža v pesmi tudi dejansko prevarajo, saj mu s tem, ko ga pošljejo v vojsko, ukradejo ženo. Ker pa je Matjaž že tako ali drugače dober po srcu, dela dobro in je pošten, mu je tudi dobroti povrnjena z dobroto, saj Alenko dobi nazaj.

»V slovenskih literarnih delih se kažejo motivi pričakovanja kraljevega povratka v imenu 'stare pravde' in pa tudi motiv o 'zlati dobi' kmečkega blagostanja pod kraljevo vladavino. V slovenski književnosti je Kralj Matjaž poosebljena ideja o odrešenju, pravičnosti ali osvoboditvi« (Balint-Čeh 2002, 488-490). To se kaže tudi v slovenskih ljudskih pripovedih. Predvsem iz zgornjih kitic je razbrati elemente h krepitevi nacionalne identitete – nepremagljivost, borbenost, volja itd. To potrjuje tudi naslednja kitica:

»Do Save konjče zapektal,
se udere vanjo, razgata,
ve dobro, kaj na hrbtu ima,
de nosi draga sebi dva:
Matjaža krala slavniga
in rešeno nevestico ...«

Besedno zvezo '*ve dobro, kaj na hrbtu ima*' bi lahko interpretirali v smislu ne le da nosi dva, ki sta mu (konju) draga, ampak da nosi Kralja Matjaža – nezamenljivega človeka, borca za svoj narod.

Kralj Matjaž rešen iz ječe³⁴

Slovenska različica pesmi *Kralj Matjaž rešen iz ječe* se od drugih (srbohrvaške, angleško-škotsko-nordijske) razlikuje predvsem po tem, da se on kot jetnik svoji rešiteljici ne zlaže, temveč ji vse pove po pravici ter svojo obljubo, da jo bo poročil, tudi izpolni. Sama vsebina pa je podobna pesnitvi iz časov križarskih pohodov (*Badouin de Sebourg*). Junak Ernout de Beauvas pade v suženjstvo pod Saraceni, dneve pa mu krajša knežna Eleonora, ker ji je obljubil, da jo bo dal svojemu sinu za ženo. Balada se je s križarji razširila po zahodnih evropskih deželah in se tudi spreminjala (Grafenauer 1951, 207–219).

Ta pesem sicer ne vsebuje elementov rasizma, sovraštva do tujega, četudi je bil Kralj Matjaž zaprt v ječo. Lahko domnevamo, da so ga zaprli iz razloga, ker je bil nasprotnik Turkov in naj bi ga ti premagali. Matjažu pa pomaga iz ječe ravno »sovražnik oziroma sovražnica« – hči turškega kralja, ki ga čudežno pripelje v domači kraj, pri čemer je niti malo ni strah ob ponudbi, da bi se poročila z Matjaževim sinom; ona sama da pobudo, naj jo odpelje domov in ga bo v zameno rešila iz ječe.

»Toku je rekla Marjetica:
'Ak me češ, Matiaž, vzet,
jest te čem rešit iz vože zle!'
«

Pesem vsebuje en drug element, in sicer, da dobro vedno zmaga, kar pripomore h krepitvi nacionalne identitete. Kralj Matjaž je namreč zopet zmagal, nasprotniki so bili

³⁴ Zapisal: neznanec za Jožefa Rudeža, pred 1819, okolica Ribnice na Dolenjskem. Vir: Pismo A. Rudeža 3. IV. 1838 S. Vrazu (Sveučilišna knjižnica ZAGREB, R 3981 b); od vrstice 16 do konca = NUK, Ms 481 – Vrazova zapuščina XX. 8, SLP I.

premagani. On je junak, dober, prijazen, pošten človek, ki poleg tega še izpolni svojo obljubo. V pesmi o Kralju Matjažu drugih evropskih narodov namreč le-ta svojo rešiteljico oslepari. Strah pred tujim bi bil strah pred Turki, čeprav bi lahko rekli, da strahu pred njimi niti ni, saj jih lahko z lahkoto premaga. Pa tudi sovraštvo do tujega je iz pesmi težko razbrati. Prej kot za rasizem gre v pesmi za prikaz bojov med Turki in ogrskim kraljem. Ker so ga ulovili, so ga vrgli v ječo. Namreč, tudi glede na razdeljenost slovensko govorečih naseljencev in na njihovo majhnost, bi prej kot za rasizem šlo za boj za obstanek in pridobitev moči. Pesem vsebuje tudi pravljичne elemente, to je predvsem del, ko vrže v vodo zlat prstan in potem srečno preplavata Donavo. Recimo, da v tem primeru prstan predstavlja simbol pravičnosti, v smislu, da se pošteni ljudje prej ali slej rešijo iz zagate. V tem primeru se je Matjažu uspelo izogniti smrti in se vrniti domov.

Glede na verz:

»... v turško ječo vržen bil.

*Notri je ostal **leit in dan**,*

de nei vidil belga dne

inu sonca rumeniga.«

Verz govori, da je bil Kralj Matjaž zaprt v ječi eno leto in en dan. Kljub temu v nadaljevanju pesmi izvemo, da ga reši iz ječe hči turškega carja. Vse skupaj bi lahko razumeli, kot da narod oziroma v našem primeru prebivalci današnje Slovenije, ki so pokrajinsko razdeljeni in pod tujo oblastjo, ni s tem zadovoljen in se želi osvoboditi na način, da postane samostojen narod, pri čemer takšna situacija vlada dlje časa in pozneje preide v pozitivno stanje. Lahko se pojavijo boljši časi, vendar le s pravo mero zaupanja vase in v svoje načrte, ideje, zamisli, da bodo tudi predniki slovenskega naroda postali svobodni ali pa slovenski narod svoboden, če gledamo na pesem iz obdobja narodnega prebujenja. V tem primeru lahko pesem deluje kot *»izraz kolektivne slovenske zavesti, ki je zaznamovana z nesamostojnostjo, nedržavnostjo in težnjo po svobodi«* (Fatur 1992, 127), čeprav je bila pred nacionalno, kolektivno zavestjo pokrajinska pripadnost tista, ki je združevala, se pravi, da bi bilo bolje reči, da deluje kot izraz pokrajinske pripadnosti Slovencev, ki jo ravno tako zaznamuje razsebljenost, nedržavnost in pa nesvoboda. Besedna zveza *»leit in dan«* bi lahko označevala dolgo obdobje, obdobje, ki se zdi, kot

da se ne bo nikoli končalo. Posebej bi takšna razlaga lahko zaznamovala obdobje slovenskega 'narodnega prebujenja' in literarno uporabo ljudske pesmi ter na ta način pripomogla h krepitvi nacionalne identitete. »Demitizacija slovenskega mita odrešenika namreč nosi sporočilo, da je treba narod spodbuditi za osvoboditev samega sebe. V slovenski književnosti se kažejo nacionalno-spodbudne deje, ki izražajo željo po osvoboditvi izpod tuje oblasti ali obrambo pred vpadom tujcev. Pojavi se motiv boja za pridobitev nacionalne oblasti, boja proti tujcem in nostalgije po idealnem stanju blagostanja« (Balint-Čeh 2002, 490–491); v sami ljudski pesmi pa gre za to, »da so v času, ko je pesem nastala, na slovenskega človeka pritiskala drugačna bremena, kot npr. fevdalna bremena, turška ropanja, lakota, ugrabitve, kužne bolezni, itd.« (Fatur 1992, 127). Glede na to, da kralja dejansko reši nasprotnica, lahko domnevamo, da tudi zunaj etnične skupnosti ni vse tako strašno in črno. To lahko povežemo tudi z Ruplovim komentarjem o pesmi Lepa Vida o tem, kaj prinaša zaprtost in kaj odprtost (Rupel v Pogačnik 1988). Ravno tako pa je v pesmi prisotno hrepenenje (Fatur 1992), saj v ječi zaprt Kralj Matjaž lahko predstavlja ujetost slovenskega naroda v trenutno stanje, ki se mu dozdeva brezizhodno in ga pri tem muči skrivnostna prihodnost, pri tem pa upa na boljše čase. Lahko domnevamo, da so v pesmi tudi že prišli boljši časi, ko je Kralj Matjaž rešen iz ječe. Po dolgem času pridejo boljši časi tudi za slovenski narod z ustvarjanjem kompromisov: »*Ak' me češ Matiaž, vzet/jest te čem rešit iz vože zle!*«, ko Matjaž pristane, da bo Marjetico poročil s svojim sinom. Se pravi, da se lahko razumemo tudi z nekom, ki naj bi bil naš sovražnik, le če oba pristaneva na kompromise. Torej bi moral tudi slovenski narod, če gledamo s stališča nastajanja nacionalne identitete, vztrajati pri svojih načelih, se boriti za svoj obstanek in za svoje ozemlje, pri tem pa tudi pristajati na kompromise in se dogovarjati.

Smrt Kralja Matjaža³⁵

Pesem sodi bolj med ljubezenske in družinske. V zgornjo pesem je Matjaževo ime le vneseno, nima pa nobene zveze z zgodovinskim Kraljem Matjažem, zato je tudi niso uvrstili v zbirko junaških in zgodovinskih pesmi Slovenske ljudske pesmi I (Golež Kaučič 2000, 536). Balada kaže Kralja Matjaža kot prešuštnika; žena celjskega bobnarja

³⁵ Pesem vzeta iz Štrekljeve zbirke Slovenske narodne pesmi I, stran 32–34. Pesem je v prilogi.

je namreč le-tega varala s Kraljem Matjažem, kar je bobnar opazil in tako zabodel najprej Matjaža, potem pa še svojo ženo. Raziskovalci te pesmi so menili, da je Kralj Matjaž celjski grof Ulrik II. Vendar pa je to malce sporno, saj Ulrika II. niso ubili zaradi žene in so v pesem najverjetneje pozneje prenesli samo ime (Grafenauer 1943, 220). Pesem verjetno ni toliko vplivala na slovenski narod kot prejšnji dve, je pa v njej omenjen Kralj Matjaž, ki so ga tukaj postavili v grajsko okolje. Pesmi, ki pojejo o življenju v grajskem okolju, je tudi veliko, govorijo pa predvsem o raznih spletkah in prevarah ter prešuštvovanjih. Za pesmi, kjer se dogajanje odvija v grajskem okolju, ni bilo dognano, da bi obstajale variante pri drugih narodih, zato se domneva, da so nastale na Slovenskem (Kumer 2002, 147). Sicer so bile vse tri zgornje pesmi literarno obdelane. Pesem *Smrt Kralja Matjaža* je bila povod za Prešernovo pesem *Od Kralja Matjaža*. »Kralj Matjaž pa je tudi zašel na vsa področja življenja slovenskega naroda. Dandanes se pojavlja celo v reklamah. Postal je narodni simbol oziroma skriti adut za težke čase« (Golež Kaučič 2003, 126). Po legendi namreč sedaj spi in v primeru, da se slovenskemu narodu godi krivica, se bo prebudil in ga ponovno rešil.

Snov za vse tri pesmi o Kralju Matjažu naj bi po Grafenauerju Slovenci prevzeli od drugih narodov in jo po svoje oblikovali. Nastale naj bi po 15. stoletju. Pa tudi vse ostale pesmi so nastajale na podoben način, namreč širila se je pesemska snov, ki jo je vsak narod izoblikoval po svoje. In glede na to, da je bila v srednjem veku slovenščina še deželni jezik, ki so ga govorili tujci, zemljiški gospodje, obrtniki, ki so se naselili na takratnem slovenskem ozemlju in so se morali pač sporazumeti s služinčadjo slovenskega rodu. Služinčad pa je lahko od njih prevzela marsikaj, kar je postalo snov za novo pesem (Kumer 2002, 148–149). In ravno zaradi tega, ker so ljudske pesmi del zgodovine slovenskega naroda in ker so del ljudi, družbe, del nacionalnega, ampak premalo cenjene in poznane, si bomo v nadaljevanju diplomskega dela pogledali rezultate raziskave prepoznavnosti slovenskih ljudskih pesmi med študenti.

4 ANALIZA PREPOZNAVNOSTI SLOVENSКИH LJUDSKIH PESMI

4.1 Predmet raziskave, operacionalizacija in potek raziskave

V sodobni družbi je življenje ljudi vse bolj prežeto z množičnimi mediji, množično kulturo, političnimi vprašanji itd. Množični mediji v veliki meri konstituira naše identitete, so naši vsakdanji spremljevalci, informirajo nas o vsakdanjih, aktualnih dogodkih. Ljudske pesmi so del zakladnice slovenske kulture, del zgodovine slovenskega naroda, pa tudi del vsakdana, življenja ljudi, a so kljub temu nekako

izvzete iz medijskega blišča. Tudi študenti živijo v sodobni družbi, zato nas je pri raziskavi zanimalo, koliko so seznanjeni z ljudskimi pesmimi. Koliko so se o tem naučili v osnovni šoli in koliko omenjeno temo še poznajo in se zanimajo zanjo. Vprašanje je torej koliko študenti kulturologije na Fakulteti za družbene vede in študenti slovenistike na Filozofski fakulteti poznajo slovensko ljudsko pesem, njeno vsebino in sporočilo, njeno vlogo pri nastajanju slovenske nacionalne identitete ter koliko poznajo poustvarjalce slovenskega ljudskega izročila; kolikšne so razlike pri poznavanju med obema smerema. Hipotezi sta naslednji:

- Študenti slovenistike na Filozofski fakulteti bolj poznajo slovensko ljudsko pesem, njeno vsebino in sporočilo kot študenti kulturologije na Fakulteti za družbene vede.
- Študenti, ki bolje poznajo ljudsko pesem, tudi bolje poznajo poustvarjalce ljudskih pesmi.

Pri raziskavi smo uporabili kvalitativno metodo zbiranja podatkov, merski instrument je anketni vprašalnik odprtega tipa z nekaj vprašanji zaprtega tipa, vseboval pa je 27 vprašanj. Nanj je odgovarjala več kot polovica študentov od vseh vpisanih na posamezni smeri.

V vzorec smo zajeli študente in študentke 2. in 3. letnika Fakultete za družbene vede, smer kulturologija, ter študente in študentke 2. in 3. letnika Filozofske fakultete, smer slovenistika, stare med 20 in 23 let. Anketiranje je potekalo en mesec, in sicer od aprila do maja 2008. Na Fakulteti za družbene vede smo pridobili skupno 50 anket od 97 študentov v obeh letnikih, na Filozofski fakulteti pa skupno 72 anket od 130 študentov v obeh letnikih.

4.2 Analiza in interpretacija podatkov

4.3.1 NAČIN OBDELAVE PODATKOV

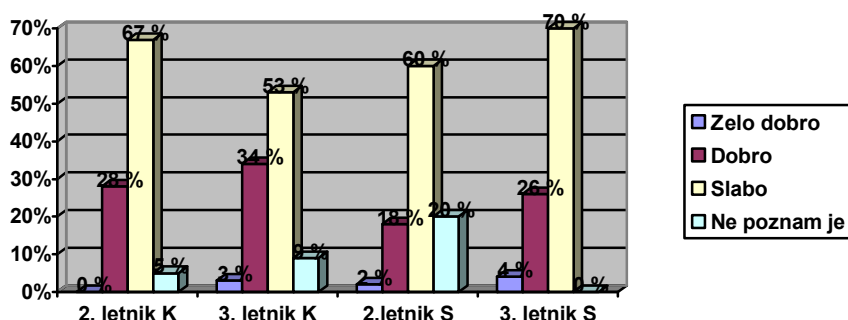
Podatke, pridobljene z anketnim vprašalnikom (glej prilogo), smo pretvorili v odstotke in najprej izvedli primerjavo med obema letnikoma posamezne smeri za vsako vprašanje posebej, nato pa primerjali med seboj. Oblikovali smo 21 grafov, da bi prikazali razlike med posameznima letnikoma in obema smerema. Odprta vprašanja

oziroma tista, ki so zahtevala daljši odgovor, smo zapisali kot **izjavo**³⁶, ki je izvleček iz najpogostejših odgovorov.

ŠTUDENTI KULTUROLOGIJE 2. LETNIK (N = 18) IN 3. LETNIK (N = 32) in
ŠTUDENTI SLOVENISTIKE 2. LETNIK (N = 45) in 3. LETNIK (N = 27)

LEGENDA: Oznaka K pomeni kulturologi, oznaka S slovenisti.

Graf 4.1: Kako dobro poznate slovensko glasbeno skupino Katalena?

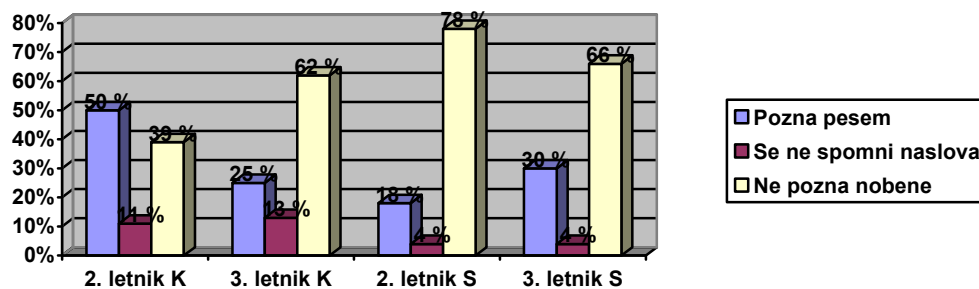

Tako študenti 2. kot 3. letnika kulturologije v največjem številu slabo poznajo slovensko glasbeno skupino Katalena, sledi odgovor, da jo poznajo dobro, med obema letnikoma je pri tem odgovoru le malo razlike, najmanj pa je takih, ki jo poznajo zelo dobro ali pa je sploh ne poznajo. Od študentov drugega letnika je zelo dobro ne pozna nihče, od študentov 3. letnika pa le 3 % vseh.

Študenti 2. in 3. letnika slovenistike v največjem številu prav tako slabo poznajo slovensko glasbeno skupino Katalena. Pri študentih 2. letnika sledi odgovor, da je sploh ne poznajo, potem, da jo poznajo dobro, samo eden pa jo pozna zelo dobro. Pri študentih 3. letnika pa sledi odgovor, da jo poznajo dobro, samo eden jo pozna zelo dobro, nobeden pa ni dejal, da je sploh ne pozna. Rezultati med obema smerema so si torej zelo podobni. Očitnih razlik v poznavanju glasbene skupine Katalena med smerema ni.

Graf 4.2: Če ste zgoraj odgovorili z da, napišite najmanj eno pesem, ki jo ta skupina izvaja.

³⁶ Izjave so dobeseden prepis zapisov študentov, da nam lahko pokažejo tudi samo znanje in mišljenje študentov o ljudski pesmi, ljudskem, narodnem.

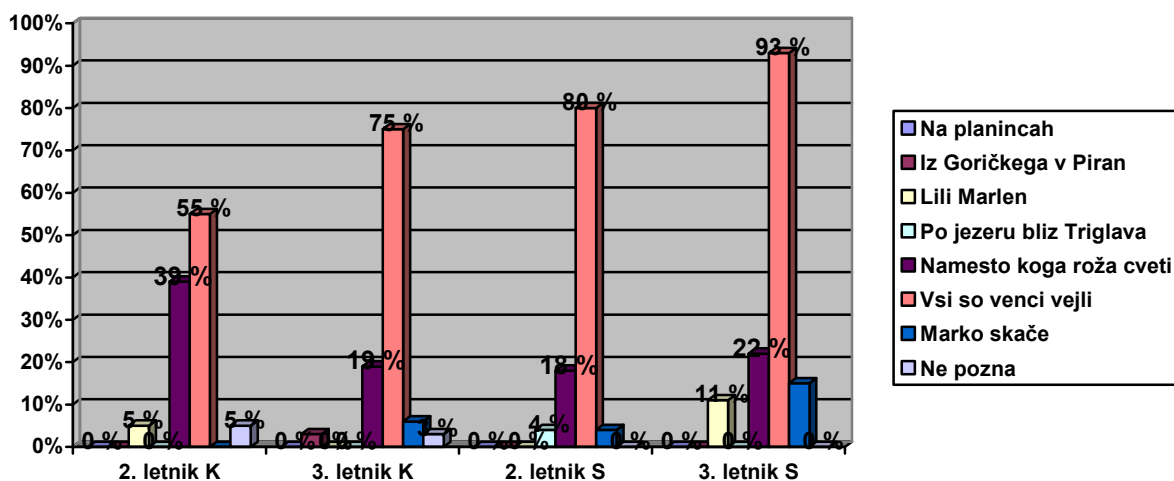

V 2. letniku kulturologije polovica študentov pozna pesem, in sicer je bilo v obeh letnikih od pesmi, ki jih poznajo, največkrat zapisano *Jabolko rudeče*. Študenti 3. letnika so v več kot 50 % odgovorili, da pesmi ne poznajo. Tisti, ki jo poznajo dobro, so našli nekaj pesmi ali pa se naslova ne spomnijo.

Študenti 2. in 3. letnika slovenistike so odgovarjali, da ne poznajo nobene pesmi, ki jo izvaja skupina Katalena. Izmed tistih, ki so odgovorili, da skupino poznajo, in so pri tem zapisali tudi njene pesmi, je bilo največkrat omenjeno *Jabolko rudeče*, zapisali pa so tudi naslednje: *Katalena*, *Smrt zaprta v sod*, *Lucija*, *Rožmarin*, *Gora škrabinina*, *Ta lipovska*.

Glede na to, da študenti obeh smeri skupino slabo poznajo (ali pa je sploh ne poznajo), lahko sklepamo, da le vedo, da obstaja na slovenski glasbeni sceni, ne poznajo pa njihovih pesmi.

Graf 4.3: Katera izmed naštetih pesmi je ljudska in jo prepeva Vlado Kreslin?

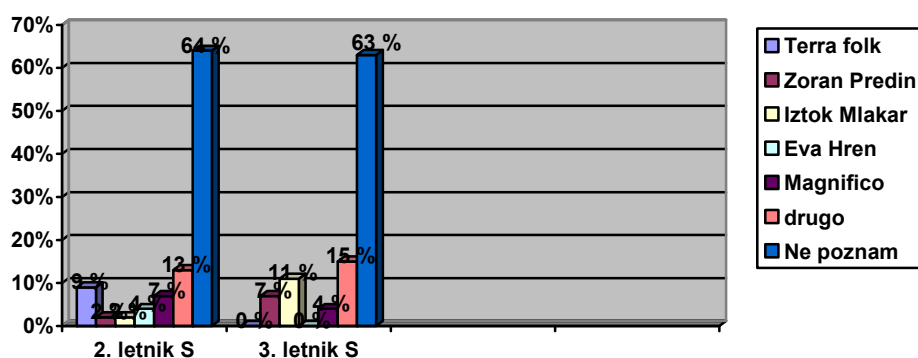
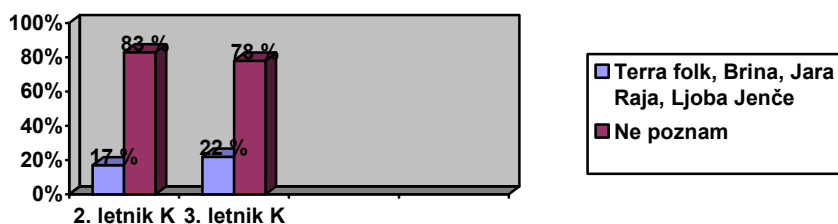

Tako študenti 2. kot 3. letnika kulturologije so v veliki večini izbrali odgovor Vsi so venci vejli. Odgovor, ki je sledil, je pesem Namesto koga roža cveti, en študent iz 3. letnika je odgovoril Iz Goriškega v Piran, dva iz 3. letnika sta izbrala pesem Marko skače, en študent 2. letnika je izbral odgovor Lili Marlen, iz vsakega letnika po eden pesmi ne pozna.

Iz grafa lahko razberemo, da je največ študentov slovenistike odgovorilo z odgovorom f) Vsi so venci vejli, temu sledi odgovor e) Namesto koga roža cveti, potem pa še presenetljivo odgovor g) Marko skače ter trije odgovori pri študentih 3. letnika Lili Marlen in pri študentih 2. letnika dva odgovora Po jezeru bliz' Triglava. Nekateri študenti so obkrožili tudi tri odgovore skupaj, zato število študentov v grafu ni sorazmerno s številom vseh anketirancev.

Pesem Vsi so venci vejli je ena iz repertoarja pesmi Vlada Kreslina, ki je zelo znana, zato so najbrž največkrat obkrožili ta odgovor, pri čemer pa so jim bili lahko v pomoč že sami dani odgovori. Morebiti na vprašanje ne bi odgovarjali enako, če bi morali naslov pesmi zapisati.

Graf 4.4: Poznate še katerega slovenskega/-ko glasbenika/-co, ki se ukvarja poustvarjanjem ljudske glasbe?

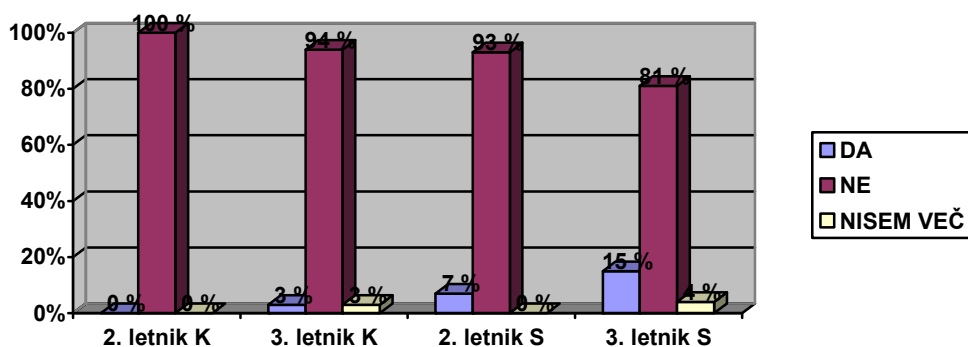
Pri tem vprašanju so študenti 2. in 3. letnika kulturologije (glej prvi graf) prav tako odgovarjali, da drugih poustvarjalcev ljudske glasbe ne poznajo. Največkrat je bila pod odgovor »da« zapisana skupina Terra folk, najmanjkrat pa Ljoba Jenče.

Iz drugega grafa je razvidno, da so študenti 2. letnika slovenistike v največjem številu odgovorili, da poleg Katalene ne poznajo drugih poustvarjalcev slovenske ljudske glasbe, sledil je odgovor *Terra folk*, nato pa posamezni odgovori *Magnifico*, *Iztok Mlakar*, *Zoran Predin*, *Eva Hren* in drugo. Pod drugo so študentje 2. letnika napisali: *Ana Pupedan*, *Pidži*, narodnozabavni ansambli, *Rožmarinke*, *Prifarski fantje*, *Dupjak*. Študenti 3. letnika so ravno tako največkrat odgovorili, da poustvarjalcev ne poznajo, tisti, ki naj bi jih poznali, pa so podali podobne odgovore kot študenti 2. letnika, se pravi *Iztok Mlakar*, *Zoran Predin*, *Magnifico* in drugo: *Ljoba Jenče*, *Katice*, *Orlek*, *Perunovo listje*.

Dejansko je težko točno opredeliti, kdo naj bi bil poustvarjalec ljudske glasbe, ampak če se držimo vsaj enega merila, in sicer da besedilo ljudske pesmi ostane pri poustvarjanju nespremenjeno in da se pri tem spreminja le glasbena harmonija ter da skupina pripravlja albume z izključno ljudskimi pesmimi, potem lahko rečemo, da so pravi poustvarjalci ljudskega izročila *Katalena*, *Jara raja*, *Katice*, *Trio Volk Folk*, razne

folklorne skupine itd. Težko pa bi sem uvrstila Zorana Predina, Magnifica, narodnozabavne ansamble, Ano Pupedan, Ljubo Jenče, Brino, Terra folk, ker se ne ukvarjajo izključno z ljudskimi pesmimi, temveč obsega njihov glasbeni repertoar tudi njihove pesmi, ki niso nikakor povezane z ljudskimi.

Graf 4.5: Ste član/-ica društva/skupine, ki se ukvarja z ljudskim izročilom, staro obrtjo, zborovskim petjem?

Iz zgornjega grafa vidimo, da študenti 2. letnika kulturologije dejansko niso člani nobene skupine, ki se ukvarja z ohranjanjem ljudskega izročila. V 3. letniku predstavljajo odgovor da le 3 %.

Študenti 2. letnika in 3. letnika slovenistike skoraj v celoti niso člani društva ali skupine, ki bi se ukvarjala z ohranjanjem ljudskega izročila. Člani so le trije študenti 2. letnika ter štirje študenti 3. letnika.

Številčno je mladih kot članov kakršnihkoli skupin, ki se ukvarjajo z ohranjanjem ljudskega izročila, res malo, tako da nas rezultat niti ne čudi. Morebiti pa smo naleteli ravno na generaciji ali smeri, v katerih je dosti manj takih, ki bi se s tem ukvarjali.

6. vprašanje:

Vprašanje »**Kaj je ljudska pesem?**« lahko strnemo v glavno ugotovitev, pod katero so študentje 2. in tudi 3. letnika kulturologije zapisali: *»Pesem, katere avtor ni znan in se je dolgo časa prenašala iz roda v rod, zato obstaja več različic pesmi. Ljudska pesem je nastala na podežlju, prepevali so jo med delom, na poljih, oblikovali so jo preprosti ljudje. Pesmi so ponavadi znane večini prebivalstva.«*

V 3. letniku smo pri štirih študentih dobili odgovore, ki kažejo na njihovo razumevanje ljudske pesmi kot dela naroda: *»Pesem, ki je ponarodela³⁷. Pesem, ki opeva nek narod, v njej so tipične značilnosti nekega naroda in njegove zgodovine. Narodna pesem, ki ima prostorske razsežnosti znotraj Slovenije. Pesem, ki izhaja iz etničnega okolja nekega naroda in vsebuje določene posebnosti značilne zgolj za to okolje.*

Študenti 2. in 3. letnika slovenistike so zapisali odgovore, ki jih lahko strnemo pod naslednjo izjavo: *»Ljudska pesem je pesem, ki se je prenašala iz roda v roda, od ust do ust. Njen avtor ni znan. Pesem se je pri prenašanju spreminjala, zato obstaja več različic pesmi glede na pokrajine. Zapisali so jo šele pozneje. Prepevali so jo ob delu.«* Trije študenti 2. letnika in prav tako trije študenti 3. letnika so ljudsko pesem povezali s pojmom naroda: *»Ljudske pesmi so pesmi, ki so ponarodele, so odraz naše domovine, predstavljajo nek narod.«*

Da so študenti tako številčno odgovarjali enako na isto vprašanje, je lahko posledica dejstva, da so si to definicijo zapomnili še iz osnovne šole. Nedvomno je bilo prvo dejstvo, ki smo ga izvedeli o ustnem izročilu, kamor spada ljudska pesem, da se je prenašalo med generacijami, da avtorja ne poznamo in da obstaja zato več različic pesmi, saj se je med generacijami tekst pesmi pogosto spreminjal, nekaj se je dodalo, nekaj odvzelo, sporočilo pa naj bi ostalo enako. Študenti 2. letnika kulturologije torej vedo, kaj je ljudska pesem, prav tako tudi študenti 3. letnika, le da so jo povezali s pojmom naroda, kar lahko pomeni, da drugače in bolj razumejo vse te pojme, čeprav naj bi pesem postala ljudska šele, ko že nekaj časa »živi« v določeni družbi. Ravno tako tudi študenti slovenistike, le da so ljudsko pesem povezali s pojmom naroda tako študenti 2. kot 3. letnika.

7. vprašanje:

Študenti 2. letnika kulturologije so na vprašanje **»Kaj za vas pomeni pojem ljudskega?«** odgovorili z naslednjo izjavo: *»Ljudsko pomeni pripadati ljudstvu, preprostost, veselost, šege, je nekaj domačega, zaznamuje dolgoletno tradicijo, vezano na tradicionalno, blizu ljudem, kmečka kultura.«*

Dva študenta na vprašanje nista odgovarjala, eden pa je za pojem ljudskega zapisal: *»Nekaj, kar pomembno oblikuje kulturo naroda.«*

³⁷ Za pojma 'ljudska pesem' in 'ponarodela pesem' glej opombo 37.

Študentje 3. letnika so odgovarjali podobno, in sicer: *»Nekaj, kar je staro, vezano na vse ljudi, človeško, se prenaša iz roda v rod, predstavlja preprostost, tradicionalnost, značilno za ljudi na določenem področju, šege, ruralno.«*

Eden na vprašanje ni odgovarjal, šest pa je pojem ljudskega povežalo z narodnim: *»Ljudsko pomeni ponarodelost, pomeni narodno, je del zgodovine naroda; iz perspektive slovenske nacionalnosti nekaj pristno slovenskega.«*

Študenti 2. letnika slovenistike so na vprašanje odgovorili: *»Preprostost, blizu ljudem, navade, običaji, značilnosti, kultura ljudi v nekem okolju; podeželje, kmečko življenje, prehajanje iz roda v rod, ni avtorja; nekaj, kar je nastalo v preteklosti med ljudmi in se ohranja tudi v prihodnosti, ruralno, staro.«*

En študent na vprašanje ni odgovarjal, trije pa so za pojem ljudskega zapisali: *»Kulturna dediščina nekega naroda«* ter *»nekaj značilno slovenskega, preprostega, primarnega, nikakor pa ne primitivnega«* in še *»ljudsko je razvito med ljudmi, občo javnostjo s pritiko narodne omike.«*

Študentje 3. letnika so odgovarjali podobno, in sicer: *»Ljudsko je tisto, kar se je ustvarilo in ohranilo v neki skupnosti (ljudih), avtor ni znan in se je prenašalo iz roda v rod; nekaj, kar je vezano na preteklost kulture, ki jo je zaznamoval jezik, povezano s pokrajino; preprosti ljudje, pojem povezovalnosti; razširjeno med ljudmi.«*

En študent na vprašanje ni odgovarjal, trije pa so pojem ljudskega povežali z narodnim: *»Ljudsko pomeni narodno, slovensko, naše.«*

Študenti si ljudsko predstavljajo zelo ozko gledano, kot nekaj starega in preprostega. Le malo jih je ljudsko povežalo s kulturo nekega naroda.

8. vprašanje:

Na vprašanje **»Kaj za vas pomeni pojem narodnega?«** so študenti 2. letnika kulturologije največkrat odgovorili z naslednjo izjavo: *»Nekaj, kar je vezano na nek narod, jim da občutek neke pripadnosti, a še ni vzpostavilo svoje lastne države, pomeni določene lastnosti naroda.«*

Dva študenta na vprašanje nista odgovarjala.

Študenti 3. letnika so na vprašanje odgovarjali: *»Širši pojem od ljudskega, v okviru državnih meja, vezano na narod.«*

En študent na vprašanje ni odgovarjal, trije so kot narodno omenili *narodne simbole*, eden je na vprašanje odgovoril, da se *narodno preveč meša z ljudskim in da je pojem*

težko opredeliti, eden izmed anketirancev pa je podal odgovor, da je *narodno podobno kot ljudsko, le da je narod konstrukt in zato ni tako pristen kot ljudsko*.

Študenti 2. letnika in 3. letnika slovenistike so pri tem vprašanju predvsem operirali z naslednjimi pojmi: »*Narodno je nekaj, kar je specifično ali skupno (v lasti) nekemu narodu (npr. pesmi) oziroma vsem prebivalcem določene države (himna, zastava; ljudi družijo isti jezik, kultura, je širše od ljudskega, je bolj političen pojem; simboli naroda).*«

En anketiranec 2. letnika na vprašanje ni odgovarjal.

Dobili smo tudi en zanimiv odgovor: »*Narodno je tisto, kar se prenaša iz roda v rod.*«

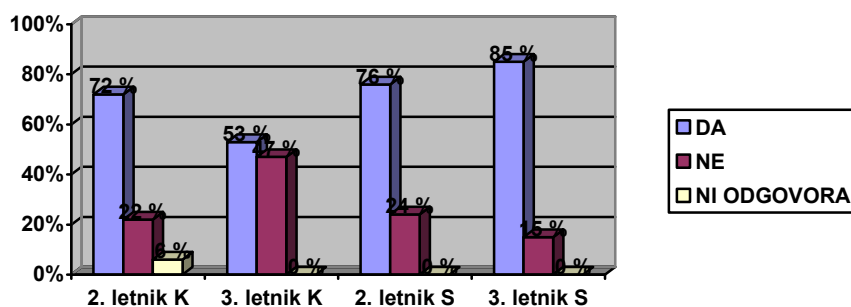
Dva anketiranca 3. letnika na vprašanje nista odgovarjala.

Dobili pa smo še en zanimiv odgovor študenta 3. letnika: »*Narodno je ljudsko po letu 1849.*«

Zgornji odgovor dobro opiše zgodovino slovenskega naroda. Namreč leta 1848 se je izoblikoval prvi celostni slovenski narodni program Zedinjena Slovenija. Nastal je v 'pomladi narodov'. Program je med drugim zahteval, da se razkropljen narod Slovencev na Kranjskem, Koroškem, Štajerskem in Primorskem združi v en narod pod eno državo in da ima slovenski jezik iste pravice kot ostali jeziki. Sicer pa je program Zedinjena Slovenija še predpostavljal Habsburško monarhijo (Mikeln in drugi, 1991: 26). Prej je bil slovenski narod razdeljen na pokrajine in je čutil pokrajinsko pripadnost, tu pa je nastopil prelom, ko so želeli pokrajinsko pripadnost zamenjati z narodno. Ljudsko so želeli nadgraditi z narodnim.

Študenti obeh letnikov slovenistike in kulturologije so pojem naroda zelo veliko povezovali z državo.

Graf 4.6: Ali se pojma narodno in ljudsko navezujeta drug na drugega?

Študenti 2. in 3. letnika kulturologije so na zgornje vprašanje odgovarjali z »da«, čeprav je pri študentih 3. letnika med odgovoroma »da« in »ne« manjša razlika v odstotkih. V

2. letniku en študent na vprašanje ni odgovarjal. Prav tako so študenti 2. in 3. letnika slovenistike večinoma odgovarjali z »da«.

Graf nam pokaže, da študenti obeh letnikov slovenistike največkrat odgovarjajo, da se pojma narodno in ljudsko navezujeta drug na drugega.

10. vprašanje (podvprašanje):

Podvprašanje je bilo: **»Če da, v kakšnem smislu?«** Nanj so tako študenti 2. letnika kot tudi 3. letnika kulturologije odgovorili (seveda tisti, ki so zgoraj odgovorili z da), da *»se pojma med seboj dopolnjujeta, da je ljudsko del narodnega, da je narodno širše od ljudskega ter da ljudsko tvori nacionalno in kulturno identiteto nekega naroda.«*

Dobila sem le en odgovor študenta 3. letnika, ki meni, da *»je ljudsko širše od narodnega, saj narodno predstavlja le en narod.«*

Študenti 2. letnika slovenistike so na podvprašanje odgovorili z naslednjo izjavo: *»Ljudsko in narodno se povezujeta v smislu nadpomenke in podpomenke, ljudsko je del narodnega, pri obeh so vključeni ljudje, ljudje, ki skupaj nekaj ustvarjajo, so med seboj kulturno, jezikovno in narodno povezani; narod je iz ljudi, več ljudi tvori narod ergo se tudi izročila prepletajo. Ljudska pesem lahko postane ponarodela, vsi narodi namreč nimajo istih pesmi.«*

En odgovor pa se je glasil: *»V literaturi je pojem narodnega sopomenka (lahko), v zgodovinskih in ostalih vedah pa je narodnost političen pojem. Hkrati sem lahko del slovenskega ljudstva, po narodnosti pa se štejem npr. za pingvina.«*

Pet študentov 2. letnika na podvprašanje ni odgovorilo, čeprav so pri zgornjem vprašanju odgovorili z »da«.

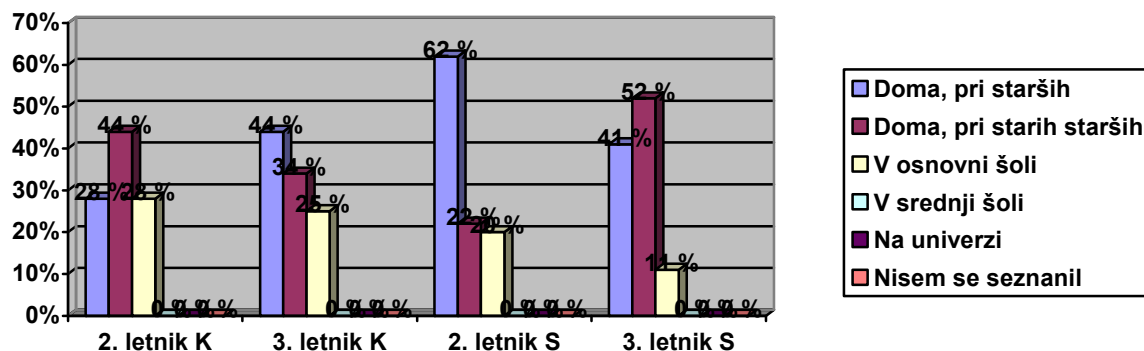
Študenti 3. letnika so podali odgovore, strnjene v naslednjo izjavo: *»Ljudsko je povezano z narodnim na način, da so ljudje narod, da je ljudsko lahko narodno, narodno pa ne more biti ljudsko, narodno se izoblikuje na podlagi ljudskega ali ljudsko lahko preide v narodno; če ljudje nekaj ustvarijo v neki skupini, se to šteje, kot da je ljudsko in narodno; ljudsko na zemljepisnem področju je povezano z narodom, ki na tem področju živi. Ljudska pesem je lahko ponarodela.«*

Pet študentov na vprašanje ni odgovorilo, čeprav so odgovorili pritrdilno.

Študenti so se v veliki večini strinjali z odgovorom, da sta pojma ljudskega in narodnega med seboj povezana. Sedaj so že odgovarjali, da se pojma med seboj dopolnjujeta ter da ljudsko tvori nacionalno identiteto nekega naroda. Lahko si upamo

trditi, da jih je vprašanje spomnilo na to, saj jih je pri prejšnjih dveh vprašanjih o ljudskem in narodnem le malo povežalo oba pojma.

Graf 4.7: Kdaj ste se prvič seznanili z ljudsko pesmijo?

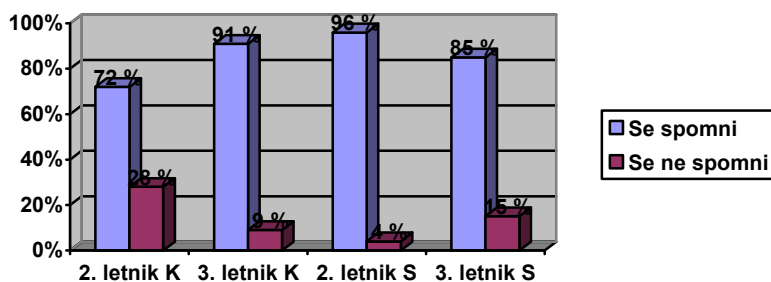

Iz grafa je razvidno, da so se študenti kulturologije prvič seznanili z ljudsko pesmijo pri starših oziroma starih starših. Študentje 2. letnika v večjem številu pri starih starših, medtem ko so se študenti 3. letnika v večjem številu seznanili pri starših, v odstotkih sta števili enaki. Študenti 2. letnika so se v enakem številu seznanili z ljudsko pesmijo tako v osnovni šoli kot pri starših, študenti 3. letnika pa največ pri starših, malo manj pri starih starših in najmanj v osnovni šoli. Pri nekaterih odgovorih smo dobili celo opombe, da so se z ljudsko pesmijo prvič seznanili v vrtcu.

Iz tabele je razvidno, da se je največ študentov 2. letnika slovenistike prvič seznanilo z ljudsko pesmijo doma, pri starših, sledila sta odgovora z malo razlike pri starih starših ter v osnovni šoli. Študenti 3. letnika so se v največjem številu seznanili z ljudsko pesmijo doma, pri starih starših, vendar je dokaj blizu odgovoru doma, pri starših. Samo trije so se z ljudsko pesmijo prvič seznanili v osnovni šoli.

Rezultati torej kažejo, da se mladi, če že ne prej, vsaj v osnovni šoli seznanijo z ljudsko pesmijo, torej bi o njej nekaj morali vedeti. Pokažejo pa tudi na to, da so bili študenti sicer deležni poslušanja ljudskih pesmi še od svojih staršev, vendar pa lahko glede na odgovore na ostala vprašanja rečemo, da zanje nimajo posebnega interesa.

Graf 4.8: Katerih ljudskih pesmi se spomnite iz šolskih klopi?

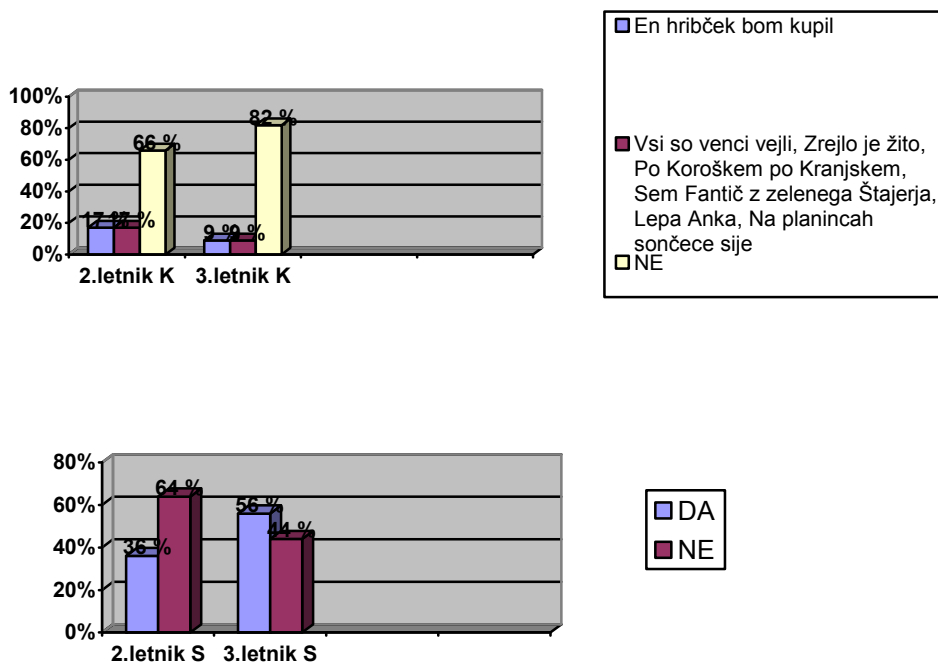

Pod rubriko »se spomni« so študenti 2. in 3. letnika kulturologije naštevati pesmi, ki kažejo na to, da se spomnijo pesmic, ki so jih v osnovni šoli predvsem prepevali, manj pa so se spomnili pesmi, ki so jih imeli pri pouku slovenskega jezika s književnostjo pozneje, v višjih razredih osnovne šole: *Marko skače*, *Na planincah*, *Dekle je po vodo šlo*, *Sijaj, sijaj sončece*, *Stoji učilna zidana*, *Lepa Vida*, *Zeleni Jurij*, *Vsi so venci vejli*, *Tri ptičice*, *Lepa Anka*, *Je pa davi slan'ca padla*, *Katarina Barbara*, *Pegam in Lambergar*.

Graf nam pokaže, da se študenti 2. in 3. letnika slovenistike spomnijo ljudskih pesmi iz šolskih klopi. Pesmi, ki so jih naštevati, pa so bile naslednje: največkrat omenjena je bila pesem *Marko skače*, potem *Na planincah*, *Sijaj, sijaj sončece*, *Vsi so venci vejli*, *Izidor ovčice pasel*, *Lepa Vida*, *Po Koroškem po Kranjskem*, *Barčica po morju plava*, *Kje so tiste stezice*, *Stoji učilna zidana*, *Dekle je po vodo šlo*, *Lepa Anka*, *Ob bistrem potoku je mlin*, *Moj očka*, *Tam dol na ravnem polju*, *Prišla bo pomlad*, *En hribček bom kupil*, *Čuk se je oženil*, *Zeleni Jurij*; pesmice, ki so bile omenjene po enkrat: *Moj klobuk ima tri luknje*, *Pleši, pleši črni kos*, *Trzinka*, *Pegam in Lambergar*, *Kralj Matjaž*, *Po jezeru bliz' Triglava*, *Oblaki so rdeči*, *Snoč' pa dav' je slan'ca pala*, *Sinoči sem na vasi bil*, *Škerjanček poje*, *Na oknu glej obrazek bled*, *Nmau čez Izaro*, *Desetnica*, *Rošlin in Verjanko*, *Regiment po cesti gre*, *Al me boš kaj rada imela*, *Kaj ti je deklica*, *Hruške*, *jabuke*, *slive*, *Pobelego pole*; pa tudi pesmi, ki so bolj narodne (glej tudi op. 29) kot ljudske *Na golici*, *V dolini tihi*, *Tam kjer ajda zori*, *Šumijo gozdovi domači*.

Glede na to, da pri prejšnjem vprašanju ni bilo nobenega, ki se ne bi seznanil z ljudsko pesmijo, so tudi pri tem vprašanju naštevati pesmi, ki so se jih naučili bodisi od staršev, starih staršev ali pa v šoli.

Graf 4.9: Ali lahko navedete kakšno ljudsko pesem, ki po vašem mnenju prihaja iz pokrajine, od koder ste doma?

Iz prvega grafa je lepo razvidno, da študenti kulturologije v glavnem ne poznajo pesmi, ki izvirajo od tam, od koder so doma. Tudi pesem *En hribček bom kupil*, ki je bila največkrat omenjena, bi lahko štela pod odgovor ne, vendar sem jo vseeno prikazala v grafu, ker je pesem ponarodela³⁸. Drugače pa so trije izmed študentov v vsakem letniku našli pesmi, ki kažejo na pokrajinsko pripadnost, in sicer Prekmurje (*Vsi so venci vejli*, *Zrelo je žito*), Štajerska ter Dolenjska.

Pod odgovor »da« smo pri študentih slovenistike šteli vsako pesem, ki je bila zapisana, kar še ne pomeni, da poznajo pesem iz pokrajine, od koder prihajajo, čeprav nam graf kaže, da študenti 3. letnika bolj poznajo pesmi iz svoje pokrajine kot študenti 2. letnika.

³⁸ Ponarodela pesem je poseben fenomen. Dejansko gre za to, da je bila pesem *En hribček bom kupil* oziroma *Veseli hribček*, ki jo vsi poznamo kot ljudsko pesem, dejansko najprej umetna, zložil naj bi jo namreč pred letom 1812 Janez Radovan, ki se je zasedla v ljudskem, pozneje pa jo je kot ljudsko prevzel Anton Martin Slomšek in jo delno preoblikoval – v tej obliki je pesem ponarodela. Večina ustvarjalcev je za svoje pesmi vzela domače okolje, Slovenke, Slovence itd., pri tem je ljudsko pesništvo vzelo te pesmi za svoje, čeprav je bil avtor znan. Da pa pesem ponarodi, da nastane prehod iz umetne na ljudsko, je pomembno, da ima pesem vse potrebne elemente, kot so vsebina, snov, motiv, tema, jezikovna struktura, zgradba, melodija, ritem, ter da je pesem posamezniku dovolj blizu tako psihološko, socialno in poetično. Odločilen pa je tudi zgodovinski trenutek, v katerem pesem ponarodi. Proces prehajanja od umetnega k ljudskemu je enosmeren od individualnega v kolektivno in tradicionalno, čeprav je pesem izšla iz tradicionalnega, nato se prek umetnega dotaknila individualnega in na koncu prešla v kolektivno. V berilih za osnovne in srednje šole pa je tudi zapisanih veliko ponarodelih pesmi (npr. Siničja tožba) (Golež-Kaučič 2003, 73, 76, 96–97).

Študenti 2. letnika so pod odgovor »da« zapisali naslednje pesmi: *Kranjski Janez, Vsi so venci vejli, Nede mi več rasla, Dere sen ja mali bija, En hribček bom kupil, Lepa Anka, Hruške, jabuke, slive, Zeleni Jurij, Cin cin cin Drežnica, Lužiška, Idrska, Nmau čez Izaro, Po Koroškem po Kranjskem, V Ljubljan' pr' Šestic', Na planincah, Al' me boš kaj rada imela, Dekle je po vodo šlo, Izidor ovčice pasel.*

Študenti 3. letnika so zapisali: *Vsi so venci vejli, Marko skače, Po lougi lejče, Zrejlo je žito, Tam kjer teče bistra Zila, V dolini tihi, En hribček bom kupil, Al' me boš kaj rada imela, Rasti mi rožmarin, Na planincah, Je pa davi slan'ca pala, Stoji učilna zidana.*

Zanimanje za ljudsko pesem je torej majhno, čeprav je večje pri študentih slovenistike kot pri študentih kulturologije. Če se študenti (v večini) ne bi niti v osnovni šoli seznanili z ljudsko pesmijo, potem o njej ne bi vedeli veliko, vendar pa so se v osnovni šoli ljudskih pesmi učili napačno, kar je tudi dokazano. O tem več v glavnih ugotovitvah.

14. vprašanje:

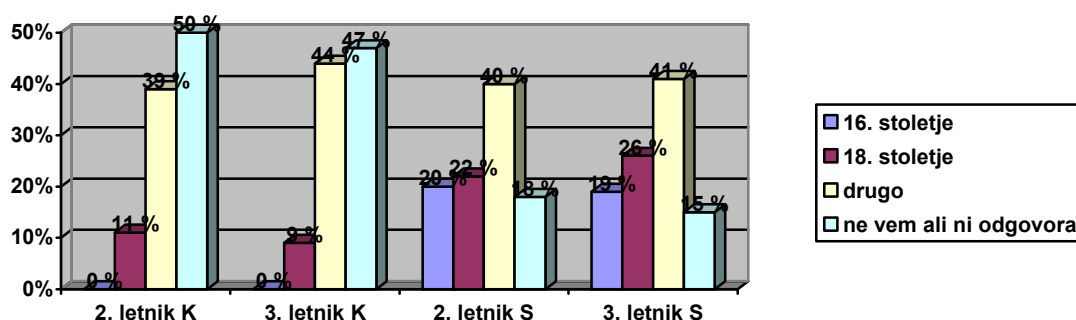
Na vprašanje »**Kateri liki se po vašem mnenju najpogosteje pojavljajo v slovenskih ljudskih pesmih?**« smo od študentov 2. letnika kulturologije dobili naslednje odgovore: *Zeleni Jurij, kmečki ljudje, dekleta, otroci, matere, fantje tudi kot snubci, pastirji*. Najpogosteje so omenjali podčrtane besede, dva študenta od osemnajstih na vprašanje nista odgovarjala. Študenti 3. letnika so podali naslednje odgovore: *dekleta z žalostnimi usodami, fantje, ki gredo v vojsko, kmetje/kmetice, matere, pastirci, Romi, Turki, mitološka bitja*. Najpogosteje so omenjali podčrtane besede, trije študentje od 32 na vprašanje niso odgovarjali.

Na isto vprašanje smo od študentov 2. letnika slovenistike dobili naslednje odgovore: *Lepa vida, pastirji, kmetje, preprosti ljudje, osebe, ki trpijo v življenju, živali, fantje, mlada dekleta, Kralj Matjaž, pijanci, Peter Klepec, oče, mati, otroci, pokrajina, bojevniki ali vojaki, pojavi, ki se niso znali razlagati*. Najpogosteje so omenjali podčrtane besede, dva študenta od 45 na vprašanje nista odgovarjala. Študenti 3. letnika so podali naslednje odgovore: *Kralj Matjaž, Izidor, pastirci, dekleta, fantje, vitezi, kralji, Martin Krpan, hudobna deklica, ženin in nevesta, desetnica, mati, kmet, živali, Zeleni Jurij, veseli in preprosti ljudje, vojaki, reveži, svetniki, junaki*.

Najpogosteje so omenjali podčrtane besede, dva študenta od sedemindvajsetih na vprašanje nista odgovarjala.

Odgovori so zanimivi tudi zaradi tega, ker so v pesmih, ki so jih naštevati pri prejšnjih vprašanjih, dejansko prisotni liki, ki so jih zapisali pri tem vprašanju, recimo Marko skače – fantovski lik, Lepa Vida, Dekle je po vodo šlo – lik dekleta ali žene. Kmečki ljudje so se lahko porodili tudi kot asociacija na ljudske pesmi in ne ljudi, ki so živeli kmečko življenje. Morebiti so študenti izhajali iz odgovorov na prejšnja vprašanja.

Graf 4.10: Kdaj so po vašem mnenju začeli zapisovati ali pa vsaj omenjati ljudske pesmi?

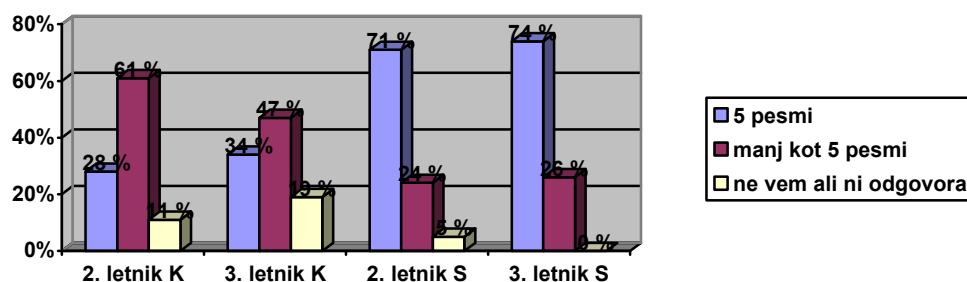

Za možne odgovore smo dali 16. stoletje, ker se je takrat pojavila prva zapisana pesem (*»Le vkup, le vkup«*, 1515), in 18. stoletje, ker se je takrat začel proces zbiranja slovenskih ljudskih pesmi. Sicer pa je bilo v 19. stoletju že dodobra razvito zapisovanje ljudskih pesmi.

Pri študentih 2. letnika kulturologije smo pod drugo šteli odgovore, ki so zajemali čas od antike do 14. stoletja. Pri študentih 3. letnika smo pod drugo šteli odgovore: 19. stoletje, začetek 20. stoletja in 20. stoletje, dolgo časa nazaj, več stoletij nazaj, pozni srednji vek, ko se je razširila pismenost. Iz grafa razberemo, da študenti ne znajo točno uvrstiti začetek zapisovanja ali pa vsaj omenjanja ljudskih pesmi. 16. stoletja ni omenil nihče, za 18. stoletje pa se jih je odločalo zelo malo.

Pod »drugo« so anketiranci 2. letnika slovenistike odgovarjali predvsem z odgovorom 19. stoletje, ki se tudi največkrat pojavlja kot odgovor, potem tudi 17. stoletje, dva odgovora pa sta bila, *»ko so se ljudje začeli zavedati svoje narodnosti«* in *»ko so otroci začeli hoditi v šole in se začeli učiti«*. Pod »drugo« so anketiranci 3. letnika slovenistike odgovarjali predvsem z odgovori, kot so 19. stoletje, 17. stoletje, pa tudi 8. stoletje, ki so tudi največkrat zapisani, kot lahko vidimo iz grafa.

Graf 4.11: Naštejte pet slovenskih ljudskih pesmi

Kot je razvidno, je največ študentov kulturologije naštel manj kot pet pesmi, kar sicer še ne pomeni, da pesmi ne poznajo, morebiti so na to vplivali drugi dejavniki. V večini primerov se je med odgovori znašla pesem *En hribček bom kupil*.

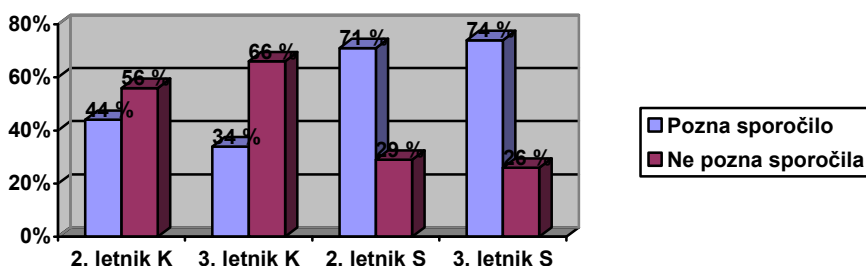
Pesmi, ki so se najpogosteje pojavljale pri študentih slovenistike pa so bile: *Marko skače*, *Na planincih*, *Vsi so venci vejli*, *Lepa Vida*, *Kralj Matjaž*, *Lepa Anka*, *Rošlin in Verjansko*, *Pegam in Lambergar*, *Izidor ovčice pasel*, *En hribček bom kupil*, *Dekle je po vodo šlo*, *Po jezeru bliz' Triglava*.

V 3. letniku so bile po enkrat omenjene tudi naslednje pesmi: *Regiment po cesti gre*, *Če študent na rajžo gre*, *V kloster bi rada šla*, *Rastejo v strmi gori*, *Pastirica žgance kuha*, *Pismo belo*, *Navzgor se širi rožmarin*, *Prašiča smo zredili*, *Mrtvec pride po ljubico*.

Sicer pa je bila večina zadnjih pesmi napisana pri tistih anketirancih, ki so člani določene skupine, ki se ukvarja z ohranjanjem ljudskega izročila.

Prav tako so študenti veliko pesmi, ki so bile zapisane tukaj, zapisali kot odgovor na vprašanje, katere ljudske pesmi se spominjo iz šolskih klopi.

Graf 4.12: Za katero izmed prej naštetih pesmi bi lahko rekli, da res poznate njeno sporočilo in zakaj?

Grafikon smo vseeno naredili iz razloga, ker je veliko študentov kulturologije odgovorilo, da podrobno ne poznajo nobene pesmi, sicer pa očitne razlike ni. To velja

tudi za tiste, ki so pri prejšnjem vprašanju našli vsaj eno pesem. Dejavnikov je spet lahko več; morebiti sporočila res ne poznajo in so se pri prejšnjem vprašanju spomnili le naslovov pesmi.

Tisti, ki so odgovorili, da poznajo določeno pesem, pa so podajali različne odgovore:

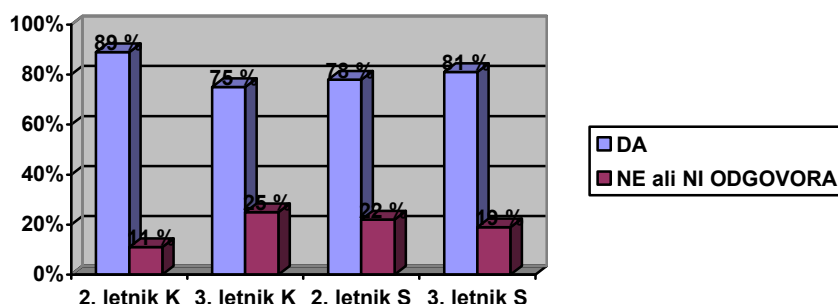
V 2. letniku kulturologije so štiri anketiranci omenili pesem *Na planincah*, ker je tipična za našo deželo, ker imamo veliko hribov in radi hodimo tja in ker so jo v šoli veliko prepevali. Dva anketiranca sta omenila pesem *Lepa Vida*, ker sta jo morala znati na pamet v osnovni šoli, en je omenil *Dekle je po vodo šlo*, ker jo je od malega pela mama, en pa je omenil *Pobelego pole*, ker so jo peli pri pevskem zboru v osnovni šoli.

V 3. letniku so trije anketiranci odgovorili, da poznajo vsa sporočila pesmi, ki so jih našli, saj so sporočila vseh pesmi enostavna in razumljiva (*Marko skače*, *Vsi so venci vejli*, *Po jezeru*, *Na planincah*, *En hribček bom kupil*), en anketiranec je odgovoril, da najbolj pozna sporočilo pesmi *En hribček bom kupil*, ker je doma iz vinorodnega okoliša, kjer se prideluje rujno vince in ga zato tudi opevamo. En anketiranec je omenil *Na planincah*, zaradi enostavnega sporočila, en anketiranec je omenil *Dekle je po vodo šlo* in *Še kislco prodala bom*, spet zaradi enostavnega sporočila, enemu anketirancu je najbližje pesem *Tam dol na ravnem polju*, razloga za to ni navedel. Potem je en odgovor *Le vkup, le vkup*, ker je jasno razpoznavno sporočilo prednikov slovenskega naroda o uporabi proti fevdalnemu sistemu. Trije anketiranci so omenili pesem *Vsi so venci vejli*, ker jih spremlja od malega in jim je všeč ter jo prepeva tudi Vlado Kreslin. Od tega je eden omenil še *Zrelo je žito*, drugi pa *Tam dol na ravnem polju*.

Pripomnimo, da smo šteli pod odgovor »pozna sporočilo« tudi tiste, ki niso navedli razloga, zakaj neko pesem res dobro poznajo, saj jih ni bilo veliko. Sicer pa so si bili tako razlogi kot pesmi pri obeh letnikih slovenistov večinoma podobni. Največkrat se je med omenjenimi pesmimi znašla *Lepa Vida*, ker se jo je obravnavalo v šoli, potem *En hribček bom kupil*, ker anketiranci prihajajo iz vinorodnega okoliša in se tam opeva žlahtna kapljica, pesem, ki je sledila, je *Vsi so venci vejli*, ker je značilna za pokrajino, od koder anketiranec prihaja. Omenjene so bile še naslednje pesmi: *Izidor ovčice pasel* – vojaški motiv, *Dekle je po vodo šlo*, *Kaj ti je deklica* – ker je enostavno sporočilo, *Marko skače* – ker so jo veliko prepevali, *Zeleni Jurij*, *Kranjski Janez*, *Lipa zelenela je*, *Lepa Anka*, *Sijaj, sijaj sončece* in *Mi se imamo radi*.

Odgovora dveh študentov 2. letnika in enega 3. letnika sta bila, da poznata vse našete pesmi pri prejšnjem vprašanju zaradi tega, ker sta člana folklorne skupine in pevskega zbora.

Graf 4.13: Ali poznate vsebino ljudske pesmi Lepa Vida?

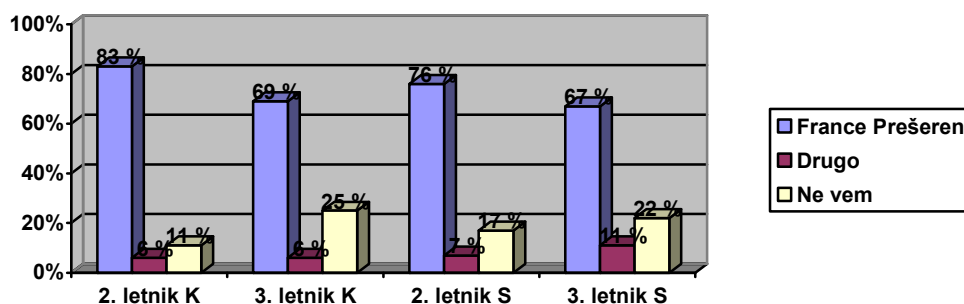
Pod odgovor »da« smo vključili vse tiste, ki so na vprašanje odgovarjali, saj si odgovori po vsebini med seboj niso bili različni. Odgovore kulturologov lahko strnemo v eno izjavo: *»Lepa Vida je stala ob morju, kjer si je prala plenice (obleko), in potem je prišel zamorec (Arabec, Turk, črnec) ter jo ugrabil in jo odpeljal v tujino, kjer je delala kot dovilja. Zapustila je svojega moža in otroka. Sprva si je v tujino želela, pozneje pa je svojo odločitev obžalovala. Osnovni motiv je hrepenenje.«*

Med odgovore smo šteli tudi tiste, ki so v odgovor zapisali, da poznajo le Prešernovo Lepo Vido, kar pomeni, da dejansko ne vedo, da ima ljudska pesem isto vsebino. Sicer pa so v osnovi odgovarjali pravilno, kar je verjetno najbolj posledica obravnave pesmi Lepa Vida pri pouku slovenskega jezika in književnosti v srednji šoli. Prav tako je iz grafa razvidno, da več kot tri četrtine študentov iz obeh letnikov kulturologije pozna pesem Lepa Vida.

Študenti 2. in 3. letnika slovenistike so pod odgovor »da« zapisali izjave, ki jih lahko strnemo v naslednjo izjavo: *»Osnovni motiv je hrepenenje po boljšem življenju. Lepa Vida je bila poročena s starejšim moškim in je z njim imela otroka, s čimer pa ni bila zadovoljna, zato se je odpeljala z zamorcem (črncem, Mavrom, tujcem, mornarjem, morskim zapeljivcem) v tujo deželo. Le-ta ji je obljubljal boljše življenje. Odpeljal jo je na španski dvor, kjer je postala dovilja otroku kraljici, kjer pa je spoznala svojo napako in se je želela vrniti nazaj domov. Zopet je bila nesrečna.«*

Dobili smo tudi en odgovor, da je Vida *»odšla v Afriko«*, in več različic zaključka, *»da se vrne nazaj domov«*, *»da se utopi, ko izve, da je otrok umrl«*, nekateri pa so napisali, da obstaja konec z več možnostmi.

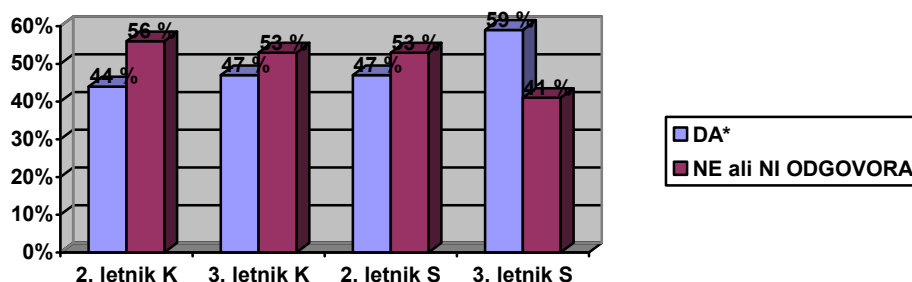
Graf 4.14: Kdo je prepesnil pesem Lepa Vida?

Kot ciljni odgovor smo si zastavili slovenskega pesnika Franceta Prešerna, ker se zdi najbolj razpoznaven tako v smislu največjega slovenskega pesnika kot tudi v primeru prepesnitve Lepe Vide. Sicer je bila Lepa Vida že večkrat prepesnjena in predelana. Iz grafa vidimo, da študenti kulturologije pretežno vedo, kdo je prepesnil Lepo Vido. Pod rubriko »drugo« smo dobili odgovore, kot so Zoran Predin, Oton Župančič, »zamorec« itd. Sicer pa je večje število tistih, ki ne vedo, kdo jo je prepesnil, kot pa tistih, ki so zapisali katerega drugega pesnika ali pisatelja.

Tudi študenti 2. in 3. letnika slovenistike pretežno vedo, kdo je prepesnil pesem Lepa Vida. Pod drugo pa smo dobili različne odgovore, predvsem Ivan Cankar, več literarnih ustvarjalcev, Oton Župančič in H. Heine.

Graf 4.15: Poznate pesmi o Kralju Matjažu? O čem govorijo?

Iz grafa je sicer razvidno, da ni velike razlike med tistimi kulturologi, ki so odgovorili, da poznajo pesmi o Kralju Matjažu in tistimi, ki so odgovorili, da pesmi ne poznajo, vendar smo tiste, ki so napisali, da pesmi poznajo, šteli pod »da«. Naša predpostavka je, da dejansko poznajo le slovensko pripovedno izročilo o Kralju Matjažu oziroma njegov lik, saj so bili vsi odgovori pod »da« zapisani z naslednjo izjavo: *»Kralj Matjaž spi pod Peco in ko se mu bo brada devetkrat ovila okoli mize, se bo zbudil in prinesel ljudstvu*

blagostanje in srečo.« To je besedilo iz slovenske pripovedke o Kralju Matjažu in ne iz ljudskih pesmi o Kralju Matjažu, ki govorijo o Matjaževih bojih s Turki.

Študenti 2. in 3. letnika slovenistike so v približno enakem razmerju odgovarjali, da poznajo pesmi o Kralju Matjažu oz. da jih ne poznajo. Odgovor »da« smo označili z zvezdico (*), ker moramo dodati opombo, da so tisti, ki poznajo pesmi o Kralju Matjažu, dejansko odgovorili z naslednjo izjavo: *»Kralj Matjaž spi pod Peco in ko se mu bo brada devetkrat ovila okoli mize, se bo zbudil in prinesel slovenskemu narodu svobodo in blagostanje. Pesmi govorijo o njegovem junaštvu ter njegovi ljubljeni Alenčici.*« Dejansko torej to pomeni, da poznajo legendo o Kralju Matjažu, ne pa tudi pesmi, čeprav so odgovarjali pritrdilno.

Dobili pa smo dva zanimiva odgovora študentov 3. letnika:

Prvi se glasi: *»Križ kraž, Kralj Matjaž, luknjo vrta, luknjo vrta, poč, poč, poč.*«

Drugi se glasi: *»Pesmi govorijo o Matiji Korvinu, ogrskem kralju, ki se je boril proti Turkom.*«

Zadnji odgovor je torej edini, ki ustreza temam pesmi o Kralju Matjažu.

Ljudskih pesmi o Kralju Matjažu dejansko v šoli nismo obravnavali, kar nam zopet lepo pokaže, da je zanimanje za ljudsko pesem majhno in da se je zelo malo izmed vprašanih poglobilo v te pesmi oziroma jih prebralo.

21. vprašanje:

Pri vprašanju, ki se je glasilo **»Katera je vaša prva asociacija, ko pomislite na zgodovino slovenske kulture?«**, smo dobili veliko različnih odgovorov, ki pa so dokaj zanimivi. Predvsem je zanimivo to, da je bil največkrat omenjen Primož Trubar in slovenski jezik oziroma literatura. Verjetno je to posledica obravnave le-tega v osnovni in srednji šoli.

Študenti 2. letnika kulturologije so podali naslednje odgovore: *kozolec, ljudsko izročilo, Primož Trubar, kmečko življenje, vinograd, France Prešeren, slovenski kulturni sindrom, Brižinski spomeniki, Avstro-Ogrska, literatura.*

Študenti 3. letnika pa naslednje: *vojna, Brižinski spomeniki, sindrom ponavljajočega se konflikta 2. sv. vojne, kmetje na polju, profesor Gabrič in njegov predmet, pesniki in pisatelji, razvito šolstvo, boj za slovenski jezik in knjige, Primož Trubar, čitalnice, partizani, ne vem dovolj o njej, asociacij je veliko, stereotip hlapčevstva, France Prešeren, Jernej Kopitar, Peter Klepec.*

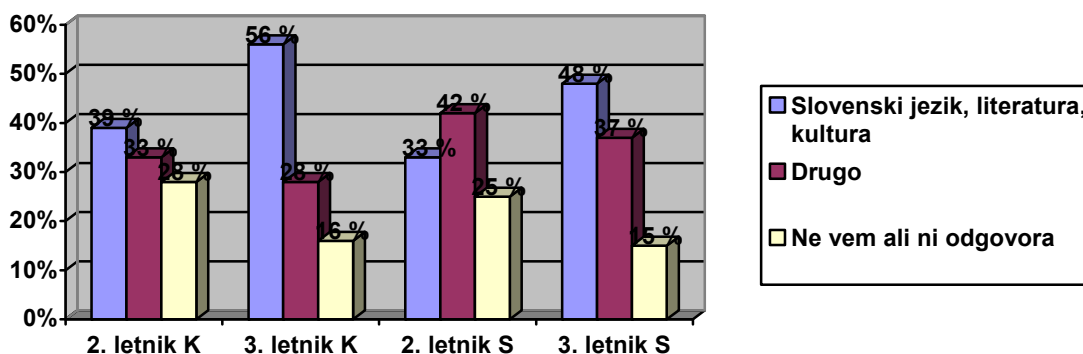
Med študenti 2. letnika slovenistike je bil največkrat omenjen Primož Trubar in Brižinski spomeniki, pri študentih 3. letnika pa največkrat običaji in navade.

Študenti 2. letnika so podali naslednje odgovore: *ljudsko izročilo, Primož Trubar, Abecednik in Katekizem, Adam Bohorič, bogastvo kulture, raznolikost motivov, humor, Brižinski spomeniki, navade in običaji, France Prešeren, boj za kulturno identiteto, petje in ples, protestantizem, Valentin Vodnik, slovenski kmet: priden, učljiv, močan, pameten, kulturn in nadarjen, razsvetljenstvo, knežji kamen, Jurčičev deseti brat.*

Študenti 3. letnika pa naslednje: *revščina, zavzemanje za slovenski jezik, strah pred nemško kulturo, Primož Trubar, petje in ples, rokopisi, ponarodele pesmi, ljudsko izročilo in ljudska pesem, nesramni Švabi, nabožna besedila, Marko Stabej, France Prešeren, običaji, slovenska obrt, slovenski jezik, Brižinski spomeniki, Desetnica, pluralizem.*

Zanimivo je, kako se je ime Primož Trubar večini vtisnilo v spomin, in to tako kulturologom kot slovenistom, za njim pa še Brižinski spomeniki. Dejansko bi lahko rekli, da so študenti v šolskih klopi poslušali o Primožu Trubarju in Brižinskih spomenikih, lahko bi tudi dejali, da pretežno poznajo zakladnico zgodovine slovenske kulture in da jim sam pojem kulture ni tuj.

Graf 4.16: Kateri je po vašem mnenju najbolj konstitutiven element slovenske nacionalne identitete?

Pod »drugo« smo pri študentih 2. letnika kulturologije dobili naslednje odgovore: *vino, Cankarjeva mati, lipov list, himna, kmečko življenje, zemlja.*

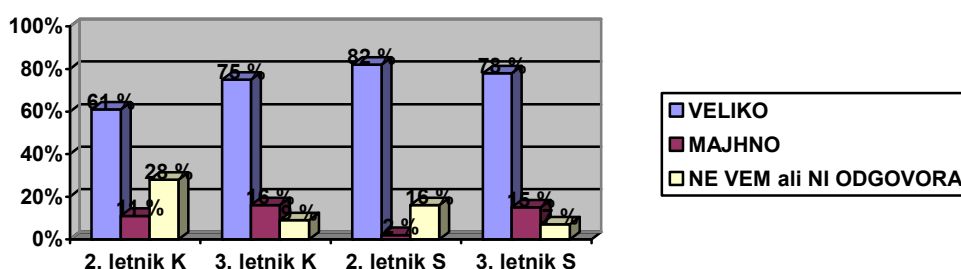
Pod »drugo« smo pri študentih 3. letnika dobili naslednje odgovore: *alkohol, krščanstvo in komunizem, kmečko življenje, izrinjenost in zapostavljenost, himna, zastava, nagelj.*

Iz grafa vidimo, da predvsem študenti 3. letnika kulturologije poznajo pojem nacionalne identitete in konstitutivnosti ter njuno povezanost z jezikom, čeprav je tudi v 2. letniku številčno največ tistih, ki so na vprašanje odgovorili s pojmom »jezik«. Ostali odgovori nakazujejo predvsem v smer stereotipizacije Slovencev (alkohol, izrinjenost, vino ...), nekateri med njimi pa omenjajo že simbole slovenskega naroda, ki so nastali z oblikovanjem slovenske države (lipov list, himna ...).

Študenti 2. letnika slovenistike se bolj nagibajo k drugim konstitutivnim elementom slovenske nacionalne identitete kot pa k slovenskemu jeziku. Sicer pa jih je veliko odgovorilo, da ne vedo, kateri je najbolj konstitutivni element slovenske nacionalne identitete. Pri tem pa so se študenti 3. letnika nagibali k odgovoru, da je jezik tisti element, ki je najbolj prisoten pri gradnji slovenske nacionalne identitete. Pod rubriko »drugo« smo dobili še naslednje odgovore: *France Prešeren, narodna noša, narodne pesmi oz. običaji, himna, vino, pitje, zmaga malega nad velikim, pesem hvalnica od Vodnika, narodna zavest, pokrajina in njeni ljudje, preprosti in veseli ljudje, herojstvo, vsebina starih pesmi*. Študenti 3. letnika so podali naslednje odgovore: *narodne noše, himna, grb, zastava, lipa, lipov list, ljudske pesmi in običaji, vino, France Prešeren, kurenti*.

Zanimivo je prevladujoče mnenje, da so narodne noše, himna in vino konstitutivni elementi slovenske nacionalne identitete. Morebiti sta prva dva razpoznavna elementa slovenskega naroda, ampak sta nastala šele z oblikovanjem slovenske nacionalne identitete. Vino pa bi uvrstili med nek stereotip o slovenskem narodu kot narodu hlapcev in pijancev. Mogoče od tu anketirancem te ideje. V eni izmed anket smo dobili podčrtano besedo »konstitutivno« in pod njo vprašaj, kar pomeni, da anketiranec ni razumel pomena te besede. Morebiti je bilo torej vprašanje za nekatere nerazumljivo in zato nismo dobili odgovora ali pa smo dobili drugačen odgovor, kot bi ga sicer.

Graf 4.17: Kakšno vlogo je imela ljudska pesem pri izoblikovanju slovenske nacionalne identitete?

Graf nam prikazuje, da se študenti kulturologije v veliki meri strinjajo, da je imela ljudska pesem pri izoblikovanju slovenske nacionalne identitete veliko vlogo. Le dva študenta 2. letnika in pet študentov 3. letnika so menili nasprotno.

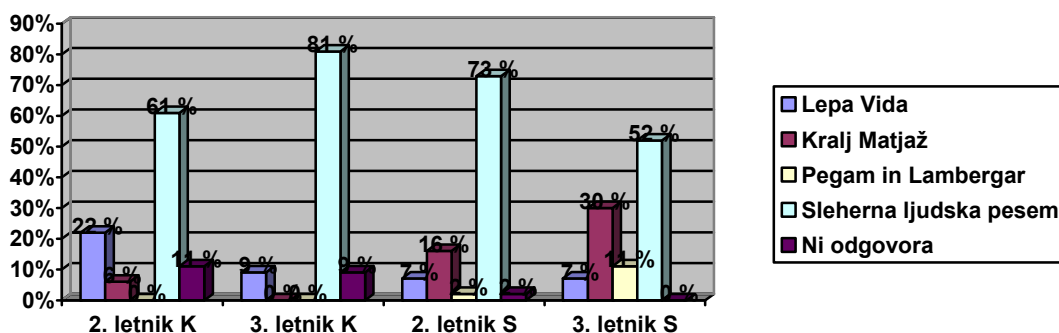
Odgovore študentov 2. in 3. letnika, ki so odgovarjali z »veliko«, lahko strnemo pod naslednjo izjavo: *»Ljudska pesem je imela kar precej veliko vlogo, predvsem povezovalno, pomagala je da smo se ločili od drugih narodov, pomagala je pri oblikovanju jezika, krepila je narodno zavest ter krepila je nacionalno identiteto.«*

Pri tem vprašanju so študenti že povezali ljudsko in ljudsko pesem z nacionalno identiteto. Odgovori so si presenetljivo podobni.

Študenti 2. in 3. letnika slovenistike so pod rubriko »veliko« zapisali naslednje: *»Ljudska pesem je imela pomembno vlogo predvsem pri ohranjanju slovenskega jezika, delno je pripomogla k izoblikovanju narodne zavesti, prav tako pa je imela tudi povezovalno vlogo – vsak narod ima svoje ljudske pesmi, ki so značilne le zanj, v teh pesmih se ljudje prepoznajo, družijo jih občutek pripadnosti.«*

Študenti 3. letnika, ki so odgovorili z »malo«, so svoj odgovor pojasnili na naslednji način: *»Ljudska pesem sama ni imela tolikšne vloge pri izoblikovanju slovenske nacionalne identitete, kot so jo imele knjige (proza). Ljudi je predvsem povezovala.«*

Graf 4.18: Katera ljudska pesem je najbolj konstitutivna za slovensko nacionalno identiteto?

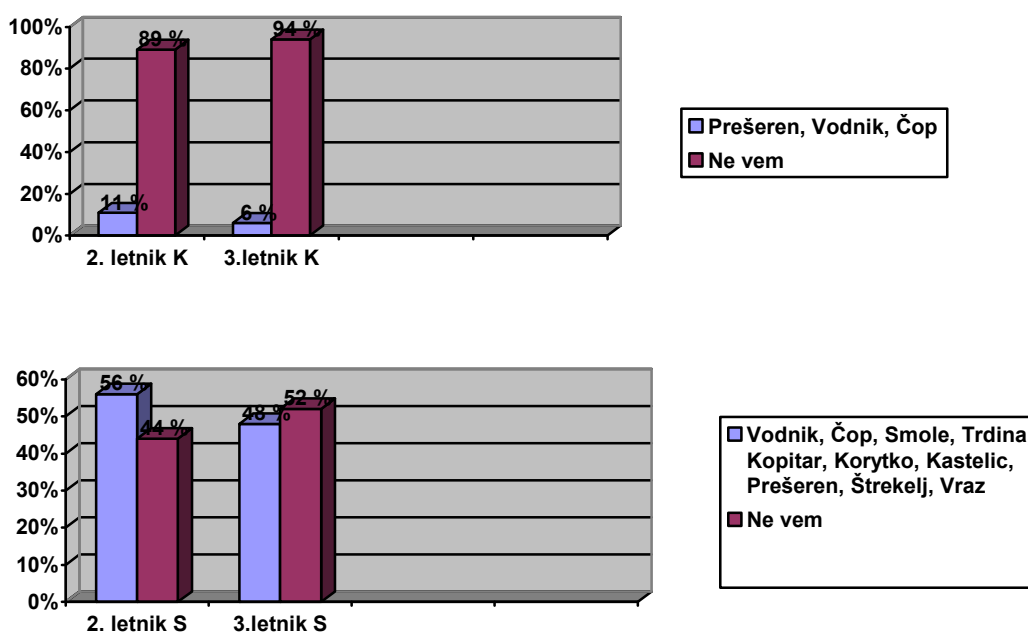
Kot lahko vidimo, so študenti kulturologije v največjem številu odgovarjali, da je slehera ljudska pesem prispevala h krepitvi slovenske nacionalne identitete. Zanimivo je, da se študenti torej niso odločali za posamezno ljudsko pesem, temveč za odgovor, da so vse ljudske pesmi pomembne za oblikovanje slovenske nacionalne identitete. Če vprašanje povežemo s prejšnjim, bi lahko rekli, da so odgovarjali tako, ker naj bi po njihovem mnenju ljudska pesem na splošno pripomogla pri oblikovanju jezika, ki je nepogrešljiv element slovenske nacionalne identitete. Sicer pa menimo, da niso bile vse pesmi ključnega pomena za izoblikovanje identitete slovenskega naroda, ker niso vse enako občutno zaživele v družbi in med generacijami pesnikov in pisateljev. Menimo, da je s tega stališča ena izmed najbolj odmevnih Lepa Vida, takoj za njo pa Kralj Matjaž, ki je postal tudi simbol slovenskega naroda. Najprej je namreč pomembno, da je bila pesem pripovedna, da je torej imela neko zgodbo; morala pa je biti tudi večkrat prepesnjena. Zgodba je morala biti povezana z določenim momentom v zgodovini, pri čemer je za literarnega ustvarjalca nosila iskano sporočilo, ki ga je tako s svojim delom posredoval svoji 'publiki', ki je razumela sporočilo pesmi (glej Golež-Kaučič 2003, 100).

V obeh letnikih po dva študenta nista odgovorila na zastavljeno vprašanje. Morebiti se nista mogla odločiti ali pa ni bilo zapisane pesmi, ki je po njunem mnenju najbolj konstitutivna za slovenski narod.

Največ študentov tako 2. kot tudi 3. letnika slovenistike meni, da je slehera ljudska pesem pripomogla pri izoblikovanju slovenske nacionalne identitete. Zanimivo pa je, da so na drugo mesto uvrstili pesem Kralj Matjaž, o kateri pri študentih kulturologije ni sledu.

Zanimivo je tudi, da ljudskih pesmi o Kralju Matjažu ne poznajo, je pa po njihovem mnenju druga ali pa prva pesem, ki je najbolj konstitutivna za slovensko nacionalno identiteto, ravno Kralj Matjaž. Domnevamo lahko, da je temu tako, ker je bila pesem večkrat literarno obdelana in je Kralj Matjaž postal nekakšen simbol slovenskega naroda, saj namreč iz samih anket, natančneje iz vprašanja o tem, ali poznajo pesmi o Kralju Matjažu, lahko razberemo, da poznajo predvsem legendo o njem in ne samih pesmi.

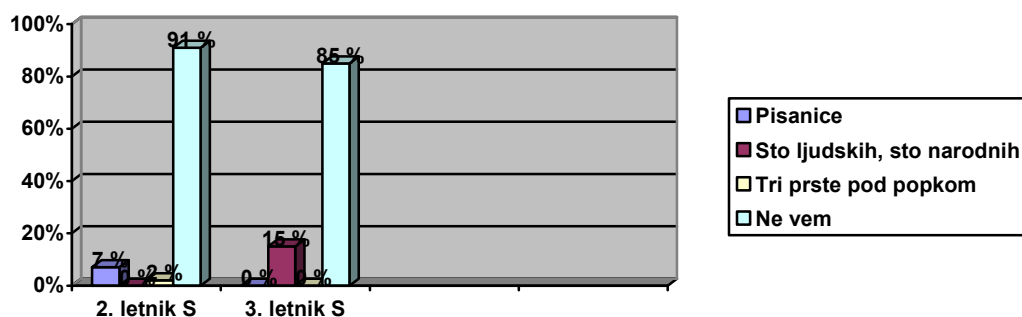
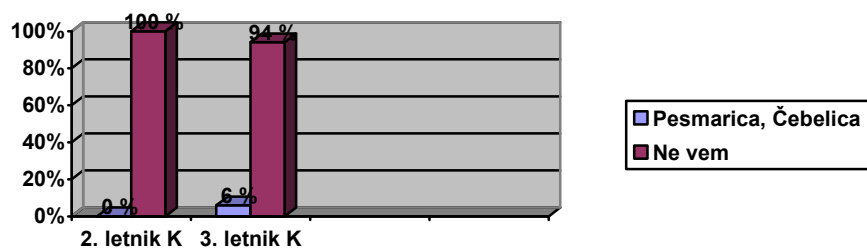
Graf 4.19: Naštejte tri najpomembnejše zbiralce slovenskih ljudskih pesmi 19. stoletja

Graf nam pove, da študenti kulturologije načeloma ne vedo, kdo so bili zbiralci slovenskih ljudskih pesmi. Le po dva študenta iz obeh letnikov sta omenila vsaj Vodnika in Čopa. Imeni Karel Štrekelj ali Stanko Vraz nista bili omenjeni.

Lahko tudi vidimo, da študenti obeh letnikov slovenistike pretežno poznajo zbiralce slovenskih ljudskih pesmi 19. stoletja, morebiti so tu ali tam zapisali ime, ki ne spada med pravilne odgovore, vendar v glavnem imajo neko predstavo o zbiranju ljudskih pesmi. Pri študentih 3. letnika sta se pogosto pojavili imeni Karel Štrekelj in Stanko Vraz, medtem ko je ime Karel Štrekelj v 2. letniku zapisal le en študent.

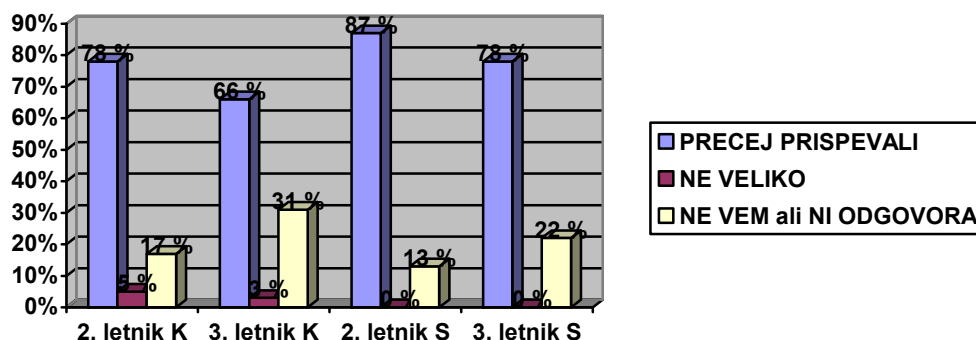
Graf 4.20: Kateri sta najpomembnejši zbirki slovenskih ljudskih pesmi?

Iz grafa je lepo razvidno, da študenti kulturologije ne vedo, kateri sta zbirki slovenskih ljudskih pesmi. Niti en študent drugega letnika pozna nobene zbirke. Tudi oba podana odgovora pri študentih 3. letnika kulturologije sta nepravilna. Zbirki sta namreč Slovenske narodne pesmi Karla Štreklja ter Slovenske ljudske pesmi sodelavcev Glasbenonarodopisnega inštituta. Tudi študenti obeh letnikov slovenistike ne poznajo zbirk slovenskih ljudskih pesmi.

Obe vprašanji, tako 25. kot 26. (grafa 4.19 in 4.20) sicer mogoče zahtevata malce več znanja, vendar pa zopet lepo nakazujeta, da študenti le malo vedo o slovenski ljudski pesmi in da je zanimanje zanjo oslabele, čeprav so nekoliko več znanja pri prejšnjem vprašanju pokazali slovenisti.

Graf 4.21: Kako so po vašem mnenju slovenski literarni ustvarjalci prispevali k razmahu slovenske nacionalne identitete?

Pod odgovor, da so slovenski literarni ustvarjalci prispevali precej k razmahu nacionalne identitete, ki je bil tudi podan v največjem številu v obeh letnikih, podajamo naslednjo izjavo, ki zajema vse odgovore in velja tako za 2. kot 3. letnik kulturologije: *»Prispevali so veliko, saj so ustvarjali v slovenskem jeziku, ga ohranjali in utrjevali, ki je bil glavni povezovalni element slovenskega naroda, s svojimi deli so dali Slovencem kulturo – jezik, literaturo – kar je temelj za oblikovanje slovenske nacionalne identitete. Poleg tega so bili velikokrat tudi politično angažirani.«* Za tiste, ki so menili, da niso veliko prispevali, so bile bolj bistvene ljudske pesmi.

Študenti 2. in 3. letnika slovenistike so pod odgovor »precej prispevali« podali naslednjo izjavo: *»Predvsem z jezikom, s težnjo po pisanju v nacionalnem jeziku, ki je povezoval slovenski narod. Slovensko nacionalno identiteto so dvignili na višjo raven, jo na nek način kultivirali. Hoteli so pokazati 'naprodaj nismo Slovenci nikdar'. Nekateri literarni ustvarjalci so se tudi borili za Zedinjeno Slovenijo. Poleg tega so zapisovali ljudske pesmi, da jih ne bi pozabili. Razvili so ljudsko³⁹.*

Vprašanje je bilo verjetno kot nalašč za študente slovenskega jezika s književnostjo, zato ni pri odgovorih sledu o mnenju, da bi pisatelji malo prispevali k razmahu slovenske nacionalne identitete.

4.3.2 GLAVNE UGOTOVITVE

Obe hipotezi, ki smo ju zastavili na začetku raziskave, smo zavrnili, namreč rezultati anket kažejo, da slovensko ljudsko pesem enako dobro ali slabo poznajo tako študenti kulturologije kot študenti slovenistike. Ne glede na smer študija, četudi je to slovenistika, katere sestavni del je nedvomno tudi poznavanje ljudskih pesmi, torej

³⁹ Glej opombo 1.

ljudskega izročila, med študenti ni velikih razlik v prepoznavanju in razumevanju slovenske ljudske pesmi ter njene povezave s slovensko nacionalno identiteto. Glavna teza je, da so ljudske pesmi področje, ki pritegne le majhen krog ljudi. Velika večina jih šteje med zgodovino slovenskega naroda. Opis, da ljudsko pomeni »staro«, nakazuje na pozabljen pojem za marsikaterega študenta. Predvsem pa je presenetljiva velika podobnost med odgovori pri obeh smereh. Zanimivo je, kako so tako slovenisti kot kulturologi enako odgovarjali na vprašanje »Kaj je ljudska pesem?« Presenetljiva podobnost je tudi pri vprašanjih »Kaj pomeni pojem narodnega?«, »Kaj pomeni pojem ljudskega?«, »Kateri liki so značilni za slovenske ljudske pesmi?«, »Na kaj vas spomni zgodovina slovenske kulture?« itd. Zanimivo je, da so študenti obeh smeri in letnikov na vprašanja odgovarjali ob različnem času, v različnih prostorih, med seboj se lahko sploh ne poznajo, izrazili pa so zelo podobno, če že ne enako mnenje. V največji meri je to verjetno posledica učnega programa v šolah. Zelo malo je pri tem osebne angažiranosti. Sicer je bilo nekaj odgovorov, ki so nakazovali na samostojno razmišljanje o temi izvedene ankete, vendar jih je bilo številčno premalo, da bi lahko kakorkoli zaznamovali pogled na ljudske pesmi in nacionalnost.

Študenti obeh fakultet se spomnijo tistih ljudskih pesmi, ki so jih prepevali v šoli ali doma, in tistih pesmi, o katerih so jih podučili stari starši ali starši (glej Graf 4.7 in Graf 4.8). Pesmi glede na pokrajino, od koder prihajajo, ne poznajo (glej Graf 4.9), prav tako se spomnijo definicij iz šole, posebej vsebine tistih pesmi, ki so jih obravnavali v šoli, na kar nam nakazujejo tudi graf in izjave študentov pri vprašanju o Lepi Vidi, kjer so se razpisali o sporočilu te pesmi in ga tudi pravilno opredelili – pesem so obravnavali pri pouku slovenskega jezika. Pesmi o Kralju Matjažu denimo ne poznajo, zelo slabo pa tudi sporočila vseh ostalih pesmi, ki so jih našteali (glej Grafa 4.13 in 4.15).

Pri tem gre tudi za strokovno napako, saj so večino učbenikov za osnovne in srednje šole pisali le 'pravoverni slavisti' in ne folkloristi, ki zaradi tega, ker niso imeli svojega samostojnega pedagoškega oddelka na univerzi, niso mogli uveljaviti svojih spoznanj v slavističnih krogih ter sodelovati pri pripravi učbenikov. Ti so zaznamovali vedenje o ljudski pesmi, ki je s stališča folkloristike pogosto napačno, in le-to se je prenašalo iz generacije v generacijo (Golež-Kaučič 2000, 522).

Kaj več o ljudskih pesmih ne vedo, sklepamo lahko, da za to ni zanimanja, prav tako pa ni prevelikega zanimanja niti za poustvarjalce ljudske glasbe (glej Graf 4.4). Študenti večinoma niso člani folklorne skupine ali česa podobnega (glej Graf 4.5). V poznavanju pojmov ljudska pesem, ljudsko in narodno ni bilo opaznih razlik. Predvsem so ljudsko povezali s preprostim, starim, kmečkim, narodno pa z narodom kot nekom, ki ima za svojo podlago ljudsko. Slovenisti so v tem primeru izenačevali pojma narod in nacija, kar sicer nima istega pomena, vendar druge razlike ni bilo. Poleg tega se študenti obeh smeri zavedajo, da je pisana beseda v slovenskem jeziku na temeljih ljudske pesmi pripomogla pri oblikovanju slovenske nacionalne identitete. To lahko vidimo pri navezavi pojmov ljudsko in narodno, kjer navedejo kako je ljudsko in narodno povezano, in pa tudi pri vprašanju o prvi asociaciji ob besedi zgodovina slovenske kulture. Ta je največkrat Primož Trubar ali Brižinski spomeniki. Nedvomno pa je to vidno pri neposrednem vprašanju o konstitutivnem elementu slovenske nacionalne identitete ter pri zadnjem vprašanju o tem, koliko so literarni ustvarjalci pripomogli k razmahu slovenske nacionalne identitete. Razlika med kulturologi in slovenisti je le pri 25. vprašanju o zbirateljih ljudskih pesmi 19. stoletja, pri čemer so o tem veliko več vedeli slovenisti, prav tako pa so slednji pokazali nekoliko več zanimanja tudi za poustvarjalce ljudskega in bolj zavzeto odgovarjali na 16. vprašanje, kjer so našli vseh pet pesmi (glej Grafa 4.19 in 4.11).

Prav tako smo ovrgli tudi drugo hipotezo, in sicer da študenti, ki bolje poznajo ljudsko pesem, tudi bolje poznajo poustvarjalce ljudskih pesmi. To še zlasti ne drži pri kulturologih, nič kaj bolj pa tudi ne pri slovenistih. Nekaj študentov, ki je poznalo poustvarjalce ljudskega, ni vedelo nič več ali manj o ljudskih pesmih (glej Graf 4.3 in 4.4). Navezovanje poustvarjalcev ljudskega in ljudskih pesmi se je zgodilo le pri 1 % študentov, ki so bili člani kakšne skupine, ki se ukvarja z obujanjem starih ljudskih šeg.

5 SKLEP

Kultura oziroma jezik slovenskega naroda sta bila torej tista, ki sta ga pripeljala do samostojnosti. Pri tem je kultura postala nacionalna kultura in del te nacionalne kulture so tudi ljudske pesmi oziroma ljudske balade ali pripovedne pesmi, ki so med Slovenci najbolj razširjene. Snov ali motiv za nekatere ljudske pesmi so slovensko govoreči prebivalci prevzeli od drugih narodov in jih oblikovali na način, ki je opisoval njihove razmere, občutenja, doživetja. Te ljudske pesmi pa najdejo največjo odmevnost v literaturi, ki je ravno tako del nacionalne kulture slovenskega naroda in je pisana v

slovenskem jeziku. Ljudske pesmi so ravno s petjem v posebni, privzdignjeni govorici, pri čemer ne gre niti za čisto narečje in ne za knjižni jezik, vendarle ohranjale slovenske dežele slovenske in s tem pokrajinsko pripadnost, ki je pozneje postala narodna in narečja poenotila v uradni slovenski jezik. Sama vsebina ljudskih pesmi je postregla z občutenji, razumevanji življenja tako prednikov slovenskega naroda kot pozneje slovenskega naroda, in pa nazadnje naroda v svoji državi, stiskah in bolečinah, strahovih in pogumu. Vsaka pesem nekaj pove, pripoveduje, poje o določeni dobi, obdobju, trenutku. Tako se v pesmi Pegam in Lambergar skrivajo boji med celjskimi grofi in Habsburžani, boji med vitezi, na pesem pa nas spominja tudi upodobitev boja dveh konjenikov na panjskih končnicah. Kralj Matjaž nam pripoveduje o svojih bojih in zmagah nad Turki oziroma bosanskimi muslimani, ki so v 15. stoletju zasedali slovensko ozemlje. Lepa Vida poje o svoji ugrabitvi in pozneje s Prešernovo prepesnitvijo celo o svojem hrepenenju po boljšem življenju in o nesreči, ki jo je okusila na tujem, ko je spoznala kakšno bogastvo je pustila doma. Idejni pojmi, ki se skrivajo v pesmih, kot so zmaga, pogum, vzdržljivost, spoznanje, kaj pomeni imeti svoj dom, kaj pomeni biti ljubljen in ljubiti, imeti družino, besedne zveze, kot so *»kako dolgo čakala sem te«*, *»ve dobro kaj na hrbtu ima«*, *»resnično bom«* itd. vzpodbujajo in omogočajo krepitev nacionalne identitete, v našem primeru slovenske. Ljudske pesmi so tako pripomogle h krepitvi slovenske nacionalne identitete, pa ne le zaradi uporabe slovenskih narečij in jezika, ampak tudi zaradi vsebine, ki jo lahko razumemo kot tako, da je pripomogla pri izoblikovanju slovenske nacionalne identitete, sploh pa če pomislimo na 19. stoletje, ko so se ljudske pesmi znašle v literaturi. Pri tem lahko junaka, kot sta Lambergar in Kralj Matjaž, predstavljata Drugega, nekoga, s katerim bi se marsikateri pripadnik slovenskega naroda in pa Slovenec želel poistovetiti, biti kot on, pogumen, vzdržljiv, ga dohiteti. Težje smo v analizi pesmi našli in opredelili ksenofobijo in rasizem. Rasizem je sicer novodobni pojem, vendar je obstajal že dolga stoletja, preden so iznašli ime zanj, čeprav ga kljub temu v pesmih ni bilo zaslediti. Bolj verjetneje je šlo za prikaz borbe v imenu ozemlja, domovine, pa tudi neposredno omenjeni *»črni zamorc«*, ki ga je Lepa Vida že enkrat srečala, kar je razvidno iz vsebine pesmi, ne kaže na rasizem.

Vse te izpovedi in pripovedi skozi ljudske pesmi so seveda del ljudstva, naroda, nacionalne kulture in tudi naroda v svoji državi. So torej del identitete, del zavesti nekega naroda. Slovenske ljudske pesmi so del nacionalne identitete slovenskega naroda. So pa to zato, ker so bile v določenem zgodovinskem trenutku pomembne in so

čez nekaj časa postale ponovno pomembne. Tu se lahko spomnimo Goljevščkove, ki pravi, »da zgodba postane mit, ko se določena življenjska situacija obnovi, recimo nacionalna ogroženost določene skupine.« S tem ko so pesmi zapisali in jih večkrat literarno obdelali ter njihovo vsebino prilagodili trenutni situaciji, so pesmi postale mit in ključno besedilo v kulturi slovenskega naroda ter tako na novo predstavile slovensko nacionalno identiteto. Da pesem postane mit (mit naj bi skrival v sebi pomene, ki s svojo vsebino zadevajo kolektivno usodo naroda) in si pridobi mitske razsežnosti, mora torej imeti takšno vsebino, ki ustreza narodu v dani situaciji, bodisi mu daje tolažbo, upanje ali pa opisuje trenutno ujetost naroda v toku zgodovine. Takrat postane pesem tudi ključna v kulturi nekega naroda. Ko pesem postane mit in najde svoje mesto v literaturi, oblikuje tudi kolektivni spomin naroda, kar pomeni, da se določenega dogodka spominja posameznik, ki pa skozi literaturo postane kolektivni spomin za bralce. Pesem postane besedilo, ki se ga spominjajo vsi, saj je narod doletela ista življenjska izkušnja. Kljub temu, da smo skozi diplomsko nalogo želeli pokazati, kako pomembna je vloga ljudskih pesmi v zgodovini slovenske kulture in naroda, in smo zaradi tega izvedli tudi anketo o prepoznavnosti ljudskih pesmi med študenti, so bili rezultati ankete zanimivi in presenetljivi. Iz vsakdanjega življenja namreč vemo, da vloga ljudske pesmi v življenju slovenskega naroda ni posebej poudarjena in da so ljudske pesmi potisnjene na obrobje zanimanja današnje družbe. Rezultati so nam pokazali ravno to, da je znanje o ljudski pesmi med študenti slovenistike in študenti kulturologije skromno. Kar vedo o ljudski pesmi, vedo predvsem iz osnovne šole, malo manj iz srednje, le majhen odstotek študentov pa je članov kakršnekoli skupine, ki se ukvarja z obujanjem ljudskega izročila. Vsi so se strinjali s tem, da sta bili literatura in jezik ena izmed najpomembnejših dejavnikov oblikovanja in krepitve slovenske nacionalne identitete.

6 LITERATURA

- Anderson, Benedict. 1998. *Zamišljene skupnosti: o izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Baš, Angelos, Slavko Kremenšek, Niko Kuret, Zmaga Kumer, Janez Bogataj, Tone Cevc, Ivan Sedej, Jurij Fikfak, Helena Ložar-Podlogar, Janja Žagar, Mojca Ravnik in Ingrid Slavec Gradišnik, ur. 2004. *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Balint-Čeh, Julia. 2002. Motiv Kralja Matjaža v slovenski in madžarski književnosti. V *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literatura in kulture: ob 80-letnici Oddelka za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete univerze v Ljubljani*, ur. Aleksandra Derganc, 479–493. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Dolar, Mladen. 2003. Slovenska nacionalna identiteta in kultura – navodila za uporabo. V *Nacionalna identiteta in kultura*, ur. Neda Pagon in Mitja Čepič, 21–35. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo – ICK.
- Fatur, Silvo. 1992. O slovenskem kralju Matjažu in lepi Vidi. *Primorska srečanja* 17 (130): 126–128.
- Gogala, Viljem. 2002. *Sen kralja Matjaža: pot v osrčje srednjeevropskega mita*. Ljubljana: Modrijan.
- Goljevšček, Alenka. 1982. *Mit in ljudska pesem*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Golež, Marjetka. 1998. Poustvarjanje ljudskih balad – posamezni odsevi v sodobni literaturi in v sodobnem življenju v Sloveniji. V *Ljudske balade med izročilom in sodobnostjo*, ur. Marjetka Golež, 47–60. Ljubljana: Založba ZRC.
- Golež Kaučič, Marjetka. 2000. Slovenska ljudska pripovedna pesem (balada) in njeni odsevi v Prešernovi ter odmevi v sodobni poeziji. V *Romantična pesnitev: ob 200. obletnici rojstva Franceta Prešerna: mednarodni simpozij*, ur. Marko Juvan in Meta Lokar, 521–542. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.
- --- 2003. *Ljudsko in umetno – dva obraza ustvarjalnosti*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- --- 2007. Ljudsko pesemsko izročilo kot kulturni spomin Jančarjevega romana in drame Katarina, pav in jezuit. *Traditiones* 36 (2): 77–113.
- Golež Kaučič, Marjetka, Marija Klobčar, Zmaga Kumer, Urša Šivic in Marko Terseglav, ur. 2007. *Slovenske ljudske pesmi V*. Ljubljana: Založba ZRC.

- Grafenauer, Ivan. 1943. *Lepa Vida – študija o izvoru, razvoju in razkroju narodne balade o Lepi Vidi*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- --- 1950. Slovenske ljudske pesmi o Kralju Matjažu. *Slovenski etnograf* 3/4 (1950/1951): 189–240.
- Halbwachs, Maurice. 2001. *Kolektivni spomin*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Haralambos, Michael in Martin Holborn. 1999. *Sociologija: teme in pogledi*. Ljubljana: DZS.
- Jung, Carl G.. 2002. *Človek in njegovi simboli*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Juvan, Marko. 1990. *Imaginarij krsta v slovenski literaturi: medbesedilnost recepcije*. Ljubljana: Revija literatura.
- --- 2005. Kulturni spomin in literatura. *Slavistična revija* 53 (3). Dostopno prek: <http://www.ff.uni-lj.si/sr/okvir.html> (20. september 2008).
- Južnič, Stane. 1993. *Identiteta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kovač, Edvard. 1998. Vznemirjujoča neskončnost. V *Etika in neskončno. Čas in drugi*, ur. Emmanuel Levinas, 7-19. Ljubljana: Družina.
- Kropelj, Monika. 2002. Nastanek zemlje, ki počiva na ribi, riba Faronika: slovensko mitološko izročilo. *Gea* 12 (1). Dostopno prek: <http://www.gea-on.net/> (13. maj 2008).
- Kumer, Zmaga, Milko Matičetov, Boris Merhar in Valens Vodušek. 1970, ponatis 1997. *Slovenske ljudske pesmi I*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Kumer, Zmaga. 1990. Kralj Matjaž v slovenski ljudski pesmi in pripovedništvu. *Mohorjev koledar* (1990): 97–99.
- --- 2002. *Slovenska ljudska pesem: njena vsebinska, oblikovna in glasovna podoba*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Mikeln, Miloš, Joco Znidaršič in Boris Jež, ur. 1991. *Slovenija 1990*. Ljubljana: Založništvo slovenske knjige.
- Nartnik, Vlado. 1995. Lambergarjev lik in ime v slovenski ljudski pesmi. *Radovljiski zbornik* 1995 (1995): 132–140.
- Pogačnik, Jože. 1988. *Slovenska Lepa Vida ali hoja za rožo čudotvorno*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- --- 1999. Med Lepo Vido in Martinom Krpanom: (slovenski kulturnozgodovinski fenotip). *Sodobnost* 47 (3/4): 262–269.

- Rizman, Rudi. 1991. Teoretske strategije v študijah etnonacionalizma. V *Študije o etnonacionalizmu*, ur. Rudi Rizman, 15–37. Ljubljana: Knjižnica revolucionarne teorije.
- Senčar, Igor. 1994. Družba in mit. V *Družba in mit: zbornik Drage 93*, ur. Sergij Pahor, Ester Sferco in Marij Maver, 124–142. Trst: Društvo slovenskih izobražencev.
- Skrbiš, Zlatko. 2003. Diasporično slovenstvo: politika, nacionalizem in mobilnost. *Družboslovne razprave* XIX (42): 9–20.
- Smith, Anthony. 1991. *National identity*. London: Penguin.
- Stanonik, Marija. 1999. *Slovenska slovstvena folklor*. Ljubljana: DZS.
- Stanič, Barbara. 1996. Antisemitizem kot model zatiranja. *Časopis za kritiko znanosti* 23(179): 29–45.
- Šabec, Ksenija. 2006. *Homo europeus: nacionalni stereotipi in kulturna identiteta Evrope*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Šaver, Boštjan. 2005. *Nazaj v planinski raj: alpska kultura slovenstva in mitologija Triglava*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Štrekelj, Karel. 1895. *Slovenske narodne pesmi I*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Terseglav, Marko. 2005. *Slovenske ljudske pesmi. Pripovedne 1, Junaške, zgodovinske, bajeslovne in pravljicne*. Ljubljana: DZS.
- Vogrinc, Jože. 2003. Čemu »nacionalna identiteta« in »nacionalni interes« v kulturni politiki? V *Nacionalna identiteta in kultura*, ur. Neda Pagon in Mitja Čepič, 37–51. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo – ICK.
- Velikonja, Mitja. 2002. »Dom in svet«. Kultura in študije naroda. V *Cooltura. Uvod v kulturne študije*, ur. Aleš Debeljak, Peter Stankovič, Gregor Tomc in Mitja Velikonja, 283–297. Ljubljana: Študentska založba.
- --- 1998. *Bosanski religijski mozaiki: religije in nacionalne mitologije v zgodovini Bosne in Hercegovine*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Vodopivec, Barbara, ur. 2003. *Slovenska zgodovina v besedi in sliki*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Vodopivec, Peter. 1996. Rojstvo naroda. Regije in center. Princip matice. V *Slovenska smer*, ur. Marko Crnkovič, Dimitrij Rupel, Tine Hribar, Slavoj Žižek, Lojze Ude, Peter Vodopivec, Jože Mencinger, Ivan Svetlik, Dušan Keber in Veljko Rus, 9–24. Ljubljana: Cankarjeva založba.

- Žižek, Slavoj. 1987. *Jezik, ideologija, Slovenci*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Žuravljova, Julija. 2007. Mit o Robinzonu ali status drugega: možnost komunikacije. *Anthropos* 3-4 (207-208). Dostopno prek http://www.anthropos.si/2007_3_4.html (17. november 2008).

7 PRILOGE:

Priloga A: Anketa o prepoznavnosti slovenskih ljudskih pesmi

ANKETA O PREPOZNAVNOSTI LJUDSKIH PESMI

Spoštovani!

Sem absolventka Kulturologije na Fakulteti za družbene vede in želim v svoji diplomski nalogi opraviti analizo prepoznavnosti slovenske ljudske pesmi in posledično njene vloge pri konstituiranju slovenske nacionalne identitete. Pri tem mi bo v pomoč anketa, zato vas prosim, da odgovorite na spodnja vprašanja in mi pri tem posredujete pristne odgovore. Anketa je anonimna.

Hvala za sodelovanje!

1. Kako dobro poznate slovensko glasbeno skupino Katalena?
 - a. Zelo dobro
 - b. Dobro
 - c. Slabo
 - d. Ne poznam je
2. Kako dobro poznate slovensko glasbeno skupino Katalena?
 - a. Zelo dobro
 - b. Dobro
 - c. Slabo
 - d. Ne poznam je
3. Kako dobro poznate slovensko glasbeno skupino Katalena?
 - a. Zelo dobro
 - b. Dobro
 - c. Slabo
 - d. Ne poznam je
4. Kako dobro poznate slovensko glasbeno skupino Katalena?
 - a. Zelo dobro
 - b. Dobro
 - c. Slabo
 - d. Ne poznam je
5. Kako dobro poznate slovensko glasbeno skupino Katalena?

- a. Zelo dobro
 - b. Dobro
 - c. Slabo
 - d. Ne poznam je
6. Kako dobro poznate slovensko glasbeno skupino Katalena?
- a. Zelo dobro
 - b. Dobro
 - c. Slabo
 - d. Ne poznam je
7. Kako dobro poznate slovensko glasbeno skupino Katalena?
- a. Zelo dobro
 - b. Dobro
 - c. Slabo
 - d. Ne poznam je
8. Če ste pri zgornjem vprašanju odgovorili, da jo poznate, napišite najmanj eno pesem, ki jo ta skupina izvaja:
9. Katera izmed pesmi, ki so spodaj našteje, je ljudska in jo prepeva tudi Vlado Kreslin?
- a. Marko Skače
 - b. Na planincih
 - c. Iz Goriškega v Piran
 - d. Lili Marlen
 - e. Po jezeru bliz Triglava
 - f. Namesto koga roža cveti
 - g. Vsi so venci vejli
10. Ali poznate še katerega slovenskega/-ko glasbenika/glasbenico ali glasbeno skupino, ki se ukvarja s poustvarjanjem ljudske glasbe?
11. Ste član/-ica društva/skupine, ki se ukvarja z ljudskim izročilom, staro obrtjo, zborovskim petjem (npr. Akademska folklorna skupina France Marolt, itd.)?
12. Kaj je ljudska pesem?
13. Kaj za vas pomeni pojem ljudskega?
14. Kaj za vas pomeni pojem narodnega?
15. Ali se zgornja dva pojma po vašem mnenju navezujeta drug na drugega (ljudsko – narodno)?

- a. Da
 - b. Ne
16. Če da, v kakšnem smislu?
17. Kdaj ste se prvič seznanili z ljudsko pesmijo?
- a. Doma, pri starših
 - b. Doma, pri starih starših
 - c. V osnovni šoli
 - d. V srednji šoli
 - e. Na univerzi
 - f. Nisem se seznanil
18. Katerih ljudskih pesmi se spomnite iz šolskih klopi?
19. Ali lahko navedete kakšno ljudsko pesem, ki po vašem mnenju prihaja iz pokrajine, od koder ste doma?
20. Kateri liki (osebe) se po vašem mnenju najpogosteje pojavljajo v slovenskih ljudskih pesmih?
21. Kdaj po vašem mnenju so začeli zapisovati ali pa vsaj omenjati ljudske pesmi?
22. Naštete pet slovenskih ljudskih pesmi:
23. Za katero izmed zgornjih pesmi, bi lahko rekli, da res poznate njeno sporočilo in zakaj?
24. Ali poznate vsebino ljudske pesmi Lepa Vida in njen osnovni motiv? Če da, pesem na kratko predstavite.
25. Kdo je prepesnil Lepo Vido?
26. Poznate ljudske pesmi o Kralju Matjažu? Če da, o čem govorijo?
27. Katera je vaša prva asociacija, ko pomislite na zgodovino slovenske kulture?
28. Kateri je po vašem mnenju najbolj izrazit konstitutivni element slovenske nacionalne identitete?
29. Kakšno vlogo je imela ljudska pesem pri izoblikovanju slovenske nacionalne identitete?
30. Katera ljudska pesem je po vašem mnenju najbolj konstitutivna za slovensko nacionalno identiteto? Izberite med možnimi odgovori:
- a. Lepa Vida
 - b. Kralj Matjaž
 - c. Pegam in Lambergar
 - d. Sleherna pesem je prispevala h krepitvi slovenske nacionalne identitete

25. Naštejte tri najpomembnejše zbiralce slovenskih ljudskih pesmi 19. stoletja:
26. Kateri sta najpomembnejši zbirki slovenskih ljudskih pesmi? Morda veste, kdaj sta začeli izhajati?
27. Kako so po vašem mnenju literarni ustvarjalci (pesniki, pisatelji) na Slovenskem prispevali k razmahu slovenske nacionalne identitete?

Priloga B: Besedila slovenskih ljudskih pesmi uporabljenih v analizi in različice za primerjavo – za vse ostale različice glej Slovenske ljudske pesmi I in V ter Slovenske narodne pesmi I.

Zvijačna ugrabitev mlade matere

(Lepa Vida)

Kraj: Ribnica, Dolenjsko

Zapisal: Jožef Rudež, pred 1819

Prelepa Vida pelnice prala,
pri kraju morja na sinji skali.
K nji se je pripeljal črni zamorc.
Tako je rekel črni zamorc.
Tako je rekel črni zamorc:
»Kaj je tebi, lepa Vida,
ki nisi več tako lepa,
kakor prve leta?
Doma imam staroga moža
ino bolno dete.
Stari prekašljuje,
dete prejokuje.«
Tako je rekel črni zamorc:
»Le z mano, z mano, te lepa Vida!«
Tako je rekla lepa Vida:
»Komu bom zapustila stariga moža
ino bolno dete?«
Tako je rekel črn zamorc:
»Le z mano, z mano, lepa Vida

u špansko deželo!«
Pote je poslala španska kraljica.
Ne boš družga delala,
kakor bele postle postilala
ino boš dojila
španskiga kraljiča.«
U barko je stopila,
od kraja odtegnila.
Začela jokati lepa Vida:
«Komu sem pustila stariga moža
ino bolno dete.«
Un jo je prepelal u špansko deželo,
španski kraljici.
Zjutrej je zgodej vstala,
je pri oknu stala.
Gori pride rumeno sonce.
Tako je rekla lepa Vida:
»Kaj te vprašam, ti rumeno sonce.
Kaj moje bolno detice dela?«
Sonce pravi: »Kaj bo delalo?
Svečo so mu zdaj držali.
Tvoj ubogi mož se po morju vozi
ino tebe iše, ti lepa Vida
ino se po tebi milo joka.«

Takrat še bolj jokala,
bele roke si lomila.
Zvečer je pri oknu stala.
Pa gori pride svitla luna.
»Kaj te prašam, ti svitla luna.
Kaj moje bolno detice dela?«
Luna pravi: »Kaj bi delalo?
Zdaj so ga pokopali.
Tvoj stari oča se po morju vozi
ino se po tebi premilu joka.«
Še bolj je jokala se lepa Vida.
K nji pride španska kraljica.
»Kaj ti je, prelepa Vida,
de se tako milo jokaš?«
»Kaj b'se ne jokala,
ker sem pri oknu stala,
zlata kupca pomivala,
padla mi je čez okno
u morje globoko.«
Tako je rekla španska kraljica:
»Nič ne maraj, ti lepa Vida,
jest bom spet tebi drugo kupila
ino pri mojemu kralju
te bom izgovorila.
Le lepo doji mojga kraljiča!«

Kraj: Kropa, Gorenjsko

Narekovala: Mica Štular

Zapisal: Radivoj Poznik, 1868

Mlada Vida je štrencce prala
pri kraji morja, na belem produ.
Po morju se je pripeljala pisana barka.
Notri sedi črni zamurček:

»Mlada Vida, kako je to,
da nisi več tako lepa,
kakor se bila prva leta,
kadar si bila pri meni za deklo?«
»Kako bom jaz tolkanj lepa,
kakor sem bila prva leta,
kadar sem bila pri tebi za deklo!
Doma imam hudega moža,
hudega moža, mlado dete.
Noč pomine, dan pozajde,
moje dete nikol ne vtihne.«
»Jaz imam vse sorte kadila,
da bodeš dete ž njim kadila.«
Mlada Vida je šla, kadila zibelo.
Morče zažene barko,
mlada Vida je tolkanj žalvala:
»Kaj moje dete počenja?«
»Tiho, tiho, mlada Vida,
pri meni boš pogače jedla
ino bodeš vince pila.«
Po pisanem ganjku je hodila,
na belo luno je gledala.
Kadar je prišla bela luna,
ona je lune vprašala:
»Ali kaj veš, kako se na mojem domu
godi?«
»Jaz pa tega nič ne vem,
kako se na tvojem domu godi.
Ta rumeniga sonca vprašaj,
kako se na tvojem domu godi.«
Komaj je to pričakala,
gori je prišla rumena zarja,
za rumeno zarjo pa rumeno sonce.
»Jaz tebe vprašam,

kako je zdaj na mojmu domu?«
 »Tvoje dete pri kraj morja gori in doli
 teče
 na svojo ljubo mater kliče.«
 Nato je sonce prosila:
 »Sonce, naj grem s taboj domu.«
 »O tiho, tiho, mlada Vida,
 z manoj boš težko hodila.«
 »O naj hodim, kakor morem,
 jaz pa s taboj pojdem.«
 »Opoldne bom eno uro stavil,
 pa še ti z manoj počij.«
 ...
 (Sonce jo je pripeljalo na dom).

Kraj: Ihan, Gorenjsko

Pela: Korezova Jera

Zapisal: Anton Breznik, 1898

Mwada Vida je štrene prava
 pr kraj morja na belmo pesk.
 Prke jn ja perpwavava pisana barka,
 notr ja biw čarn zamurc.
 Tko je reku čarn zamurc:
 »Kaj je tjab, mwada Vida?
 Kaj s bwa gorš ta parve leta!«
 »Jast sm biva uhka gorš ta parve leta,
 dej pa jmam hdobno dete,
 k noč ne mine, dan potihne,
 pa hdobno dete ne pomoukne.«
 Tko je reku čarn zamurc:
 »Pejd le notr, mwada Vida,
 jast pa jmam takšn korejnce,
 de, boš ti dete skopava,

pa bo preci mrno postavu.«
 Šva je notr mwada Vida.
 Napredn se ja Vida gwar skwaniva,
 je že na sred murja biva.
 Tko je rekwa mwda Vida:
 »Kaj boš ti, dete, počeva,
 k na boš matere jmeva.
 ...
 »Raj čm na sred murja skočit,
 kakr pr tjab se, čarn zamurc, vazit.
 Koko boš se miw jokava,
 k na boš mater jmeva.«
 Vida je pa svet križ striva,
 na sred murja je noter skočiva.

**Pegam in Lambergar (Dvoboj
 junaka z velikanom)**

Kraj: Gorenjsko (?)

**Zapisal: p. Dizma (Jožef) Zakotnik,
 ok. 1775**

Pegam dirja po Dunaju,
 da ogenj izpod kopit škropi.
 Ošabno izziva cesarja, kje da ima
 junaka,
 ki bi se pomeril z njim.
 Cesar se spomni na Lamberga iz gradu
 Kamen.
 Pegam veli, naj se mu postavi v bran.
 Cesar pomigne in pojavi se pobič.
 Zdirja na Kranjsko,
 Lambergova mati gleda z gradu.
 Pobič povabi Lamberga na boj.
 Lamberg se opravi, sede na konja

in je čez dan in noč na Dunaju.
Pegam sedi pri pijači.
Spopadeta se.
Pegam zakliče, da se mu smili
Lambergova žena,
ki bo vdova.
Spet se udarita in Pegam pade,
Cesar pa objame Lamberga.

Kraj: Gorenjsko (?)

**Zapisal: neznanec, priredil Valentin
Vodnik, pred 1807**

1. Tam beli Dunaj mi stoji,
na Dunaju kaj se godi,
me dobro poslušajte vi!
2. Je v sredi mesta tratica,
na trati raste lipica,
Dunej hladi nje senčica.
3. Pod senco miza rumena,
okoli mize stoli pa,
sedi na stolih gospoda.
4. Med njimi cesar govori:
»Po moji misli se mi zdi,
kraljestvo našmu glihe ni.«
5. Perdirja Pegam in driči,
ošabno tako govori:
»So prazni vaši pogovori!«
6. Naprej še Pegam govori:
»Kar pravim vam gospodji vi,«
cesarja vam tud ne spusti,
7. »imate velk gospostivo,
pa ne junaka pod sebo,
katir bi skusil se z meno.«

8. Odgovori mu car tako:
»Kaj češ prašati me zato?
9. Na krajnski zemli mi živi,
kar se na Kamnu govori,
se nikdar tebe ne boji.
10. Krištof Lambergar z imenam,
na sini skal prebiva tam,
te v pest želi dobiti sam.«
11. Prav Pegam: »Pišite mu list,
doma pusti naj vse na stran,
perdirja meni naj v bran!«
12. Mu reče cesar pisat list,
človeka brzniga dobit,
da more kmal do njega prit.
13. Izgovori komaj enkrat,
se najde precí pobeč mlad,
kir list ponese njemu rad.
14. Ponese v lepo deželo,
gorato kranjsko deželo,
tje Krištofo Lambergarjo.
15. Zvečer je Dunej zapustil,
leti, ko b nega zlod podil,
je zjutra že v Tržiču bil.
16. Gospode tuki gor budi,
pohlevno nje nagovori:
»Kej Krištof Lambergar stoji?«
17. Pred njim se vsi perklanajo,
se njemu nič ne zlažejo,
mu s prstam grad pokažejo.
18. Za kapo vtakne beli list,
naprot perklone jim je nizk,
gre hitro kot nebeški blisk.
19. V lini stara mat stoji
inu per sebi govori,

da to pa že nič prida ni!

20. Do sina teče svojiga,
do Krištofa Lambergarja,
de b lepo ga podučila:

21. »Koniča maš ko ptičico,
zlato zoble všeničico,
pije sladko rebulico.

22. Stoji per jaslih sedem let,
na sonce mi nikol ne gre
nu vidil ni še belga dne.«

23. Tako še mati rekla je:
»O, kaj ti pravim, Krištofe,
na te reči poslušaj me!

24. Hudiča ima Pegam dva,
premagal bodeš ti oba,
le glej, da te ne zapela.

25. Ak bodeš videl tri glave,
dve krajne njemu pust obe,
na sredno naj ti sabla gre.«

26. Poda se v svitlo kamrico,
Na glavo dene kapico,
perpaše sebi sablico.

27. Zasede konča brziga,
roko pa materi moli:
»Mat moja, zdrav ostante vi!«

28. Mi zdaj pa s konjam zadriči,
ko strela hitro mi leti
in se popred ne vstanovi.

29. Po Duneju mi dirja v skok,
so per kosilu vsi okrog,
Pegamu pade žlica z rok.

30. Nu Pegam tako govori:
»Naj preveč teb se ne mudi,
de glave bi ne zgubil ti!

31. Al očeš kaj počakati,
al češ se prej mahati
nu tvojo glavo vagati?«

32. Je Krištof tako govoril:
»Ne bom se dolgo jes mudil,
Na Kranjskem sim še včera bil.«

33. Ga praša Pegam spet tako:
»Kej pa se bo godilo to?
Al tu na trg širokimo?«

34. Mu pravi Lambergar tako:
»Na polju, de vsi vidiyo,
za najo čast se bijeva.«

35. Nasproti zdaj zadirjata,
za ušesmi se oprášneta,
si nič ne sturta hudiga.

36. Tako pa Pegam govori:
»Premočniga mi še bilo ni,
te, Krištofe, to kaj skrbi?

37. Al konjič tvoj bo žaloval,
po polu bode razgatal,
ki gospodarja bo iskal?«

38. Pa Krištof tako govori:
»Za drugiga pa meni ni,
ko to, kar tebe mal skrbi:

39. za tvojo židano gospo,
ki tako mlada vdova bo.
Ne veš, da men dopadla bo?«

40. Se drugo Pegam zaleti,
se Krištofu pokaže kri,
mu vonder sile ne sturi.

41. Ko tretje vkup zadirjata,
takrat se dobro počita,
za vselej boj razločita.

42. Je meril Krištof sredniga,

na stran je pustil krajniga,
 udari ravno sredniga
 43. Je njemu pravo glavo vzel,
 pa hitro njo na jevca ujel,
 ves Dunej je čez to vesel.
 44. Driči na beli Dunej z njo,
 z junaka Pegama glavo,
 jo kaže Dunejcam lepo.
 45. Mu reče tako svitli car:
 »Junak ti, moški Lambergar,
 kaj češ imeti za tvoj dar?«
 46. Pa Lambergar odgovori:
 »Na Kranjskem imam tri gradi,
 De b moji prosim, lastni bli!«
 47. Pa cesar tako govori:
 »Kar češ imet, nej se zgodi,
 kar dolgo le tvoj rod živi!«

Kraj: Gorenjsko

Zapisal: Miha Kastelic (?), pred 1839

Pegam jezdi po Duneji,
 pred cesarskim dvoram obstoji.
 »Al imaš junaka pod saboj,
 de bi se skusil on z manoj?«
 Tako svitli cesar govori:
 »Jest imam junaka pod seboj,
 de se že skusi on s taboj;
 al mi je daleč rameno,
 v kranjski dežel na belim Kamen.«
 »Če je blizo, pošliva ponj,
 če je deleč, pišiva ponj.
 De bi se znešel pobič mlad,
 de bi na beli Kamen znal.«

Še se je znešel pobeč mlad,
 de je na beli Kamen znal.
 Klobuk je vzel po pajzdeho,
 v roke pa drobno pismice.
 Pobič mi pa čez polje gre,
 Lambergar pa v linah stoji,
 še tako pravi in govori:
 »K nam pa dunejski pobeč gre,
 novice nese dunajske.«
 Še mu hitro naproti gre,
 na štengah sta se srečala;
 z eno roko ga je objel,
 s ta drugo pismice vzel.
 Hitro pa je pismo prebral,
 še mi je tak materi djal:
 »Kaj vam povem, mati moja,
 po me je poslal Pegam hud.«
 »Pegam ima hudiča dva,
 ti imaš Marijo in Boga.
 V štali imaš konjča brziga,
 k ni sedem let iz štale bil,
 tudi ne mrzle vode pil,
 pil je sladko rebulico,
 zobal všenico rumeno.«
 Sede na konjča brziga,
 ker on tako trdo zdrči,
 ko tica pod nebom leti.
 V noč in dnev je tamkej bil.
 On dol po Duneji drči,
 de mi šipe z oken lete.
 Pegam pa per kosili sedi
 in tako prav in govori:
 »Oh, le sim, le sim, moj lokaj!
 Al je gromenje al je tresk,

al so kola burovžove?«
 »To ni gromenje, tud ne tresk,
 to je gospod Lambergar mlad.«
 Pegam ga h kosili ravna.
 Tako Lambergar govori:
 »Nisim peršel h tebi gostvat,
 s teboj peršel sim se bojvat,
 peršel sim na roso glavo
 in na tvojo belo pero⁴⁰,
 na koncu pozlačeno lepo.
 Zdaj bo pa v blat potlačeno.«
 Tako mu Pegam Govori:
 »Men se ne smili drugiga,
 ko tvoja srajca špenatova,
 ki bo s krvjo premočena.«
 Naprej mu Pegam govori:
 »Al greva na cesarski dvor,
 al na dunajske ulice?«
 Tako je rekel Lambergar:
 »Na dvor se svinje kolejo
 in v ulicah babe prepirajo.
 Tam fantje se ne bijejo.
 Midva greva v ravno polje,
 de naj bodo vidli vsi ljudje
 in vsa gospoda dunejska.«
 Še sta mi šla v ravno polje.
 Enkrat se vkup zadirjata,
 klobuke z glave si zbijeta.
 V tretjič se vkup zadirjata,
 Pegamu glavca odleti!
 Lambergar jo je na meč ujel,
 nesel cesarju svetlimu.

⁴⁰ Beli pero pomeni najbrž perjanico na viteškem šlemu (Kumer in drugi, 1970: 14).

Tako mu cesar govori:
 »Kaj hočeš pa plačila ti?
 Al hočeš sto belih gradov?«
 »Naj jih le, svetli cesar, no
 devetdeset ino devet,
 de pa še več štuvenja bo.«

Kralj Matjaž reši svojo ugrabljeno ženo

Kraj: Gorenjsko

**Zapisal: po neznani predlogi redigiral
 Valentin Vodnik v letih 1813-1819**

Matjaž kral se je oženil,
 Alenčico si zaročil,
 prelepo mlado deklico,
 kralico lubo vogrsko.
 Zadosti malo pri nji spi,
 zadosti malo – tri noči!
 Mu pošlejo četrti dan:
 »Na vojsko brž na mejo vstan,
 na kraj oblasti dunajske,
 dol na pokrajne vogrske!«
 Pokliče tkoj Alenčico,
 prelubo k seb kraličico,
 ji tako pravi, govori:
 »It moram brž, se mi mudi,
 na kraj oblasti dunajske,
 dol nakrajne vogrske.
 Ti dnevi dolgočasvajo,
 otožnosti napadajo,
 preštevaj zlate rumene,
 gradove varvaj zidane.
 Na vrt naj te ne vodijo,

de Turki te ne ujamejo.«
 Zasede konjča brziga,
 zadirja z grada beliga
 na kraj oblasti dunajske
 dol na pokrajne vogrske.
 Vojak' šotore stavijo,
 Matjažu ga napravljajo.
 Ko pride, mu zavukajo,
 de Turki unkraj slišijo.
 Po neb priplava tičica,
 neznana drobna pevcica.
 Matjaž jo gleda, ostrmi,
 mu trikrat šotor obleti,
 na zlatmu jabku obsedi,
 zažrgoli, zagostoli:
 »Na konjča, konjča, kral Matjaž!
 Kaj ptuje stvari v čislu imaš,
 dežele meriš druge vse
 na mir pustiš pa sam svoje!
 Lej, tvoja ni še merjena, kralica ti je
 uplenena:
 Turčini hid prihajali,
 Alenčko tebi uplenili.«
 Pa tako reče kral Matjaž:
 »Zavirat meni kaj ti maš?
 Ne skušaj tica se z meno,
 jez imam puško risanco.«
 »Če skušam, tica, se s tebo,
 život mi vzami jen glavo.«
 Kralič pa stop na konjčika
 na vejico ko tičica,
 predrobno proti dom zdrži,
 oblak po neb tak ne leti,

do svojga grada zidiga⁴¹,
 do svojga doma beliga.
 Hite nasprot mu držina,
 napredaj grede mojškrica⁴²,
 vsi žalostni zdihovajo,
 solzice točjo, jokajo.
 Kralič pa pravi, govori:
 »Ne bojte se, držina vi,
 dans tretji dan resnično bom
 kralico dal vam jo na dom.«
 Po turšk obleče se vsiga,
 ogrne halo do peta,
 pripaše svetlo sablico,
 na sabli vozo⁴³ rudečo.
 Pod halo skrije šmaren križ⁴⁴,
 se nos ko gorm in blisk in piš,
 si zbere konjča iskriga,
 zasede belca brziga.
 Predrobno z dvora zadržči,
 de pesk in ogin se kadi,
 skoz mejo doli vogrsko
 Turčijo dol v globoko.
 Na sred Turčije globoke
 stoje tri lipe zelene.
 Pod eno konjče stavijo,
 na raj se mi prpravljajo.
 Pod drugo raj prodajajo
 pod tretjo kroglo rajajo.
 Kralič pri mizi rumeni
 tako mi pravi, govori:
 »Gospodje, ne zamerite,

⁴¹ Zidanega.

⁴² Spletična.

⁴³ Trak.

⁴⁴ Zdravilna koreninica proti prisadu.

po čem vi raje prodate?«
 Se turški baša zveseli,
 prijazno pravi, govori:
 »Jih je po zlatu rumenmu,
 jih tud po zlatu belimu;
 junače pa, ki nam je kos,
 naj se zastojen tud obnos⁴⁵.«
 Kral sže v aržet židani
 po zlat rudeče-rumeni.
 Po mizi mu ga zatoči,
 de po nji trikrat obleti,
 pre bašam turškim obleži.
 Mu baša reče, govori:
 »Tu zlat je znamja dobriga,
 Matjaža krala samiga.«
 Pa reče, pravi kral Matjaž:
 »Povem ti jo, des nič ne daš,
 Matjaža ob život sim djal,
 mu zlate vse vse čist pobral.«
 Pa grede si devojko zbrat
 in reče goscam zajegrat.
 Si mlado zbral Alenčico,
 Alenčico kraličico.
 Ročice si podajata,
 enkrat jo krog zarajata,
 pokaže prstan zlat ji svoj,
 pa ona: »Druže pravi moj!
 Kak težko čakala sim te,
 kak trape sitne me pestel!
 Zavman pa vsi se slinijo,
 zdaj brade naj s obrišejo.«
 Kralič ji reče, govori:

⁴⁵ Se zavrti, zapleše.

»Mi srca nič več ne teži!
 Še v drugo jo prerajava,
 prot konjču se zasučeva,
 pa vurno bodem te pobral,
 za se na belča brzdiga djal;
 če sekal bom na desno stran,
 se drži ti na levo stran.«
 Še v drugo krog odrajata,
 prot konjču jo zavijeta,
 na brzdiga iskra puhmeta,
 prot Savi jo zaprašita.
 Pa Turki se spogledajo,
 pa curk za njima uderejo.
 Že baša brado maže si,
 zasmaja se, zagovori:
 »Sim bil enkrat pri njem ujet,
 zdaj čjo mu mojci⁴⁶ glavo snet,
 Alenčico na vselej dat,
 k jo mam tako iz srca rad.«
 V obojo kral pa seka stran,
 v obojo družu mika stran.
 Po bliskovo mu sbla gre:
 za žnico snopje stavka se,
 za koscam trava v red leti,
 za njim po vrst pa Turk leži.
 Pa belče v dir, da prideta
 gor do kovača umazanca.
 Matjaž mu reče: »Kaj ti dam?
 De turški kujež si, poznam,
 brž konja zbosi, preobuj,
 narobe podkve mu prekuj!«
 Turčin narobe podkoval,

⁴⁶ Moji vojaki.

pa kral z levico zlat dajala,
z desnico glavo proč mu djal.
Do Save konjče zapektal,
se udere vanjo, razgata,
ve dobro, kaj na hrbtu ima,
de nosi draga sebi dva:
Matjaža krala slavniga
in rešeno nevestico,
Alenčico kraličico.
Čez reko splava široko
na blažno zemlo vogrsko.

Kraj: Brod ob Kolpi

Pela: »Baba iz Broda«

**Zapisal: neznanec, morda še pred
1819, a najpozneje do 1838**

*Vivat, vivat Kral Matjaž,
kir lepo krono ti imaš,
prelepa Kral-Matjažovo.*
Piso je mo turški car,
da na so vojsko naredi.
Nazaj je piso Kral Matjaž:
»Počakej mene en majhen čas,
en majhen čas, tri celi (in) dni.
Moje puške nesa pucani,
moje sble nesa brusani,
moji hlapci sa vsi bosí,
moji kojni nisa hraneni.«
Š njim je šo se vojskovat.
Ta prvi pot se okul obrni,
Turku po vojske povali.
Ta drugi pot se okul obri,
premagu je turškoga cara,

turškoga cara vojsko so.
Šo je mimo negove mlade Lenke,
okrado je mo negova mlada Lenka,
prelepa Kral-Matjažova.
Deleč je odpelo ja,
deleč noter u Turčija
pod ta lipa zelena.
Peršo je Kral Matjaž,
doma ni nešo negove mlade Lenke.
Ta stara mati per peči sedi,
še se prov grdo drži:
»Kaj ti pravim, Kral Matjaž,
tebi je Lenka ukradena.
Krado je ja turški car,
no deleč je odpelo ja,
deleč noter u Turčija
pod ta lipa zelena.«
Še mi pravi Kral Matjaž:
»Ker je ja kro, to ni storo prov.«
Poslo je po miniški žnidarji,
de sa mo strili miniški gvant.
Lepo so ga odpucali,
odpucali, odštucali,
strili so miniški gvant.
Kliče k sebi hlapca soja:
»Le sem pedi, hlapec moj!
Perpelaj mi mojga kojničika,
ta kojničika, ta prajničika,
kir ni nikdar pio mrzle vode
ino ni jedo drobne otave:
pio je sladko ipavčina,
zoblo rumena šenica.«
Perpelo je nemu ta kojničika,
ta kojničika, ta prajničika.

Sedo je gori nemu,
 še mi premočno leti,
 de mi z podkovi ogen vršči.
 Peršo je u ta Turčija
 pod ta lipa zelena,
 kit Turki z Lenka rajaja.
 Tako je pravo Kral Matjaž:
 »Po čim te raje plačujete?«
 Segno mi j u varžet soj,
 podaje unke rumen zlat,
 šo je z Lenko rajati.
 T para pot se z Lenko obrni,
 vrgo je ja za kojncu zad,
 še mi je šo z njo damo.
 Šo je mimo mlade birtine.
 Mlada birtina na pragi stoji,
 taku ji mi Kral Matjaž govori:
 »Pernesi je (?) mi polič vina,
 polič vina ali dva,
 bama pila z vrancem obedva.«
 Še mi je prašo: »(O Lenčica),
 al pa ti mene poznaš?«
 »Kako je (de?) jaz te bom poznala,
 kir te jez nikdar ne videla.«
 Segno je u varžet soj,
 pokazo je prstan zlat.
 Še mu tako Lenka govori:
 »Oštucanec, odpucanec,
 kdo je ti ta moj prstan daw?«
 Tako mi ji Kral Matjaž govori:
 »To je prstan toj ino moj,
 ki smo se midva poročali!«

Kralj Matjaž rešen iz ječe

Kraj: ok. Ribnice na Dolenjskem

**Zapisal: neznanec za Jožefa Rudeža,
pred 1819**

O Matiaž, Matiaž!
Lepa je krona ogrska.
Trikrat je vže na vojski bil,
v turško ječo vržen bil.
Notri je ostal leit in dan,
de nei vidil belga dne
inu sonca rumeniga.
On nei vidil drugiga
koker mlado Marietco,
turskiga cara mlaiši hčyr.
Ona je k niemu tekala,
kratkiga časa delala.
Toku je rekla Marjetca:
»Ak me češ, Matiaž, vzet,
jest te čem rešit z vože zle.«
»Le to ne bo, ne more bit,
jest imam doma svojo gospo,
trikrat je lepši kakor ti.
Jest mam doma brata mlajšiga,
Matjaž, kakor jest,
krono ima lepo kakor jest,
jest te očem Matjaž' dat,
ak ga, Marjetica, očeš uzet!«
»O vera, vera, Matija!«
»O vera, vera, Marjetica,
turškiga kralja mlajša hči!«
»O čakaj, čakaj, Matjaž,
de pride Šentmarjeten dan:
naredila bom velke gosti,

bom Turke use upijanila
 ino svojga očeta stariga.
 Potlej bom ukradla kluče tri,
 prviga od kojnske štalice,
 drugiga od svetle kamrice,
 tretiga od vože zle.
 Iz kamre bom uzela
 zlata ino srebra,
 kakor sva velika obedva,
 iz štale bom spelala konje tri.«
 Marjetca komej čakala,
 de pride Šentmarjeten dan.
 Naredila je velke gosti,
 de je Turke use upijanila
 ino svojga očeta stariga,
 Potlej je ukradla kluče tri
 ino je spelala konje tri.
 Na enga je djala zlata in srebra,
 potlej pa usak na enga sedeta
 ino prehitro dirjata.
 Kir prov deleč prideta
 k temu kovači starimo.
 »Gori, gori, stari kovač!
 Boš služel dober lon, sto celih kron,
 pojd nam prekovat konje tri:
 nar pred obrni krampeže,
 nazaj obrni glatko kov!«
 Na konje hitro sedeta,
 do vode Donave dirjata.
 Tako je rekel Matijaž:
 »Kaj bo zdej, Marjetica,
 turškiga cara mlajši hči!«
 Turčini prašajo:
 »Kako sta vodo preplavala?«

Marjetca tako pravi:
 »Kamne si na vrat pervežijte,
 tud vi lohko vodo preplavate.«
 Turki so si kamne na vrat pervezali
 ino se usi potopili.
 Peršla sta pred Matjažov beli grad,
 Matjažova gospa v okno stoji.
 »Naš Matjaž že drugo ženo pela,
 trikrat lepši, kakor jest,
 trikrat mlajši, kakor jest.«
 Matjaža so sprijemali,
 Marjetco grdo gledali.
 Pravi Marjetica:
 »Kaj čem jest, kako čem jest?
 Naprej ne vem, nazaj ne smem!«
 »Lesem, lesem, Matjaž, bratec moj!
 Perpelal sim ti lepo gospo,
 turškiga cara mlajši hčir.«
 Ta čas po farja pošljejo,
 de jih precej undukaj poročijo.

Kraj: Goriško (Grgar in bližnja okolica)

Zapisal: Matevž Trnovec, 1862 ali 1863

Oj Kralj Matjaž, oj Kralj Matjaž,
 prelepi kraljič ogrski,
 trikrat s Turkom na vojski biw,
 v četrto je le vlovljen biw,
 v ta temni turen vržen biw.
 Še pride Turka kralja hči,
 najmlajši hči Margetica.

Ga v okenci zagledala,
 se v njega je zagledala.
 Tak reče mu Margetica:
 »O kaj ti pravim, Kralj Matjaž,
 prelepi kraljič ogrski!
 Kaj boš ti meni lona daw,
 jez ti bom turn odpirala,
 te iz temne ječe rešila.«
 Tako ji reče Kralj Matjaž:
 «Jez ti bom daw srebra, zlata,
 če boš mi turn odpirala.«
 Tak ona mu odgovori:
 »Srebra, zlata mi treba ni,
 saj ga imam več po smeteh,
 ko ti imaš ga po gradeh.«
 Še to ji reče Kralj Matjaž:
 »Oj Turk kralja mlajša hči,
 narmlajši hči Margetica,
 kaj boš pa lona prašala,
 če turn mi boš odpirala?«
 »O kaj ti pravim, Kralj Matjaž,
 prelepi kraljič ogrski!
 Jez družega ne bom prašala
 ko tebe, lepi Kralj Matjaž.«
 »O kaj ti dem, Margetica,
 la ta ne bo, ne more bit,
 le ta ne more se zgodi:
 doma imam svojo ženko,
 tri mlade sinke imam ž njo,
 mi turen boš odpirala,
 med njimi si boš zbiral.«
 Margetica šla je v belo klet,
 vtočila vinca trojnega,
 ž njim Turke je napijala.

Tako je je napijala,
 de so trdo zaspavali,
 na črno zemljo padali.
 Še ključje je pobirala,
 Matjažu turn odpirala.
 Margetica vzela konjčku pet,
 na tri je dela dost blaga,
 dosti zlata, dosti srebra.
 Na druga dva se vsedeta,
 prehitro se zasukata,
 s Turčije ven zadirjata.
 Še kam predeleč dirjata,
 do nga kovača mladega.
 »Le gore, gore, mlad kovač!
 Prekovi mojih konjčku pet
 in služi toj prelepi lon,
 prelepi lon, sto zlatih kron.
 Obrni krempeže naprej,
 de bojo Turki mislili,
 v Turčijo notrka so šli.«
 Matjaž z levico lon dajaw,
 z desnico glavo proč mu djaw.
 Še kam predeleč dirjata,
 do nega brivca mladega.
 »Oj gore vstani, brivec mlad,
 obri kraljiča mojega,
 Matjaža Kralja lepega,
 in služi toj prelepi lon,
 prelepi lon, sto zlatih kron.«
 Matjaž z levio lon dajaw,
 z desnico glavo proč mu djaw.
 Še kam predeleč jezdita,
 do Donave prijezdita.
 Še Kralj Matjaž tak govori:

»Kako bo zdaj Margetica,
 kod bova črez posavala,
 kod Donavo preplavala?«
 Margetica vzame prsten zlat,
 na sred vode ga zapodi
 in koj se voda razdeli.
 Sta srečno črez posavala,
 sta Donavo prplavala.
 Tam so pastirje pasili,
 pri čredah so se igrali.
 Še reče jim Margetica:
 »Kaj pravim vam, pastirje vi,
 ko Turki pridejo za nam,
 vas bojo prašali: 'Kako
 prplavala sta Donavo?'
 Povejte jim pastirje vi:
 'Za vrat sta kamnje vezala,
 sta Donavo prplavala.'«
 Za njima Turki pridejo,
 ko trave n listja jeh je blo,
 pastirje vprašajo: »Kako
 prplavala sta Donavo?«
 Pastirje jim odgovore:
 »Za vrat sta kamnje vezala,
 sta Donavo prplavala.«
 Za vrat si kamnje vezali,
 se v Donavi potopili.
 Še kam predeleč jašeta,
 do doru mi prjašeta,
 do doru kralja samega,
 Matjaža Kralja lepega.
 Njega gospa v okni stoji
 in kliče k sebi tri sini:
 »Sinovi moji, lejte sam,

sotenko⁴⁷ oče pelje dam.«
 Še Kralj Matjaž tak govori:
 »Sotenka moja ona ni,
 mi Bog jo daw za angelja,
 mi turen je odpirala,
 iz ječe me je rešila.«
 Matjaža so sprejemali,
 Margetico ič obrajtali.
 In ona zjoče se hudo:
 »Kako bo z mano, oh kako,
 naprej ne vem, nazaj ne smem.«
 Al Kralj Matjaž tak govori:
 »Le sam, le sam, Matjažič mlad!
 Perpeljaw sem Margetico,
 turškiga kralja mlajši hčer.
 Vzemi jo za nevestico,
 je turen mi odpirala,
 iz ječe me je rešila.«
 Matjažič vzew Margetico
 za ljubo si nevestico.

Smrt kralja Matjaža

Kraj: Gorenjska

Tam me stoji lipca zelena,
 pod lipco šampet usok nastlan
 z' blazinam in z' tuhinjem.
 K' njemu je prišla Alenčica,
 Njega mlajš sestrčica:
 »Kaj te prašam, Mathiaš!
 K'tere rane te narbel bole,
 Al te obsekane, al te obodene?«

⁴⁷ Priležnica.

Tako je rekel Mathiaš:
»Te obsekane me bole,
te obodene me bel more;
Obsekov me je španski kralj,
obodu me je princ mlad.«
Toko je rekla Alenčica,
njega mlajš sestričica:
»Al ti nisim pravla, Mathiaš,
ne hod k moškim ženam v vas.
Moške žene, te so drage,
ne za bele tolarje,
ne za zlate rumene,
so le za kraljeve glave,
on se za nje boje!«

Kraj: Gorenjska

Stoji, stoji mesto belo,
Celje lepo in veselo.
V' Celju lipica zelena.
Tam je post'ljna narejena,
mehko pernice zrahljane,
belo rjuhe so oprane,
in blazine in odeje
so iz drage turške preje.
Tam leži pri belim dnevi
Kralj Matjaž, bolnik kraljevi:
K' lepi Bobnarci je lazil,
dokler ga je Bobnar spazil,
ga obodel mož srediti,
da ne bo več zdrav mor'biti.
Ves obvezan, ves kervavi
Kralj Matjaž sestrici pravi:
»Rane mi poglej skeleče,

al' so černe, al' rudeče.
Ak' rudeče so,« ji reče,
»Naj kdo po zdravila teče,
de mi grenko smert odverne;
če so moje rane černe,
sestra ! več ne bo mi boljše,
pošlji mi po sveto olje.«
»Oh, do serca so skopane,
černe, bratec, tvoje rane!
Vedno, kralj, sim te svarila,
ne lotit' se žen prosila:
Serčne rane žene ptuje.«
Kralj Matjaž tak beseduje:
»Tol'ko Bog daj zdravja meni,
da bom vas šel k lepi ženi!«
Te besede še ni' zrekel,
pot mertvaški je pritekel.
Zazvoni po Celju celim:
S petimi v' zvoniki belim
per Šempetru so zvonili.
Bobnar bil je pri kosili.
Mlada Bobnarca ga praša:
»Kdo je vmerl, de se razglaša
glas zvonov po Celju celim,
v' Petrovim zvoniki belim
de zvonov petero poje?«
»Vem, kdo vmer'l je, serce moje!
Preden prišle stare leta,
Kralj Matjaž je šel iz sveta;
t'mu pojo zvonovi naši.«
Bobnarca tako se vstraši,
de ji žlica 'z roke pade.
Bobnar praša žene mlade:
»Kaj t' je padla 'z roke žlica?

Al' je uj'c bil, al' sin strica,
je merlič bil žlahte tvoje?«
»Ni merlič bil žlahte moje,
Ni bil uj'c, ni sin bil strica;
mi je padla 'z roke žlica,
ker sva skupaj se učila
ino v' cerkev skup hodila.
Bobnarju se jeza vname,
v' roke ojster nož uzame
in zabode svojo ženo,
mlado ženo nepoštено.
Ko je ženo svojo vmoril,
tako k' hlapcu je govoril:

»Hitro, hitro, hlapec zvesti!
Dalj ne smem ostati v' mesti,
obsedlaj berž dva konjiča,
tako hitra ko dva tiča,
en'ga zate, en'ga zame,
verzi torbico čez rame
in beživa pri ti priči,
de me ne dobojo briči.«
Hlapec pravi ino reče:
»To mi v' glavo iti neče,
bežat z doma zavolj žene,
zavolj žene nepoštene!«

Vir: Golež Kaučič, Marjetka, Marija Klobčar, Zmaga Kumer, Urša Šivic in Marko Terseglav, ur. *Slovenske ljudske pesmi V* (2007, 73-90).

Kumer, Zmaga, Milko Matičetov, Boris Merhar in Valens Vodušek. *Slovenske ljudske pesmi I* (1970, 11-54).

Štrekelj, Karel. *Slovenske narodne pesmi I* (1895, 32-34).